

Fazekas Lóránd

ÓDON SÍRKERTEK ÖSVÉNYEIN

Partiumi füzetek

Fazekas Lóránd

ÓDON SÍRKERTEK ÖSVÉNYEIN

Fazekas Lóránd

ÓDON SÍRKERTEK ÖSVÉNYEIN

A Szatmár megyei magyar temetők
kultúrtörténeti értékei: tumbák, fejfák,
címeres nyughelyek

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Varadinum Script Kiadó
Nagyvárad, 2014

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Szöveggyűjtés:
MIHÁLKA MAGDOLNA
VERES ISTVÁN

A borítót tervezte és a fényképeket készítette:
FAZEKAS LÓRÁND

Fedőlapon: Túrterebes - Gollner Péter kanonok síremléke,
a címeres Ráthonyi-sírkő Halmiban
és a kisbábonyi régi temető 1985-ben.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FAZEKAS, LÓRÁND

Ódon sírkertek ősvényein: a Szatmár megyei magyar temetők
kultúrtörténeti értékei: tumbák, fejfák, címeres nyughelyek / Fazekas
Lóránd. - Oradea: Varadinum Script, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8307-55-8

726.82(498 Satu Mare)

008(498 Satu Mare)

Készült:
a Szatmár Megyei Tanács,
a Szatmárnémeti Római Katolikus Püspökség,
a Szatmári Református Egyházmege,
a Nagykárolyi Református Egyházmege
és Nagykároly város
anyagi támogatásával.

Készült a nagyváradi LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

AJÁNLO

Fazekas Lóránd tanár úr munkásságára már-már ráillik a polihisztor jelző. Legalábbis abban az értelemben, hogy minél sokoldalúbban igyekszik szemlélni és szemléltetni – újságcikkek sokaságában, könyvek segítségével – az univerzumnak az ő szűkebb környezetéhez tartozó részét. A természet gyakorlati megfigyelésével kökényesdi tanár és iskolaigazgató korában kezdett el szigorú rendszerességgel foglalkozni, az általa a faluban létrehozott meteorológiai állomás évtizedeken át, egyetlen nap kihagyása nélkül figyelte a helyi időjárást, amelynek adatait a tanulók le is jegyezték. Mivel a falu néprajzilag is érdekesnek tűnt számára, hozzálátott egy helyi néprajzi múzeum tárgyainak összegyűjtéséhez ugyancsak tanulóinak segítségével. Mivel Kökényesd a Túr mentén fekszik, kézenfekvő volt számára, hogy a folyó menti területek flórájával és faunájával, közelebbről a madárvilágával foglalkozzon. Fazekas tanár úr jelenleg is a Román Madártani Egyesület szatmári elnöke, s részt vesz, illetve irányítja annak madárszámláló, madármegfigyelő akcióit.

Pedagógusként két kötetet is összeállított, egykor élt szatmári tanárok életútjáról.

Mivel jelen életünknek a múlt is része, érdeklődése a megye temetői felé fordult, megtalálva azokban az idő vasfogával máig dacoló síremlékeket, kriptákat. Az azokon olvasható nevek a múlt komolyabb faggatására készítették, így jelen munkájában szabályos családtörténeteket olvashatunk mindazokról, akik a porladó kövek alatt nyugszanak a megye több temetőjében. És mivel ezek a síremlékek jobbára nemesi családokhoz kötődnek,

az illető famíliák címerei is láthatók rajtuk. Ez a tény újabb területre, nevezetesen a heraldika (címertan) felé fordította szerzőnk érdeklődését. E tudomány eszközeivel fejtí meg, hogy mit ábrázolnak, illetve mi is a jelentésük e síremlékekre vésett címereknek.

Szerzőnk alaposan dokumentálódott könyvének megírása érdekében a levéltárakban, illetve a szakirodalomban. Ennek köszönhetően a síremlékek és temetők kapcsán egy érdekes perspektívából véghezvitt kitartó szülőföldkutatás eredményét foglalja össze ez a könyv, amelyet mindenkinek ajánlani tudunk, akit a szűkebb pátria múltja érdekel.

Veres István

ELŐSZÓ HELYETT

„Minden nemzet, mely elmúlt kora emlékezetét semmivé teszi, vagy semmivé lenni hagyja, saját nemzeti létét gyilkolja meg, s akármi más kezdődjék ezen túl, többé nem lézen.

Az időtől fogva eltűnt a nemzet.”

Kölcsey Ferenc: *Nemzeti hagyományok*

Ebből az örökérvényű gondolatból kiindulva, próbáljuk meg számba venni azokat a Szatmár megyei régi temetkezési helyeket, melyek annak ellenére, hogy nem esnek a műemlékvédelmi törvény alá – ami a törvényhozók egyik nagy hiányossága –, pont úgy védelmet érdemelnek, akár bármely műemlékké nyilvánított épített örökségünk. Ezért készült számbavétel a megyénk területén még fellelhető tumbákról, monografikus leírás egy fejfás temetőről, valamint azon sírkövekről és kriptákról, melyek az elhunyt származásának jelképét, a családi címert is közvetítik az utókor számára, felhívva ezzel a temetőgondnokságok figyelmét mindezek kultúrtörténeti értékeire.

A SÍREMLÉKÁLLÍTÁS RÖVID TÖRTÉNETE

Temetőink egyik legrégebbi kultúrtörténeti anyagát a tumbák vagy koporsókövek képezik. Többségük félig földbe süllyedve, mohával, zuzmóval lepve őrzi egy egykor élt személy hamvainak helyét.

Az ide vonatkozó Kárpát-medencei kitekintésű szakirodalom szerint, a legrégebbi tumbák 1415-ből ismeretesek. Egy 1496-os egyházi temetkezési rend a sírok kővel való borítását már mint elterjedt szokást említi, de természetesen a rangosabbak, tehetősebbek sírja fölé helyeztek faragott köveket. A 17. században kezdődött a sírkőállítás igazi nagy korszaka. Nemcsak lapos, az egész sírt elfedő kövekkel jelölték a sírokat, hanem ormos, koporsó alakú köveket is készítettek. Ez a síremlék forma az ókori temetkezések szarkofágjaival mutat rokonságot. De míg az ókori kőkoporsók üregesek lévén a holttestet is befogadták, addig a 16-17. századiak vagy a későbbiek csak imitálják az ókori tumbákat. Tömörek, s alap nélkül helyezték a sírra. Fénykorukat a reneszánsz idején élték. Az erdélyi, partiumi tumbák a belső-magyarországi típusok jellegzetességeit őrzik. Két típusát alkalmazták: a sátoztetőszerűt és a nyeregtető alakút, mely két végén síkban végződik. Elsősorban a református templom körüli, cintermi temetkezésekben ilyen régi kövekkel még ma is találkozhatunk, mivel a reformáció üldözése miatt keresztet nem állíthattak, a fejfa pedig még ismeretlen volt.

A fejfára vonatkozó legrégebb adat a 18. század közepe tájáról származik. Nagykőrösön 1739-ben elhunyt Gróczi János szolgája, Tót János, akinek gazdája „fejéhez való fát” tétetett a sírjára. Sok helyen jeltelenül is temetkeztek, elsősorban a jobbágyság. A katolikusok részére az emlékezés helyét a cintermi kereszt adta, melynek állítását épp ez a szokás hívta életre. Az utódok ehhez a közös kereszthez mentek el emlékezni. Az elhunyt templomhoz, illetve a kereszthez való minél közelebbi elhelyezése rangot jelentett a faluközösségben.¹

Mária Terézia 1777-ben kiadott temetkezési rendelete megtiltotta a templomba, valamint a templom körüli cintermi temetkezéseket, s előírta, hogy a temető jóval a városon, falun kívülre essen. Ott jelöltek ki helyet erre a célra. Ekkor kezdtek a vagyonosabb családok mauzóleumokat, kriptákat építeni. A rendeletet nem mindenütt hajtották végre egységesen. Főleg a birodalom peremein a cintermi temetkezés tovább is folyt. Így vidékeinken is találunk sokkal későbbi templomkerti sírokat. II. József türelmi rendelete után viszont – a 17. század végétől – minden vallás szabadon jelölhette sírját.

De már Mária Terézia rendeletét megelőzően ilyen vonatkozásban voltak helyi határozatok. 1567-ben például a debreceni zsinat megtiltja a cintermi elhantolást, mondván, hogy „tisztá helynek nem dögösnek kell lenni, ahol prédikálnak”². De ezt a határozatot sem tartották be mindenütt. Tamásvár-alján napjainkban is a templom köré temetkeznek, melynek sajátossága, hogyha fejfát állítanak, csak az elhunyt nevének kezdőbetűit és az évszámot vésik a fába.

---

¹ Balassa I. – Újváry Z. 759.

² Novák L. 19.

Tumbák - az ókort idéző síremlékek

A tumba hosszú, rézsútos oldalaira vésték az elhunyt kilétét, korát, a halál dátumát, és esetleg az emlékező, a kőállító nevét. A nyeregtetősnek a síkban végződő részére, ha nemesről volt szó, többnyire a család címere került.

Az egyik legrégebbi tumba, a Debrecenben eltemetett Méliusz Juhász Péteré 1572-ből, melyet a földből kiemelve, a városi múzeumba vittek. De találtak 1678-ból, 1710-ből hasonlókat. Simonffi Sámuel debreceni főbíró 1821-ben kapott ilyen sírjelet.³ De fellelhető ez a típus a kolozsvári Házsongárdban, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Bibarcfalván, Dálnokon, Nagybaconban.⁴ Fennmaradtak olyan, két részből álló síremlékek is, melyek a fekvő és álló kő típusát egyesítik.

Szatmár megyei vonatkozásban - a mai ismereteink szerint - 16 ilyen típusú emlékkő lelhető fel, közülük 7 cinteremben, 8 pedig a falu temetőjében. Aranyosmeggyesen 3, Avasújvárosban, Szatmárhegyen, Hiripen, Ákoson, Sándorhomokon, Túrterebesen 1-1, valamint Nagypeleskén 5, Tasnádon 2 tumba található. Típusukat tekintve a fentebb említettek mindegyike fellelhető: sátortetős 5, nyeregtetős 3, állókővel társított pedig 8.

Sátortetős tumbák

Aranyosmeggyes

A falu központjában vadgesztenye és akácfaaktól övezve keleti irányba tekint az 1892-ben újjáépült református templom.⁵ Cintermében három sátortetős koporsókövet őriznek. Az idő igen megviselte őket. Kissé földbe süllyedtek, a kő porladozik, szövegük alig vagy egyáltalán nem olvasható, mohával, zuzmóval

³ Sági L. 151-187.

⁴ Balassa I. - Újváry Z. 760.

⁵ Váradi J. 385.

borítottak. Egymástól távol helyezkednek el, ezért arra következtethetünk, hogy az elhunytak nem egy család tagjai voltak.

1. A cinterem bejáratától balra találjuk az elsőt, melynek hossza 2,10 m, szövege még bizonyos mértékben olvasható:

Az utca felőli rézsútos oldalon, két sorban:

„ITT NYUGSZIK AZ ÚRBA BOLDOGULT
KI MULT NS BERETZKI FERENTZ“

A templom felőli oldalon:

„ÉLT XXXVII ESZTENDŐKET ÉLT
HALT J. 1799. ESZTENDŐBEN“

Az Aranyosmeggyesi Református Egyház anyakönyvi bejegyzése alapján pontosíthatjuk a halál dátumát: 1799 július 14., temette az apai lelkész.

2. A templom északi fala mellett, a fallal párhuzamosan egy kisebb tumba jelzi, minden valószínűség szerint egy gyermek sírját. Szövege csak igen nehezen olvasható:

A fal felőli lapon, két sorban:

„ITT NYUGSZIK AZ ÚRBA NEMES
T A M Á S Y J U L I Á N N A“

Az átellenbeni lapon:

„SZÜLETETT 1830. MEGHALT
.....NAK, JANUÁRNAK .....“

A szövegek hornyolt keretbe zártak. Hogy gyermekként hunyt el, a kő típusából is következtethetünk, mivel 1830-ban született, és ha hosszabb életű lett volna, más típusú sírkővel jelölték volna meg a sírját, mert a század közepén tumbákat már nem igen készítettek. 1833–1840 között az anyakönyvi bejegyzések hiányoznak, de sem előtte, sem utána ilyen névvel nem temettek senkit. Tehát a fentebbi két dátum között kellett távozzon az élők sorából.

3. A harmadik koporsókő a cinterem északnyugati sarkában, fás, dudvás, igen árnyékos helyen fekszik. Vastagon mohával borított, de azt leszedve, a szöveg akkor is olvashatatlan. A kő hossza 2,10 m.⁶

---

⁶ Aranyosmeggyesi Református Egyház anyakönyve.

Római kori tumba az esztergomi bazilika kertjében

Az aranyosmeggyesi református templom cintermének koporsóköve

A templom északi fala melletti kő

A fák között rejtőző koporsókő

A szatmárhegyi lippai temető tumbája

Hírip – K. Szabó János lelkipásztor
koporsóköve

A tiszteletes felesége, Vincze Klára
asszony sírköve a lázári református
templom cintermében

Szatmárhegy

A lippai temető központi, kissé lejtős, keleti fekvésű, bokor-sorral szegélyezett részén, egy kőszegéllyel övezett tumbát találunk. Mikor először láttam, a mohás szöveg elég nehezen volt olvasható. Azóta példásan megtisztították. Fekvése kelet-nyugati irányú, anyaga homokkő. A kő hosszanti oldalainak szövegét a koporsóélel párhuzamos hornyolás övezi. A kellően vésett betűk 2004-ben még jól olvashatóak voltak, ma már igencsak gondolkozni kell rajtuk. A betűk típusa: a nevek nyomtatott nagybetűk, a többi szöveg nyomtatott kisbetű és egy-egy oldalon két sorban vésettek. Egy gyógyszerész, ahogy akkor nevezték patikárius állíttatta feleségének.

A déli oldal szövege:

„Ts. R. KOVÁTS GÁBORné születet
DÖMSÖDY JULIANNA Alszik, örök emlékül“

Az északi oldal szövege:

„tétette
Nz.Ts. BELITZAY MÁTYÁS PA
TIKÁRIUS, Jun. 20. 1830“

A kővégi rézsútos oldalak sem hornyolást, sem szöveget nem tartalmaznak. A kő méretei: hossza 210 cm, szélessége 50 cm, magassága 40 cm, az oldallap szélessége 30 cm, a tetőlap 15 cm széles. Az első felmérés óta az egyház a követ gondozásba vette és megtisztította, a betűket megfestette (nem valószínű, hogy eredetileg festett volt), így a felirat most könnyen olvasható.

Hirip

A falu keletnyugati főutcájának keleti végén elhelyezkedő temető mesterségesen összehordott 5 m magas régi domb, amelyről azt tartják, hogy őrhalom lehetett. A temetőkaputól kissé balra, a domb északra néző rézsútos oldalában megdőlve egy koporsókő emlékezik a falu egykori lelkészére.

A homokkőből készült, erősen megsüllyedt, kissé bemohásodott síremlék szövege nehezen olvasható. Mind a négy oldalát hornyolás szegélyezi, melyen belül a hosszú oldalakon elhelyezkedő szöveg nagy és kis nyomtatott és írott betűkkel vegyesen íródott.

A kapu felőli, nyugati oldal szövege, mely az elhunyt életútjáról is mesél, két sorban helyezkedik el:

„T K. Szabó János Úr I.B.S. Egriből Lázáriban, Hiripen 9 évig (szolgált)“ .....

A keleti oldalon egy sorba írva:

„Élt 61 évet m. h. 1839 Mart. 3.“

Kotsi Szabó János Egri után 1803–1830-ig Lázáriban szolgált, ott halt felesége, nemes Vincze Klára 26 éves korában és 9 hetes Klára nevű kislánya. Feleségének sírköve ma is áll a cinterem keleti végében. Hiripen 1830-tól haláláig látta el a lelkészi teendőket.

A ma már magányosan nyugvó sírkő gazdájának emlékét, a faluközösség emlékezete is őrzi. Az anyakönyvbe feljegyezték, hogy fekete sárgaságban hunyt el, a helyi lelkész tartott fölötte prédikációs temetést – abban a korban nem mindenkit temettek búcsúbeszéddel.⁷

A kő méretei: hossza 210 cm, szélessége 50 cm, magassága 40 cm, a rézsútós oldal szélessége 40 cm, tetőlap szélessége 15 cm.

Nyeregtető, háromszögű síkban záródó tumbák

Tasnád

Szatmár megye kisvárosa, Tasnád, már 1456-tól több írásos emléken, mint oppidium – mezőváros – szerepel. 1474-ben a település kiemelkedő magaslatára királyi engedéllyel várát

---

⁷ Hiripi Református Egyház anyakönyve.

építenek, melynek központi, az Ér síkjára tekintő letörésénél 1467-ben monumentális, gótikus templom alapjait rakják le. A templom a későbbi századokban török, tatár, tűzvész, villámcsapás áldozatául esik, de patrónusai és hívei révén mindannyiszor meg tudott újulni, s megmaradni reformátusnak.

A cinteremben sétálva, a szép gótikus ablakok csodálata mellett, két koporsókövet tekinthetünk meg. Az emlékezők szerint ezen tumbák eredeti helye a mai stadion területén lévő temető volt, melynek felszámolásakor ezen kövekben műemléki értéket látva, ide a cinterembe menekítették őket.⁸

A templomkert nyugati falánál, egymást követően elhelyezett síremlékeket a sűrű orgonabokroktól megtisztították, így ma hozzáférhetőek. Méretüket tekintve szemmel láthatóan is különböznek egymástól, anyaga mindkettőnek homokkő. A koporsófedél felül nem élben zárul, hanem egy 10 cm széles sáv fut rajta végig.

1. A nagyobbik kőről: méretei: hossza 200 cm, szélessége 60 cm, magassága 60 cm. Az idő igen megviselte, de még is jobb állapotban van, mint az utána lévő. A hosszú rézsútos oldalra bemélyítetten vésett szövegek közül, csak az egyik oldal olvasható. A nagy nyomtatott betűs, több helyen tömörített, sűrű, rímelő sorú szöveg a következő:

*„Tasnádnak kies vidéke zengett akkor bús áriát,
Visszhangozza Érmellék óh csak Zalányi Máriát,
Hol a fény a boldogsággal örökösen harmonizál,
És a hit biztató lánggal ég felettünk ő már ott áll,
De nem a kő, amely gyakran csak gyáva porokat tisztel,
Hány kevély most fordítva van s köztünk betsed azért.”*

Zalányi Mária Zalányi Sámuel lelkész lánya lehetett. Az apa 1762–86 között, mint református lelkipásztor Gencsről Tasnádra kerülve, szolgált az egyházat. A lelkészcsalád a fiatalon eltávozott Máriának, érzelmes feliratú sírkövel állított időtálló em-

⁸ Lakóné Hegyi É. 37.

léket. A lelkész 1791-ben Magyarcsaholyba kerül, ahol 1793-ban elhunytva a falu temetőjében helyezik örök nyugalomra.

2. A kisebbik tumba méretei: hossza 190 cm, szélesség 40 cm, magasság 30 cm, töredezett, valószínű, a szállításkor is sérült. Feliratában három név is csak nehezen olvasható:

„... Susannat, Karolínát és Erzsébetet ...” fedhette e sír.⁹

Ákos

A 15. században már mezővárosként emlegetett mai község központjában már 1342-ben egy monostor állt, melyet a váradi káptalan egyik okirata említ először. A monostorhoz épült templom a román kori építészet máig fennmaradt egyik legszebb Kárpát-medencei alkotása. A 16. század végén a templom reformátussá vált, hiszen 1597-ből Harsányi Mihály személyében ismert az első prédikátor neve. A templomot az évszázadok során sok viszontagság, tragédia érte. Ehhez köthető az a tumba is, mely ma a cinterem déli oldalán, az oldalbejáráttal szemben helyezkedik el.

A templomot pusztította tűzvész, felgyújtotta a portyázó török, hosszú évtizedekig tető nélkül állt, majd a helyreállítás után villám csapott a déli toronyba. A renoválás költségeit Török János és felesége, Papp Kata fedezte. Ezen áldozatkészség elismeréseként 1923-ban sírkövüket a temetőből a cinterembe helyezték át. Ez nagyban hozzájárult, hogy ez a legjobb állapotban lévő Szatmár megyei tumba.

Áthozva, egy 50 cm magas beton alapra helyezték, majd később kis lánckerítéssel vették körül. Méretei: hossza 195 cm, szélessége 70 cm, magassága 60 cm, a fedél itt is egy 12 cm széles lapban zárul, a fedél alatt egy 18 cm-es, befelé srégülő oldal húzódik.

A tumba szöveges oldalán a szöveg előtt egy babérkoszorú, közepén a halál jelképe, egy kialvó fáklyát tartó kar látható,

---

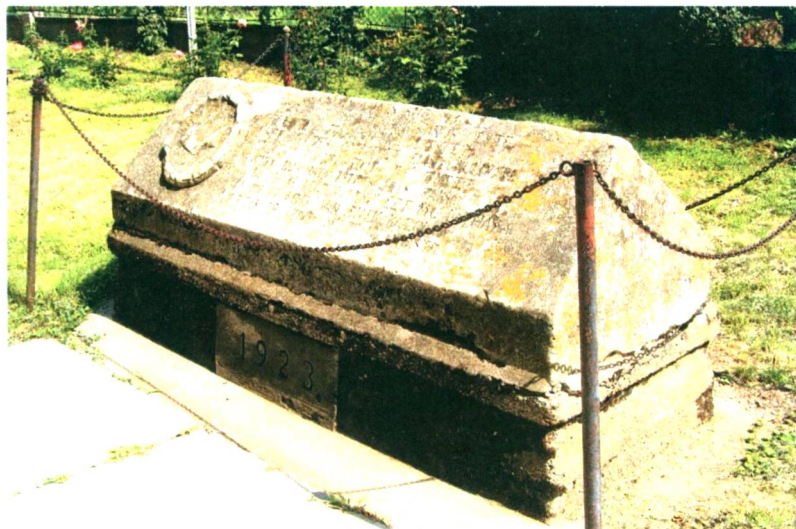
⁹ Lakóné Hegyi É. 37.

A tasnádi református cinterem
nagyobbik tumbája

A cinterem kisebbik tumbája

Török János és leányainak tumbája az ákosi cinteremben

Avasújváros – Zilahi Foris Susana koporsóköve

Túrterebes – Gollner Péter kanonok
síremléke

Sándorhomok – a feliratos állókő

mely a 18. század síremlékeinek kedvelt szimbóluma volt.¹⁰ A kar körül olvashatatlan szöveget tapogathatunk ki. A templom-bejárat felé néző tizenkét szótagos rímelő szöveg ma már nehezen olvasható:

*„E darab kő alatt Török János teste
Tétegett a halál hova rékesztette
Két kedves gyermekét előtte küldötte
Gyöngyöt Ráchel előtt ide temettette
Neveket Papp Kata, kedves hitestársa
Aki itt elmégyen, hogy megláthassa
Íme ide amint van ennek rajzolatja
Tétette de szívét nézze ki olvassa.“*

A szöveget értelmezve megtudhatjuk, hogy a feleség állította a követ, két lánya és férje emlékére.¹¹

Állókővel társított tumbák

Avasújváros

A 14. század elején már egyházas hely, temploma viszont csak a 15. században épülhetett, melynek környéke évszázadokig temetkezési helyként szolgált, s melyet nemcsak a kor szokásai-ból tudhatunk, hanem a mai napig ott fennmaradt sírkövek is bizonyítanak. Ezek közül emeljük ki azt a kombinált tumbát, melyét az alábbiakban mutatunk be.

A cinterem lelkeszi bejárájától néhány tíz méterre balra, egymáshoz tapadva, egy alacsony, álló és egy koporsókő hirdeti a múltat. Méreteik: az álló kő 80 cm magas, a fekvő hossza 190 cm, szélessége 48 cm, magassága 35 cm. Két vége hatszögű, egyenes záródású.

Mindkettő anyaga homokkő. A szöveget mély hornyolás keretezi, mely a két végén félkörívben zárul. A vésett nagy

¹⁰ Hoppál M. 62.

¹¹ Kiss I. - Tóth G. 3.

nyomtatott betűs szöveg mindkét oldalon, pár betűt kivéve, elég tűrhetően olvasható.

Az út felőli oldal két sora:

„ITT NYUGSZIK Ns. ZILAHÍ FORIS SUSANA T...
BOGDÁNYI NEMES FERENTZ ÚR ÉLETE PÁRJA”

A másik oldal:

„ELHUNYT AZ ÚRBAN ANNO 1802

1 AUGUSTI“

A tumba előtti állókőre azt írták: FORIS SUSANNA

1802.

Az egyházi bejegyzés alapján tudhatjuk, hogy mint fiatalasszony, 23 éves korában hagyta özvegyen férjét.

Túrterebes

Állókővel társított sírjelként a katolikusoknál is található koporsókövet. Ilyen egy túrterebesi sírkő is, mely a temető nyugati oldalában, a ravatalozóhoz vivő út baloldalán helyezkedik el, szemben özv. báró Perényi Pálné Sztojka Katalin öntöttvas síremlékével.

A sírjel két részből áll: egy magas tömbön álló keresztből és a mögötte fekvő sátortetős tumbából, melynek a kereszt felőli vége egyenes záródású. A kövek díszítettek. A kereszt alatti kiszélesedő rész négy oldalán egy-egy háromszögbe zárva a halál jelképei: koponya- és lábszárcsontok láthatók. A tumbát a három rézsútós oldalon a szélekkel párhuzamos, bezáródó hornyolás díszíti. A kőre nevet, évszámot, szöveget nem véstek, csupán négy nyomtatott nagybetűt:

„P. F. A. F.“

melynek jelentése:

Pastor fideli — agnorum fideli

Hűséges pásztor — hűséges nyáj

A sírban Gollner Péter kanonok, Ugocsa megye főesperesének hamvai nyugszanak.¹²

¹² Kiss K. 110-111.

Sándorhomok

A Szatmárnémeti–Szarazberek megyei út, a falun áthaladva ma már annak újabb utcáját alkotja, mely a régi észak-déli főutcával összenöve, egy T alakú faluszerkezetet alkot. A valamikor faluszélre eső temető ma már a házak közé szorulva, a Szatmári út baloldalán helyezkedik el, benne egy 4 m magas mesterséges földhalommal, mely a helyi földbirtokos, Berenczei Kováts család kriptáját takarja. A domb tetején Kováts Sándornak, a falu névadójának három szinten, három lépcsőn elhelyezkedő koporsókövel kombinált síremléke messzire hirdeti a falu egykori földbirtokosának emlékezetét. Róla nevezték el Homokot Sándorhomoknak.

A koporsókö egy nyugati irányba tekintő állókőhöz tapad. A síremlék méreteit tekintve a monumentalitás jellemzi.

A lépcsők mérete: magasságuk egyformán 45 cm, hosszúságuk alulról felfelé rövidül: 370 cm, 340 cm, 310 cm, szélességük hasonlóan egyre kisebb: 260 cm, 200 cm, 140 cm.

Az állókőhöz azonos szinten tapadnak, vagyis elől egyforma hosszúak.

A koporsókö méretei: hossza 170 cm, szélessége 80 cm, magassága 70 cm. A kő négy sarkán legyezőszerűen szétterülő stilizált levelek, úgynevezett akrotéronok díszítik.¹³

Az állókövek méretei:

1. A harmadik lépcsőn álló téglalap alakú kő: magassága 190, hossza 90 cm, szélessége 45 cm.

2. A fentebbi előtt lévő második kő, az alapra támaszkodó, nyeregvetőben záródó állókő, mely 245 cm magas, 110 cm széles, s egy 175×20 cm-es fehér márványtáblát, mint egy keretet foglal magába, mely az elhunyt adatait és címerét hordja.

A keret tetején egy fém feszület, míg az állókövön egy temetkezési szimbólum, egy 80 cm magas tömör kőurna áll, hátulról letakarva egy hullámos kőlepellet. Az urna a halott

---

¹³ Végh J. 166.

hamvait tartalmazó jelkép, mely bizonyos értelemben az anyaméhet, az anyaföldbe való visszatérést szimbolizálja.¹⁴

A márványtábla felirata:

„B E R E N C Z E I
KOVÁTS SÁNDOR
E M L É K É N E K
Szül: 1779 Mart. 5 - kén
Elh: 1849 octob. 30 - kán”

A lázári anyakönyvi bejegyzés szerint a halál Szatmáron november 1-jén állt be és 3-án temették, oka gyengeség, ahogy akkor sok idős halálát indokolták. (Sándorhomok katolikusai a lázári plébániához tartoztak.)

A szöveg fölött a család fémből öntött címere látható.

Ez a földhalommal zárt kripta több mint 150 éve nyugalmat biztosít az idehelyezett hamvoknak.

Nagypeleske

A falu neve 1318-ban említődik először Pylyske néven. Birtokosai, a Pylyskeiek, a 15. század elején kihaltak, s helyüket a Csernavodai, Csáky, Perényi, 1437-től a szántai Becsky család veszi át, mely utóbbi a 19. század közepéig bírta a falut. A Becskyek a Ziday nemzetségből származnak. A 16. században élt Becsky Sebestyén az a személy, kitől a család – később kis- és nagypeleskei ágra szakadva – egyenes ágon származott. Becsky György 1693-ban Szatmár vármegye alispánja, fia, György, Szatmár főszolgabírója, 1738-ban alispánja. Ő építtette a nagypeleskei kúriát és a hozzátartozó kápolnát, alatta a családi kriptával.¹⁵

A falu a Becskyek védelme alatt református hitre tért át, de már az 1700-as évek elején rekatolicizáltak.¹⁶ Ezért temetkezé-

¹⁴ Hoppál M. 122.

¹⁵ Révai Nagy Lexikona, II. köt. 765.

¹⁶ Szeles A. 250.

sükben az álló és fekvő sírkövek kombinációjával állítottak emléket elhunytjaiknak.

Ma öt, romjaikban is monumentális sírkő hirdeti a család egykori vagyoni tekintélyét.

A síremlékek közös jellemzői: A falu temetőjében helyezkednek el, irányuk kelet-nyugati, anyaguk homokkő, az álló sírkő, mely mögött a koporsókő helyezkedik el, 2–3 lépcsőn nyugszik. Formája alul kiszélesedő, közepén kissé elkarcsúsodik, vállban újra szélesebb, rajta a kereszttel. Az állókő mindkét oldala feliratos, a koporsóra néző oldala az elhunyt kilétét, míg a hátoldal az állított adatait mondja el. A koporsók oldalára vésték az elhunyt életkorát és halálának időpontját. Egyes kövek végére egy szógrammát vésték, mely Mária-ként értelmezendő. Mivel a koporsókövek igen nagyméretűek, 3–4 darabból állnak össze. Sajnos ezek a darabok az eltelt több mint 180 év alatt egymástól elmozdultak, egy-egy darab letörve a sír mellett a fűben hever. A táblák keletre néző oldalát szürke levélzuzmó, míg a nyugatra tekintőt sárga kéregzuzmó lepte el. A koporsókövön moha és zuzmó vegyesen telepedett meg, ezért a szövegek nehezen olvashatóak, de még azért is, mert a betűk mellett repedések keletkeztek, melyek a szavak, nevek értelmezését megnehezítik, nem beszélve a hiányzó kisebb-nagyobb darabokról. A szöveg tele van összevont betűkkel, rövidítésekkel, régies megfogalmazással. Az állókövek, a tumbák és az alaplépcsők közel azonos méretűek, s a temetőben a mai kövekhez viszonyítva, messze kiemelkednek.

Egyformaságuk a közel egyidőben való felállításukra utal. Az egyik kő jelzése alapján tudjuk, hogy a színérváraljai Dittrik János kőfaragómester műhelyéből kerültek ki, de különböző években. Minden bizonnyal Becsky Ignác rendelése alapján állították fel, aki akkor már 61 éves volt, és egyúttal a saját síremlékét is látni akarta még életében. Más falvak ezekhez hasonló, 1800-as évek elei tumbáit is minden valószínűség szerint ebben a műhelyben készítették.

Ezeknek a hatalmas súlyú köveknek földúton – mert akkor csak ilyenek voltak – Peleskére való szállítása, ottani felállítása embert próbáló munka lehetett.

A sírok bemutatását a temetőbejárattól indulva ejtjük meg.

1. Becsky Katalin síremléke

Egy diófa árnyékába rejtőzve a legjobb állapotban lévő síremléknél állunk meg először. A monumentalitás lenyűgöző, melyhez az is hozzájárul, hogy a sírkő a tumbával együtt négy lépcsőn nyugszik.

Ezek méretei – hosszúságuk: 390 cm, 330 cm, 300 cm; 270 cm, szélességük: 240 cm, 190 cm, 120 cm, 100 cm.

A sírkő magassága: 200 cm, vastagsága: alul 30 cm, feljebb 20 cm. A tetején lévő kereszt szélei hornyoltak, az ágak találkozásában I M S jelzés van, a kereszt tövénél erősen kidomborodva a halál és a feltámadás jelképe: két keresztbe tett lábszárcsont, rajta egy koponyával. A két csont a fizikai halált, míg a fölötte lévő koponya a szellem tökéletességét, fennhatóságát és az újjászületés lehetőségét jelképezi.¹⁷

Becsky Katalin halálával kapcsolatosan Zsiga László¹⁸ a következőt jegyezte fel:

„1825 9ik 9bris T. Sz. Becsky Katalin hajadon Kis asszonymegholt és annak utána azon temetőbe a kereszt eléibe rendelésénél fogva legdíszesebben eltemettetet s annak utána faragott kőből a sír boltya el készítettvén scalpírosva Castrum dolores (gyászemelvény, koporsó alakú sírkő)¹⁹ formán koporsó s előtte lévő keresztet fel állittatván, a koporsón ezen felül mecczés tétetett.

¹⁷ Hoppál M. 230.

¹⁸ Zsiga László Máramarosból származó görögkatolikus parókus, aki 1817-ben érkezett a faluba, s 11 évig szolgálta peleskei híveit. 1818. január 1-jén feljegyzéseket kezdett írni az egyházra, temetőre, a Becsky családra, a falura vonatkozólag, melyet utódai, főleg Pálkovits János híven folytatott. Az 1820-as években elhunyt Becskye-
ket viszont nem ő, hanem a zajtai lelkész temethette el, mivel katolikusok voltak, és Nagypeleske Zajtához tartozott.

¹⁹ RNL, IV. köt. 321.

*Tette nemzete Becsky Katalin N. feleségén Kis asszony megholt
éltének 68-ik esztendejében 9ik 9bris 1825. A kereszten és annak alján
ezen mecczés tétetett.*²⁰

Az alábbiakban a síremlék eredeti szövegét közöljük.

A sírkő felirata – sírra néző oldal:

„S I R HALOM
M E L L Y A L A T T
N Y U G S Z I K
H A L A N D Ó R É S Z E
T E (k i n) T T E S
B E C S K Y K A T A L I N
K I S A S Z O N Y N A K”

A hátoldal szövege:

„A Z I G A Z
T E S T V É R I
S Z E R E T E T T N E K
Ö R Ö K
E M L É K E Z E T É R E
T E T T E S N Z (Nemzetes) É S V Z L E Ő
T . S Z . B E C S K Y I G N Á C
T E T T E S N S . S Z A T M Á R
É S T Ö B B
T E T T E S N S (Nagyságos). V Á R G Y É K
T Ö R V É N Y E S T Á B L A
B Í R Á J A
F A M I L I A I J U S S A I
F E N T T A R T Ó J A”

A sírkő alapjára vésve:

„Á L L Í T T O T T A
D I T T R I K J Á N O S
S z . V Á R A L L Y A I
K Ő F A R A G Ó Á L T A L
1826 - I K E S Z T E N D E J É B E N”

²⁰ Terdik Sz. - Pallai B. 36-40.

A koporsókő egy sátorfedélből, és az alapból áll, a jobb-
oldali fedélrész szövege:

„TE TTES T.SZ.BECKSKY KATALIN KISASZONYNAK”

A baloldali fedélrész szövege:

„MEGHOLT ÉLETÉNEK 68.k ESZTENDEJÉBEN
PELECSKÉN 9ik 9.b 1825”

Mind az állókövön, mind a koporsókövön a szövegek mélyí-
tett felületen helyezkednek el, így a meghagyott perem mintegy
keretet képez a szöveghez.

2. Becsky Ignác síremléke

Az előbb említett diófa árnyékában Katalin sírja mellett egy
sűrűn mohával lepett koporsókövet találunk, mely a család
nagy tekintélyű fejének, tasnádszántói Becsky Ignácnak a sír-
emléke, de ez elől hiányzik a kőtábla. Helye azonban elárulja,
hogy valamikor ennek is volt keresztes kőtáblája. Felépítésében
és méreteiben a tumba az előbbivel egyezik, de sajnos ennek
szövege igen nehezen olvasható.

A jobboldali fedéloldal szövege két sorban helyezkedik el:

„ ...ÉS FAMILIAI JUSSAI VOLT FENTARTÓJA
MEGHOLT AUG. 9. KÉN 1836 ÉVBEN 70. ESZTENDEJÉBEN”

A baloldali fedéloldal felirata szintén kétsoros, de alig olvas-
ható:

„ .....T. SZ. BECKSKY (Ignác).....
VÁRMEGYÉK FŐBIRÁJÁNAK..... ”

E sír minden valószínűség szerint tehát Becsky Ignác ham-
vait fogadta be. Annak ellenére, hogy a nagypeleskei római
katolikusok az 1800-as években Zajtához taroztak, a Becskyek
oda nincsenek bejegyezve.²¹ Becsky Ignác haláláról és a sírkő
szövegéről nem maradt feljegyzés.

---

²¹ Zajtai Római Katolikus Egyház anyakönyve 1826-1851.

3–4. Becsky Magdolna és Eötvös Antónia közös síremléke

Az eddig tárgyalt síroktól kb. 40 m-re nyugatra, az egykori temetői kereszt mögött egy ikersírkövet találunk, két fiatal lányét, két unokatestvérét, kik ugyanabban az évben (1821) távoztak az élők sorából, a Becsky Magdolnáét és Eötvös Antóniáét. A két kőtábla mögé viszont csak egy koporsókövet helyeztek el. Mivel napsütötte helyen vannak, ezért zuzmók uralkodtak el rajtuk. A két halálessettel kapcsolatosan szintén Zsiga Lászlót idézzük:

„1821 25a juny Tek. Becsky Magdolna hajadon Kis Asszony magholt s annakutánna ezen temetőbe temettetett - Azon esztendőben V. Naményi Eötvös Antónia Kis Asszony is meg halálozván Lázáriban, - onnét ide hozatott s ezen temetőbe, azon egy sírba egymás mellé tétetett, ezen kettős sírboltra faragott kőből Castrum Doloris formára kettős koporsó (egy szélesebb sátortetős tumba) keresztelkel sculpirozva el készítettvén fel állítatván.

A koporsó jobboldali részén ezen felírás van mecczve:

Te[kin]t[e]tes T. Szántói Becsky Magdolna Kis Asszony meg holt 1821 25ik juny

A bal felől lévő koporsóoldalon ezen mecczés vagyon:

Tettes V. Naményi Eötvös Antónia Kis Asszony meg holt 1821 21ik 8bris.

Ezen kettős sír bolt ellőtt a kettős ki faragott keresztén, aljával ezen mecczés van:

Örök emlékezetre

Kettős sírhalom melly alatt nyugszanak részei Tettes T Szántói Becsky Magdolna Kis Asszonynak 1821 és Tettes V Naményi Eötvös Antónia Kis Asszonynak 1821.

Az igaz testvéri s atyafi szeretetnek Örök emlékezetére

Ezen kettős sírhalomot Tettes Nemzetes, és Vitézlő T. Szántói Becsky Ignác Tette Nemes Szatthmár, és több Tettes Nemes Vármegyének törvényes tabla bírója, familiáinak jussai fent tartója állította Detrich János Szinyér Várallyai kőfaragó által 1827-ben: A melly kettős sírbolt annak plánuma, rajzolattya szerént került 430 fkba.“

A sírfeliratok ma az alábbiakként olvashatók.

A jobboldali sírkő sírra néző részének felirata:

A két kőtábla szövege mindkét oldalon egymás mellé téve, folyamatosan értelmezhető.

A kőtáblák sírra néző oldalának feliratai:

„E KETTŐS	SIR HALOM
MELLY ALATT	(N)YUGSZANAK
HALANDÓ	RÉSZEI
TE(kin)T(e)TES EÖTVES	TETTES BECSKY
ANTÓNIA	MAGDOLNA
KISASZONYNAK	KISASZONYNAK
1821 - ben	1821 - ben“

A kőtáblák temetőre néző oldalának feliratai:

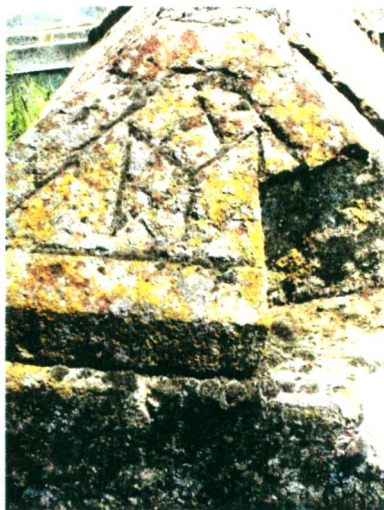
„AZ IGAZ	ATYAFI S
TESTVÉRI	SZERETENEK
ÖRÖK	EMLÉKEZETÉRE
EZEN KETTŐS	SIR HALMOT
TETTES N(emzetes)	VITÉZLŐ SZÁNTAI
BECSKY	IGNÁCZ
TETTES NEMES	SZATHMÁR
ÉS TÖBB TETTES	NEMES VÁRMEGYÉK
TÖRVÉNYES	TÁBLABIRÁJA
FAMILIÁINAK	JUSSAINAK
FENT TARTÓJA	ÁLITOTTA
DITRIK JÁNOS	SZ VÁRALLYAI
KÓFARAGÓ	ÁLTAL 1827“

A zárójelbe írt szavak vagy szókiegészítések a rövidítéseket és az olvashatatlan részeket próbálják érthetővé tenni. Ahhoz, hogy a szövegek kiferjenek, a kőfaragó betűösszevonáshoz is folyamodott. A betű hosszanti szárát két betűhöz használta fel, például az M és E vagy a H és A szára közös.

A kettős sír koporsóköve három részből áll: egy kétoldali lejtésű kőből és két féloldalúból, melyek egymáshoz illesztve, adják a koporsókő formát. A három rész együtt alkotja a ko-

Tasnádszántói Becsky Katalin síremléke

A kopersókő rézsutos végén lévő szógrammából a Mária név olvasható ki

A halál és a feltámadás szimbóluma

Becsky Magdolna és Eötvös Antónia
kettős síremléke

Becsky Klára sírkövel társított
tombja

A kolozsvári házsongárdi temető tumbái

porsókövet, mely egyenes záródással a sírtáblákhoz tapad. A másik vége csapott, melyből egy nagy darab hiányzik. A több részből összeálló koporsókő darabjai egymástól igen elmozdultak, mely megnehezíti a felirat értelmezését. A koporsókő több részből való összeállítását a kövek súlya, és a nagy távolságról földutakon való szállítás tette szükségessé.

A koporsókő baloldali fedelének felirata:

(Tekintetes V Naményi) „... EÖTVES ANTONIA
KISASZONY HOLT 1821. 21 ik 8 bris“

A koporsókő jobboldali fedelének felirata:

(Tekintetes) „SZ (á n t a i) BECSKY MAGDOLNA
(Kisass) ZONY MEGHOLT 1821 25 ik juny“

A tumba végét egy sajátos szógramma díszíti, mely Mária-ként értelmezhető, s melyet már az ötödik részben képpel is bemutatunk. Antónia Lázáriban halt meg, de mivel az édesanyja vásárosnaményi Eötvösné Becsky Klára volt, unokatestvére mellé Nagypeleskére temették.

5. Becsky Klára síremléke

A kettős sírtól kissé hátrafelé, megdőlvé áll vásárosnaményi Eötvös Lászlóné, született tasnádszántói Becsky Klára síremléke. 79 éves korában halt meg Lázáriban, és a nagypeleskei Becsky sírkertbe hozták a lánya mellé.²² A kőtáblája zuzmóval sűrűn borított, alapja igen porladozó.

A sírra néző oldal felirata:

„S Í R H A L O M
M E L L Y A L A T T
N Y U G S Z I K
A M A G A
M E G H A G Y Á S Á B Ó L I S
H A L A N D Ó R É S Z E

²² Matricola Parochială Romano Catolică Satmariensis 1831-1835.

T. S Z. B E C S K Y K L Á R A
T E S T V É R N É N É N K N E K”

A temetőre néző oldal felirata:

„Ö R S B
E M L É K E Z E T É R E
A Z I G A Z
S V Á L T O Z H A T A T (lan)
T E S T V É R I S Z E R E T E T N E K
T E T T E S N S É S V I T É Z
T. S Z. B E C S K Y I G N Á T
T E T E S. N S S Z A T H M Á R
É S T Ö B B
T E T T E S N S. V Á M E G Y É K
T Ö R V É N Y E S T Á B L A B Í R Á J A
F A M I L I A I J U S S A I
F E N T T A R T Ó J A”

(Tovább olvashatatlan, mivel a kő porlott.)

A koporsókő: Három lépcsőn helyezkedik el, és három darabból tevődik össze, az utolsó bal széléből egy darab hiányzik, a szövegeket hornyolás övezi. A jobboldali rész felirata két sorban helyezkedik el.

„NÉHAI T S. VN (Vásárosnaményi) EÖTVES ÖZVEGYE
SZÜLETETT TETTES T. S Z. BECSKY
KLÁRA ASSZONY“

A baloldali rész felirata:

„MEGHOLT AZA8ÁN ISTEN A
PELESKEI TEMTŐBE
SÍRHALOMKŐ ALÁ ELTEMETETT
10 FEB. 1832“

A három utóbbi síremlék felépítésében és méreteiben azonos. A sírkő és a koporsókő egyaránt két lépcsőn helyezkedik el. Méreteik: hossza: 300 cm, 250 cm szélessége: 190 cm, 120 cm, vastagsága: 90 cm, 20 cm.

A sírkő méretei a kereszttel együtt: magasság: 200 cm, szélesség alak szerint változik, max. 80 cm, vastagság: 30 és 20 cm.

A koporsókő méretei különböznek:

A szimpla sír – hossza: 240 cm, szélessége: 100 cm, a rézsútos oldal: 45 cm

A dupla sír koporsója két részből áll – hossza: 220 cm, szélessége: 120 cm, a rézsútos oldala 80 cm.

A koporsóoldalak egy 8 cm széles tetősávban találkoznak. A sír felőli vég egyenes, míg a másik vég lejtős záródású.

Ezek a nagypeleskei állókővel társított koporsókövek Szatmár megye legmonumentálisabb síremlékei.

Féltő szemmel kell őriznünk őket

A műemlékvédelmi törvény sajnos nem terjed ki a temetőkre, de a gondnokságok védendő értéként kell hogy kezeljék, őrizzék mindazokat a síremlékeket, melyek egy-egy személyiség emlékét őrzik, vagy alakjuk, művészi kivitelezésük révén kultúrtörténeti értéket képviselnek. Ide sorolhatók a koporsókövek is.

A kolozsvári Házsongárd Alapítvány példával jár elöl ezen a téren. 23 koporsókövet mondhatni a szó szoros értelmében a földből ásott ki, gyűjtött össze a Bánffy család kriptájának kertjében, és restaurál a jövő számára. Nálunk az egyházakra hárulna ez a feladat. Legalább annyit kellene tegyenek, hogy az egyre jobban süllyedő, fűvel benőtt köveket egy beton alapra helyezték.

Felhasznált irodalom

- Balassa Iván - Újváry Zoltán: *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen, 1982.
- Dvorzsák János: *Magyarország Helységnévtára*. Budapest, 1877.
- Gervers Molnár Mária: *Sárospataki síremlékek*, Budapest, 1983.
- Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György: *Jelképtár*. Helikon Kiadó, 1997.
- Kiss Imola - Tóth Géza Ivor: *Ákos, református templom*. Kolozsvár, 1996.
- Kiss Kálmán: *Ápolt szagrális hely*. In. Hol sírjaink domborulnak, Partiumi temetők, Nagyvárad, 1998.
- Lakóné Hegyi Éva: *Tasnádi tumbák*. In. Hepchupa. Szilágysági műemléki folyóirat, 2003. II/4.
- Novák László: *Fejfa monográfia*. 1999.
- Sápi Lajos: *A régi debreceni temetők és síremlékek*. In. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1962–1964, Debrecen, 1965.
- Szeles András: *A Szathmári Tiszt. Tractus Eklhlesiáinak Historiája*. Nagyvárad, 2006.
- Szirmai Szirmay Antal: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*. Buda, 1810.
- Terdik Szilveszter - Pallai Béla: *Szent Mihály és Gábor arkangyalok templom*. Nagypeleske, 2009.
- Váradi József: *Királyhágómellék református templomai*. Debrecen, 2004.
- Végh József: *Művészeti kislexikon*. Budapest, 2006.
- Révai Nagy Lexikona*. Budapest, 1911. II. köt.
- Lázári Római Katolikus Egyház anyakönyve*. 1837–1874.
- Registru de starea civilă Parochia reformată Hirip*.
- Registru de starea civilă Parochia reformată Medieș Aurit*.
- Registru de stare civilă Parochia reformată Orașu Nou*.
- Zajta, Római Katolikus Egyház anyakönyve*. 1826–1851.

AZ ÖRÖK CSEND KISBÁBONYI OTTHONÁBAN

Egy ugocsai magyar temető monografikus leírása

Kisbábony a 20. század elején még közel 600 lelket számláló kis falucska, Szatmár megye északkeleti részén,²³ az Avas hegylábi síkságára települve, 5 km-re a községközponttól, az egykori Ugocsa megyei járási székhelytől, Halmitól. Lakóinak száma az utóbbi száz év alatt egyharmaddal apadt.²⁴

A falura vonatkozó írásos emlékek a 13. századra nyúlnak vissza, mikor ez a település még királyi birtok volt. A tatárjárást megelőző, de főleg az azt követő évtizedekben a királyi birtokról adományként hatalmas birtoktestek válnak le, melyek királyhű emberek, hűbérurak és kisbirtokosok kezébe kerülnek. Így az ugocsai területek nagy részén három nemzetség osztozik: a Hónt-Pázmány, a Gut-Keled és a Káta nemzetség, míg a terület többi része a nemzetségek közé beékelődve, kisbirtokosok tulajdona lett.

A Káta nemzetség alapító tagja, Rafael comes V. István királytól kapta adományként azt a birtokrészt, melynek a központja ez a mai kis falu, Bábony volt, s melyet minden valószínűség szerint a Káta nemzetség telepített. Nevét a Váradi Regestrum 1261-ben említi először. Az évszázadok során a

---

²³ ASJSM. 1971, 76. o., 1910–565, 1930–430, 1956–478, 1966–509 lakos.

²⁴ A 2011-es népszámláláskor 408 lakója volt a falunak.

település azonban elvesztette központi szerepét, helyét a szomszédos falu, Halmi vette át, mely közlekedésföldrajzilag előnyösebb helyet foglalt el. Így a település fejlődése megállt, a népességtöbblet elvándorolt, a nagyobb helységekbe való áttelepülést választotta.

A reformáció, mint a 16. század legnagyobb szellemi áramlata, az ugocsai tájakat sem kerülte el. A táj első protestáns főura, Perényi Péter koronaőr, mint a Túrvidék birtokosa mérsékelten pártfogolja a reformációt, csak bécsi fogságba jutása idején buzdítja fiát, Gábort a reformáció terjesztésének fokozottabb támogatására. A táj nagy szervező reformátorának, Méliusz Juhász Péternek hittérítése révén a század közepéig a református hitre való átállás a környék minden falvában végbe megy. Így Bábony népessége is reformátussá válik, mely hit mellett a rekatolicizálás idején is kitartott, s napjainkban is Békesség Istentől köszöntéssel üdvözlük papjukat. Egy 1877-es egyházi statisztika (Dvorzsák) szerint a falu 490 lakója közül 398 református volt, 35 római katolikus és 29 görögkatolikus, akik a falu szélére települt romák soraiból, esetleg más faluból házasság révén ide költöztek közül kerültek ki. A faluban élt még 28 izraelita is.

A falu évszázadokig egyetlen széles északkelet-délnyugat irányú utcából állt, melynek nyugati vége a Turc felé vezető útra fut ki, ahol a 20. század második felében egy nagyrészt egyoldali házsor alakult ki, míg a délkeleti végében, ahol a mezőre két irányba indulnak ki az utak, három, illetve két ház települt.

Az örök csend otthona

A Fő utca déloldali házsorának belsősegei végében helyezkedik el az örök csend birodalma, egy másik falu, ahogy László Gyula nevezte „a halott falu” vagyis a temető.

Ezt a 0,62 ha területet már évszázadok óta temetkezésre használta és használja a falu úgy, hogy a déli oldalról indulva

fokozatosan északi irányba temetkeznek. Mutatja ezt a sírhantok és a fejfák állapota. A területet a déli oldalon keskeny, sekély árok szegélyezi, mely nem annyira a víz elvezetésére készült, hanem inkább egy mezsgye volt, a „halottak falva“ határtól való elkülönítését szolgálva. Ide az árok szélébe helyezték el a megkereszteletlen gyermeket, ami viszont ritka volt, mert az újszülöttet három napos korában már megkeresztelték, épp a gyakori gyermekhalandóság miatt. A kereszteléssel nem kellett vasárnapig várni, akkor nem is igen kereszteltek, hanem kedd, csütörtök és szombat volt a keresztelés napja. Az árkon belül a temetőt magas kökény, fagyal, vadrózsa bokrok és közējük települt földibodza alkotta élősvény szegélyezi, melyen több ösvénybejárat van. Mesterséges kerítés a terület északi oldalán a telkek belsősegeitől választja el a temetőt. Az északnyugati sarkában van a fő ösvénybejárat, ide torkollik be az országútból letérő kertek alatti ösvény, melyen a falu nagy része kijár a temetőbe. A falu déloldali házsorának közepe táján lakó Bartha András temetőre lenyúló telkén, egy temetői lejáró utat hagyott, azon viszik le a koporsót ma a sírokhöz. Adósság fejében ezt a szekérútnyi széles földsvét az egyházra hagyta. Ma is ezen halad le a temetési menet.

A temető ma belsőleg három részre tagolódik: a terület délkeleti-déli részében van a régi temető, mára (2010) a sírhantok teljesen eltűntek, az új temető az északnyugati-északi részben - mindkettő a reformátusok temetkezési helye -, míg a harmadik rész a legújabb, melyet a kollektív idején pótoltak a temetőhöz; ma még művelt terület, melynek délkeleti szögletében, elkülönülten a református síroktól távol, kis parcellában helyezkednek el a katolikusok és görögkatolikusok sírjai.

A sírok irányultságát tekintve lényeges eltérés van a régi és az újak között, míg a régi temető ma már alig-alig felismerhető sírhantjai, melyek fejfái még a 80-as évek elején félig a földbe süllyedve, megdőlvén még álltak s a Nap delelése felé tekintettek, addig az új részben ma a fejfák arcukat a lenyugvó Nap felé

mutatják. Hogy mi váltotta ki ezt a szokásváltozást, arra a faluban senki nem emlékszik.

A sírhant 50–60 cm trapéz alakú földhalom, ahova a halott feje fölé helyezik el a fejfát. Élő fát csak ritkán ültettek a temetőbe, és az sosem volt a fejfa helyettesítője, így kerültek fenyők, orgonák, hársak a sírok közé, néha a fejfa mellé. Elszórtan nagy szádokfák – ahogy itt nevezik a hársat – árnyékkolták a széleket, de az egyház ezeket nemrég kivágatta, s helyettük szilvát, diót, körtét ültetett.

A kisbányai fejfák

A fejfák a kisbányai temető sajátos sírjelei, még a huszadik század közepén is uralták ezt a „halottak falvát“. Mára megsüllyedve, megdülve vagy a hanton elfekve még dacol az idővel vagy 25–30 robusztus fejfa (2010), mintha a Húsvét-szigetek óriás kőbálványainak kicsinyített másait látnánk – mondja Kovács József fiatal lelkipásztor, aki elkísért temetőlátogatásomra. A református fejfák, mint a katolikus temetők keresztjeinek megfelelői, nem a reformációval párhuzamosan jelentek meg és fejlődtek a mai formájukig. A reformáció ellenezte a sírok díszes megjelölését, még Méliusz Juhász Péter reformátor 1572-beni elhunytakor is sírját egy faragatlan kővel jelölték meg, melyre még a nevét sem vésték fel. Száz évnek kellett eltelnie, míg az új hit szigora megenyhült. Először a nemesség sírjait jelölték díszesebb, szöveges sírjelekkel. A szegényebb sorsú népréteg ilyen sírjeleket még nem kaphatott. A 18. század közepétől a század végéig válik általánosan elterjedté a magyar nyelvterületeken a sírjelek használata.

A kisbányai temető fejfatípusa csak alapvető vonalaiban egyezik a szomszédos falvak (Halmi, Dabolc, Tamásváralfa, Túrterebes) református fejfaformáival, a díszítésben azonban helyi sajátossága van, mely más temetők fejfáihoz megközelítőleg sem hasonló. Erről kérdeztük Apai Lajost, a falu talán

utolsó fejfafaragó mesterét, hogy hogyan is készül az a fa, melyről Balassa Iván egész Kárpát-medencére kitekintő kutatása alapján megállapította, hogy „a sírban nyugvó halottat jelképezik és mintegy helyette állnak ott“.

„Nagybátyámtól, nagyapám testvérétől, Apai Józseftől tanultam a fejfa készítését - kezdte magyarázatát az öreg mester. Úgy 22-24 éves lehettem, mikor ő már nemigen bírta a durva munkát a fán elvégezni, és tudva azt, hogy szeretek apróbb dolgokat faragni, segítségül hívott. Egy darabig még együtt dolgoztunk, majd egyedül folytattam a faragást. Amikor halottnak megszólalt a harang, már tudtam, hogy a családból jön valaki, és megkér, készítsem el a fejfát. Igaz, rajtam kívül még más is faragott, mint Apai Jenő bátyám, apám testvére, Balázs Gyula és Mondóka János, mégis legtöbbször engem hívtak, nem is tudom miért, talán, mert én soha senkit sem utasítottam vissza. Máskülönben teljesen egyforma formát faragtunk. A temetőben magam sem tudnám megmondani melyeket faragtam én és melyiket más, talán a betűket kéne megfigyelnem. Már közülük senki nem él. Maksai István is ügyesen faragott, ő készítette például a csillagos kútágásokat a faluban. Ő is meghalt már elég rég, sírját az a magas fiatal fenyő jelöli, mely szinte uralja a temetőt.

A fejfához a fát mindig a család adta. A falu körül hatalmas százados tölgyeket nevelő erdők voltak, sokaknak saját erdőrészüik is volt. A múlt század (19. sz.) közepén még nem lehetett átlátni a szomszédos Halmiba, Dabolcra. Mára már csak egyetlen fa maradt meg ebből a határban. Volt fa, volt miből válogatni. Akinek nem volt, az a falu erdejéből kapott. Emlékszem egyszer egy ember, a neve nem jut most hirtelen eszembe, elment Polgár Jenőhöz - akkor ő volt a bíró -, és mondta, hogy menjenek ki az erdőre egy fáért, mert meghalt a kislánya. Kimentek, kivágták a fát, hazahozták. Majd mondja a bíró: elmegyek már hozzátok, nézzük meg a kislányt - mert ő volt a halottkém is -, hát a lánynak semmi baja. Nagy meglepve hallják, hogy miért jött a bíró, persze a bíró jól

összeszidta az embert, miért nem mondja, hogy nincs tüzelője, mint inkább halott hírét terjeszti a lánynak.”

Az erdők megapadásával, még mikor az állam elvette tőlünk, egyre szűkösebb lett a jó, göb mentes rönk, ekkor már akácot és diót is kezdtünk használni. A dió azonban nem elég tartós, hamar korhad, ebből csak szükség esetén faragtunk. (Ha egy idegen a temetőben jár, ő maga is észreveheti ezt a változást, mert a régebbi fejfák sokkal robosztusabbak, mint az újabbak. A szerző megjegyzése.)

Soha nem itthon, hanem a halottasház udvarán faragtam. 9–10 óra körül kezdtem és úgy délután 3–4-re lettem kész, úgy, hogy egy jó fél nap is beletelett, míg mindennel elkészültem. Aznap már nem sok idő maradt a házkörüli munkára, főleg télidőben, igaz, akkor nem is volt annyi tennivaló.

A nyers fából szívesebben faragtam, jobban engedelmeskedett a szerszámnak. Először lehántoltam a kérgét, majd hosszúnyelű faragófejszével a földbe menő részt, tönköt kivéve szögletesre faragtam (Többnyire téglalap vagy négyzet metszetre faragták. A szer. megjegy.) A kéreg alatti fehérje nemigen jó, ezért ha a rönk vastagsága megengedte, csak a bélit hagytuk meg a fejfának. A durva faragás után rövidnyelű simító bárdal már félkézt lehetett faragni, majd utána kétnyelű késsel még tovább finomítottam a felületet. Így alakult ki a három rész: a fej, a betűrész és a tönk. Méreteit a fatörzs nagysága adta meg. 160–180 cm hosszúra hagytuk, ebből 50–60 cm lett a tönk, 100–120 a felszíni rész, melyből 40–50 cm a fej, 60–80 cm a laprész. A bárdolás, gyalulás után a fejbe, a félgömbölyű cifravésővel (20 cm hosszú, 2,5 cm széles) bevéstük a cifraságokat. (Két egymással szembenező mély vájat, széleiken fogazva, s köztük egy sima vagy kissé domború 18–22 cm-es laprész. A szer. megjegy.) A fej alsó pereme szemöldökszerűen ki kellett álljon, hogy védje az alatta lévő betűrészt. Mikor ezzel is készen voltam, következett a fa tartósítása, úgy mondjuk, hogy megfűtjük. Ezt is ott az udvaron, helyben végeztük el vagy szekéren kivittük a temetőbe, és ott folytattuk a munkát. A fa felső vége

alá egy követ tettünk, majd beszórtuk szalmával és ezt meggyújtva, a felületet kissé megégettük, 2-3 tűz is leégett, egy pokróc szalma is volt mikor elfogyott. A nyers fa nem gyült meg, de ha száraz volt, nagyon vigyázni kellett, mert a tűz belebelekapt, főleg ha már a fa egyszer használva volt, mert ilyet is készítettem. Mikor a tűz leégett, a szalmahamura vizet öntöttünk, és ezzel – a tönköt kivéve – bekentük az egész fejfát. Hagyni kellett megszáradni, majd következhetett a szöveg vésése. Ez igen babrás, aprólékos munka volt. Fiatal koromban előre rákarcoltam, majd már később olyan gyakorlatom lett, hogy egyből a vésővel dolgoztam, csak a sor vonalát húztam meg, hogy a vésett szöveg egyenes legyen. A betűrésze egy pokrócot terítettem, hogy ne piszkolja a ruhát, és következhetett a vésés. A betűvéső egy igen éles, végén kissé visszahajlított és V alakúra formált kis szerszám (18 cm hosszú, 1 cm széles) volt. Egy vasvilla ágából egy kovács készítette nekem. A vésőt igen finoman egy szögletes fejú (5,5×5,9 cm-es fej 22 cm-es nyél) könnyű fakalapáccsal ütöttem. A cifravésőhöz pedig egy valamivel nehezebb (8 cm átmérőjű, hengeres fejú), szintén fából készült kalapács kellett. A faforgácsot csak lefújni volt szabad, hogy a betűk világos színe megmaradjon.

A munkáért fizetség nem járt, egy-egy pohár pálinkával megkínáltak, de ügyelni kellett, mert ha nem, a betűvéső nem oda ment ahova kellett volna. A végén ebédelni hívtak, vagy valami harapnivalót hoztak a temetőbe, s megköszönték a szíveségemet.“

Az idős mester szavaiból kiérződött, hogy magyarázata révén újra átéli azokat az éveket, amikor ő, a munkája által nélkülözhetetlen embere volt ennek a kis faluközösségnek.

A vésendő szöveget a halott adatai adták, melyet egy, a faluban hagyományok által meghatározott szövegbe helyeztek el. Írott betűkkel vésték, a sor végén nem vették figyelembe az elválasztás szabályait. A szemöldökre vésték a református temetőkből a 19. század első felétől használatos rövidítést: A B F R A - vagyis: A Boldog Feltámadás Reménye Alatt -

temették az elhunytat a sírba. A szöveg visszabeszélő, maga az elhunyt mondja el magáról, ki is volt ő, hány évet élt, mikor született. Az elhalálozás időpontját egy, egyes szám első személy mondja el, és teszi hozzá: Béke poraira.

Egy fejfa szövege:

„A B F R A
E SÍRHALOM NYUGVÓHELYEM
VARGA JÓZSEF VOLT A NEVEM
40 ÉVET ÉLTEM
MIKOR MEGVÁLTÓMHOZ TÉRTEM
SZÜLETTEM 1920. JANUÁR 20.
MEGH. 1960. OKTÓBER 10.
BÉKE PORAIRA“

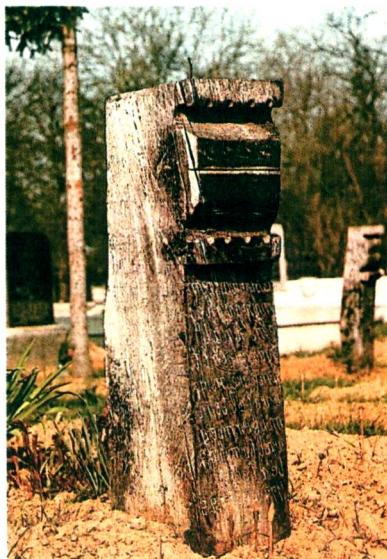
A fejfák alakja ebben a temetőben nem utal a halott nemére, nőnek, férfinak egyformát készítenek, az életkort viszont figyelembe vették, mert gyermek vagy ifjú elhalálozása esetén, még ha vastag is volt a farönk, mindég vékonyabb fejfát faragtak, jelezve, hogy még nem számít azonos értékű egyénnek a felnőttek társaságával. Mivel a faluközösségben a vagyoni különbségek igen elenyészőek voltak, ezért a temetőn belüli társadalmi elkülönülés nemigen nyilvánult meg. Esetleg akinek erdője volt vastagabb fejfát tudott készíttetni az elhunyt családtagok számára.

Obeliszk a fejfák között

A 19. század végén egyetlen sír különült csak el, az akkor még üres nyugati részben, ahova egy fiatalon elhunyt testvérpárt temettek. Az anyakönyvi bejegyzés mindkét fiatalnál a halál okaként sorvadást jegyez. A falutól északra, az úgynevezett Tagban lakott a nagyobb birtokkal rendelkező Javorik család, mely Zemplén vármegye Nagymihály járásában lévő Lasztomér faluból költözött Kisbábony határába. Zoltán, az elsőszülött még ott, ebben a vegyes lakosú hegyvidéki faluban látta meg a napvilágot. Javorik Kálmán földbirtokos és felesége, Dierner

A Káta nemzetség címere

1985-ben még az új fejfák sem voltak ritkák a kisbányai temetőben

A fejrész díszítettsége

A Javorik testvérpár obeliszkje a kisbányai temetőben

A kisbányai régi temető 1985-ben

Mára már (2010) megdőlvé, félig földbe süllyedve, még áll néhány fejfa

A népi kultúra örökségeként érdemes megőrizni az utolsó fejfákat

Paula gyermekeként. Második gyermekük már az itteni birtokon született. Az 1800-as évek végén három év alatt mindkét gyermeküket elvesztették, először a 19 éves Zoltánt, majd a 21 éves Margitot. Nekik állított a család egy 3,30×3,80 m-es területű, egy egy méter magas kovácsoltvas kerítéssel körülvett, családi sírkertben egy fehér márvány obeliszk síremléket. A család katolikus hitét jelzi az obeliszk felső végére vésett kereszt. Talán ez is hozzájárult, hogy elkülönülten temetkeztek.

Bábony református falu lévén, a búcsúztatást mindkét esetben a túrterebesi katolikus plébános, Hofbauer Ágoston, illetve Dimánd Lajos végezte.

A sírkő szövege:

„ITT NYUGSZANAK
ISTENBEN
FELEJTHETETLEN TESTVÉREK
JAVORIK ZOLTÁN
SZÜL. 1876. ÁPRILIS 26.
MEGH. 1895. AUG. 19.

JAVORIK MARGIT
SZÜL. 1878. MÁJUS 28.
MEGH. 1899. MÁJUS 27.“

A kő coklijára vésvé:

„AZ ÉLET VIRULÓ KORÁBAN
ELHÍVTA ŐKET A HALÁL
VIGASZTALHATATLAN SZÜLEI ÉS TESTVÉREI
EL NEM MÚLÓ FÁJDALMÁRA
A BÉKE ANGYALA ÖRKÖDJÖN DRÁGA PORAIK
FÖLÖTT!“

A sír ma gondozatlan, a kőre zuzmók telepedtek, de azért máig hirdeti e 100 évvel ezelőtti tragédiát. A család az első világháború után elköltözött, a leszármazottak ma Amerikában élnek. Mára már a sír köré ért a temetkezés, így egykori elkülönültségére csak a vizsgálódó következtethet.

Temetői szokások

A családok tagjai régen nem ragaszkodtak ahhoz, hogy a temetőben egymás mellett feküdjenek, így férj, feleség, kiskorú gyermek egymástól távol, ahogy a sorban a hely következett, úgy kerültek elhantolásra. Egymásra sosem temetkeztek, ezt az is mutatja, hogy nincsenek egymás mellett fejfák, mint például a tövisháti temetőben. Az utóbbi 20–30 évben, mióta a sírokat betonkerettel kezdik övezni, esetleg le is fedni, a fejfák helyett sírköveket készíttetnek, megjelent a családi sír, az egymásra vagy egymás mellé temetkezés. A keretezéssel kikerülő régi fejfákat hazaviszik, egy darabig őrzik, majd eltüzelik. A még ép erős fákat szükség esetén átgyalultatják, megfűtik és új szöveget vésnek rá. Van amikor nem is a család használja a továbbiakban a fát.

A befedetlen sírokat egyszer tavasszal és a halottak napja előtt teszik rendbe. Ma törökszegfűt, árvácskát, büdöskét, kalakáncot ültetnek, régebben inkább évelő növények kerültek a hantokra, s így kevesebbet is kellett gondozni. A régi elhanyagoltabb sírokon ma is ott zöldell a puzspángbokor, de ültettek istenfát, az évelő muskátlit, az apró, fehér virágú kenyérmorzsát. Az elhagyott sírokat egy idő után belepte a fű, s így egyre jobban ellaposodva kaszálás alá kerülnek, s hogy hol voltak egykor sírhantok, a tavasszal megjelenő sárga csillagvirág csokrai jelzik vagy egy-egy később, a fű alól előbújó tüzesliliom.

Halottaikat a hozzátartozók nyári vasárnapokon, esetleg hétköznap látogatják meg, főleg ha kertben van virág. „Többen szomszédok kimegyünk, letesszük a virágokat, s aztán leülünk egy sír szélére és beszélgetünk” – mondja a 96 éves Elek Zsófia néni – „Így volt ez régen is, csak akkor nem voltak kősírok, s így a fűbe ültünk le. Az első kősírt én csináltattam az uramnak 50 évvel ezelőtt, 1948-ban halt meg, azóta özvegyen élek.” Temetés után is, aki ráér, felkeresi családja sírjait, de ilyenkor nem visz virágot. A közeli hozzátartozó, férj vagy feleség, gyermek, szülő halálának évfordulóján az istentisztelet utáni emlékharangozást követően, a család kilátogat a temetőbe, ilyenkor

az elhunyt életéről, a vele kapcsolatos emlékekről is szó esik. Közös temetőlátogatásra egyszer egy évben, nagypénteken kerül sor, amikor az istentiszteletet követően, a hívek a pappal együtt lemennek a temetőbe, ahol a lelkész felolvassa Jézus szenvedéstörténetét. Ilyenkor a résztvevők a sírjaikhoz is elmennek.

Bábonyon a temető a falu mindennapi életének is része, mivel közel esik a faluhoz, ösvények szelik át, két átlós és egy peremösvény, melyen a mezőre menők, hazatérők egy része szinte naponta elhalad a sírok között, s óhatatlanul is eszükbe jutnak az elhunytak: rokonok, szomszédok, barátok, kikhez az élet emlékei fűzik.

A temető haszna ebben a faluban a mindenkori papot illeti meg, ő kaszáltatja a régi temetőt, művelti a még használatba nem vett részt, övé a gyümölcs, a kiöregedett, kivágható fa.

A 80-as évek végétől e temető arculata is igencsak sokat változott. A régi temető fejfái, melyek akkor még álltak, mára teljesen eltűntek, a hantok ellaposodtak, helyeiket a tavasszal kibújó sárga csillagvirágok messzire virító csokrai jelzik (2010). Ma már senki nem tud fejfát faragni, részben azért is, mert nincs rá igény, talán meg is szólnák azt, aki ma fából állítna sírjelet halottjának. A polgári szokások behatolása a falusi temetőbe, a jó fejfának való fa hiánya, a műkö sírjelek, a műanyag koszorúk dívatja fellazítja, felborítja a régi évszázadok alatt kialakult szokásvilágot, uniformizálva falvaink eme népi civilizációját.

2014 tavaszán már csak néhány korhadó fejfa emlékezteti a faluközösséget az egykori fejfás temetőre, a régi részt pedig fel is szántották.

Felhasznált irodalom

- Balassa Iván: *A magyar falvak temetői*. Corvin, Budapest, 1989.
- Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 114-123 o.
- Major Miklós: *Felső-Berettyó vidéki fejfák*. Népismereti dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978, 238-244 o.
- Demeter Lajos: *Dálnoki és zaláni kopjafák*. Művelődés, 1978. dec. 30. o.
- Várady József: *Királyhágómellék református templomai*. I., Debrecen 2004. 439-440.
- Anuarul Statistic Județul Satu Mare*, 1971. 76. o.
Registrul Parochial Starea Civilă Turulung.

Adatközlők:

- Apai Lajos*, sz. 1927-2004, 13 hsz. (1998)
- Balázs Gyula*, sz. 1928-1983, 104 hsz. (1982)
- Elek Zsófia*, sz. Varga, 1902-2004, 87 hsz. (1998)
- Kovács József* lelképásztor (2010)

CÍMERES SÍRHELYEK SZATMÁR MEGYÉBEN

Ahhoz, hogy részeire bontva át tudjuk tekinteni egy címer felépítését, és az mondjon valamit a néző számára, meg kell ismerkednünk legelőször is a történelemtudomány egyik segédtudományával, a heraldikával vagy címertannal, annak alapvető szabályaival.

Bevezetés a heraldikába²⁵

A címerek keletkezését egyes heraldikusok az ókorra teszik, de ma a legelfogadottabb felfogás a lovagkori eredet, amikor a harcok során a páncélba öltözött harcosok a megkülönböztethetőség céljából pajzsukra, majd sisakjukra, harci zászlójukra, a nyeregtekarróra egyezményes jeleket festettek. Viszont a lovagi tornán már egyéni jeleket választottak maguknak. Ezen jelek állandósulása, címerré alakulása a 12. századra tehető. Mivel a lovagi öltözék, a fegyverzet, a ló felszerelése igen költséges volt, csak a gazdagabb réteg, a nemesség engedhette meg magának ezt a kiadást. Így a címerek a nemesség kiváltságaivá váltak, a nemességnek vált jogává a címer használata, melyet családi pecsétjükre is rávésettek. A későbbi századokban viszont címert kaphattak a városok, sőt a falvak (Nyugat-Magyarország min-

---

²⁵ Bertényi I.

den falvának volt címere), céhek, társaságok, főiskolák, egyházak, de polgári személyek is.

A heraldika a genealógusoknak a későbbi családfakutatásban egy-egy család leszármaztatását tekintve is, nagy segítséget nyújt. A nemesi családok szétágazása során feledésbe menő közös ősi eredet írásos bizonylatok híján, nehezen bizonyítható, de a címer, vagy annak egyes elemei, melyet sok személyes tárgyra is felfestettek vagy véstek, varrtak, sok esetben fennmaradtak és öröklődtek. Így két egymással már rég rokoni kapcsolatot nem tartó családot, címerük alapján őseikhez vissza lehet vezetni. Például az Ugocsában nagy birtokokkal rendelkező Káta nemzetség címerpajzsán egy szekérkerék volt. Az e nemzetségből származó családnak szinte mindegyike megőrizte a kereket, mely mintegy bizonyíték a közös családfára, vagyis a leszármazásra.

A királyok, nagyobb hűbérurak az ütközetek után a címerekhez értő személyeket, úgynevezett heraldokat küldtek a csatamezőkre az elesettek azonosítására. A puskapor megjelenésével, a harcászat változásával a megkülönböztető jel, a címer elvesztette szerepét, de megmaradt, mint dísz. A nők gyűrűkön, medálokon is viselték. Körülbelül a 16. századig tartó időszakot az élő heraldika, az azt követő időt a hanyatló vagy kései heraldika korának nevezik. A kezdeti időben a címer használatának nem voltak különösebb szabályai, csak arra kellett ügyelni, ne legyen azonos más családokéval. A vitás kérdésekben a bíróságok döntöttek. Legbiztosabb volt, ha az uralkodótól nyert oklevélbe foglalt nemesi ranggal együtt címet is kapott a rangra emelt.

A címer apáról fiúra szállt, a nők apjuk vagy férjük címerét viselték vagy a kettőt egyesítették. A gyermek már csak apja címerét viselhette. Ha több fiú volt, az apa címerét az első szülött kaphatta, a többiek bizonyos változtatást, címertörést kellett alkalmazzanak.

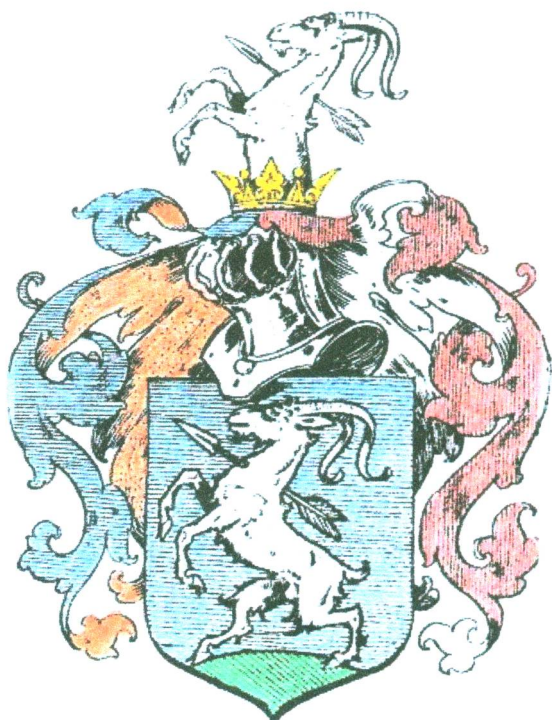
A címer részei

A címerek síkban ábrázolt színes jelvények, térbeli ábrázolás csak az újabb korokban elfogadott. A címer több alkotó elemből tevődik össze: címerpajzs, sisak és takaró.

A címerpajzs

A pajzs, mint a címer legfőbb alkotó eleme (egyres heraldikusok azt tartják, hogy pajzs nélkül nincs is címer), formáját tekintve igen változó. A kezdeti időben a csatapajzs formáját követte, oldala kidomborodó, alja elhegyesedő. Később megjelent a négyszögű, a lófej, a kerek talpú, az ovális, a szabályos korong alakú vagy a szív alakú pajzs. A pajzs állása is változott az évszázadok során. A felfordított pajzs például a család kihalását jelenti. Vannak egymásra tett pajzsok, például: Magyarország 1915. évi címere, mely négy egymásra helyezett pajzsból állt. Hogy a pajzson tájékozódni lehessen, a pajzsmezőt 9 egyenlő képzeletbeli részre osztják, így a felső 3 a pajzsfő, alatta a pajzsderék, míg lent van a pajzstalp. Azokon a felületeken, melyeken a címert nem lehetett színesben ábrázolni, például: gránit, márvány, mész- vagy homokkő sírköveken, a színeknek megfelelő egyezményes véséseket, karcolásokat alkalmaztak. Így ennek révén a fekete-fehér nyomtatott címereket, a sírkövek címereit a hozzáértő szem színesként értelmezheti, például: a kockás felület a fekete, a függőleges csík a vörös, a pontozott felület az arany stb. A címerpajzs vonalakkal tagolható, ha középen hosszanti irányba húznak vonalat, hasított pajzs keletkezik, míg ha keresztbe osztják, azt vágott pajzsnek nevezik. De egyszerre is alkalmazták, így négyelt pajzs keletkezik.

A pajzson előforduló ábrázolásokat két nagy csoportra tagolhatjuk: az egyik csoportot képezik az élethű, a másikat a valóságtól merőben eltérők, úgynevezett képzeletbeli ábrázolások. Az emberalakok gyakran jelennek meg mint címerképek, ezek lehetnek egészek, növekvők (csak deréktól láthatók), vagy emberi testrészek, mint kar, kéz, fej. Az állatalakok talán még

A Szatmár megyei Jármy család címere

gyakoribb címerábrák. Megjelenítésüket tekintve különböző mozdulatokban ábrázolják őket, mint ugró, ágaskodó, lépő, repülő vagy fölrepüléshez készülő. Egyik leggyakoribb előforduló az oroszlán (Szatmárnémeti címerében is egy fekvő oroszlán van), de hasonlóan kedvelt volt a sas, de találkozhatunk daruval, pelikánnal, hollóval, hallal is. Megjelenik a pajzson a növényvilág is, fák, virágok (liliom), termések (szőlő, kalász, makk), babér koszorúba fonva, de előfordulnak égitestek, fegyverek, szerszámok (főleg a céhek címerében), bibliai alakok, épületek, várak. Gyakoriak voltak a képzeletbeli állatok, mint a homlokán egy szarvat viselő unikornis, vagy a griff, azaz a szárnyas oroszlán, a kétfejű sas – például Ausztria címerében

–, emberi és állati testek ötvözete, a sellő, szájából lángot lövellő oroszlán stb.

A sisak

Pajzsra helyezett ábrák, melyek a lovagkorból eredeztethetők, páncélsisak többnyire koronával vagy mellpajzs alkotja.

A sisakdísz

A sisakdíszet legtöbbször a pajzs címerképe alkotja.

A takaró

A pajzsot övező stilizált növényi részekből, többnyire levelekből álló, kiegészítő címer rész, melyek színezete vörös arannyal vagy kék ezüsttel van kombinálva. Ez mintegy dísz a címernek, de el is maradhat, a címer akkor sem veszít értékéből.

Pajzstartók

A pajzstartók vagy telamonok emberi vagy állati, vagy allegorikus alakok, melyek két oldalt vagy a pajzs mögött helyezkednek el, például, Magyarország 1915-ös címerét két oldalt lebegő angyalok tartják.

Szatmár megye címeres síremlékei

Ezen ismeretek birtokában nézzük meg, a Szatmár megyei síremlékállításban hol és milyen címerek díszítik az elhunytak nyugóhelyeit. Pillanatnyi ismereteink szerint 12 településen található címeres temetkezési hely: Halmiban négy, Hadadon három, Érendréden kettő, Ombodon, Vetésben, Szatmárudvariban, Szatmárnémetiben, Sándorhomokon, Batizon, Kaplonyban, Irinyben, Pelekesziben pedig egy-egy.

A címerek megjelenítését tekintve: 4 síkban, 12 térben (domború) ábrázolt, míg elhelyezkedésük szerint nyolc obeliszken, nyolc pedig kriptán található. Minden címer nemesi ranghoz, nem pedig birtokhoz kötött, kivéve Meszlényi Gyula püspöki címerét. A címerek többsége egy-egy személy sírján, illetve kriptáján található, négy címer pedig családi temetkezési helyet díszít.

ÓDON SÍRKERTEK ÖSVÉNYEIN

A következőkben végigjárjuk azokat a temetkezési helyeket, ahol a síremlékeken, kriptákon az életrajzi adatok mellett az elhunyt vagy a család címere is megjelenik, egyúttal röviden bemutatva a családot, annak eredetét, a címeres nemesi rang elnyerését, a címerszönyeget és a család kiemelkedőbb személyiségeit.

A nemesi családok sok esetben nem egyszerűen sírba, sírkertbe temetkeztek, hanem kriptát, mauzóleumot építettek családjuk számára, ahova nemzedékeken át elhelyezhették elhunyt szeretteiket. Az ilyen temetkezési forma szinte természetesen kívánta a családi címer megjelenítését az építményen. Szatmár megyében hat olyan települést találunk, ahol kriptába temetkezett a nemesi család: Sándorhomok, Batiz, Vetés, Iriny, Hadad és Kaplony.

A síremlékeken, családi kriptákon ábrázolt címereket megjelenítésük szerint két csoportba osztottuk: síkban és térben (dombormű) ábrázoltakra, utunkat viszont nem ezen különbség alapján választjuk meg, hanem egy-egy táj temetőinek egymáshoz való közelségét tekintjük szem előtt. Így járjuk végig a Túr, a Szamos, az Ér, a Kraszna vízvidékét, valamint a Tövis-hátat.

Elsőként a megye keleti részébe, a Túr vízvidékére látogatunk, ahol Halmi síremlékeit keressük fel.

Halmi – a címeres síremlékek falva

Az adorjányi Ráthonyi család sírkertje

Azért jellemezhetjük így ezt a valamikori Ugocsa vármegyei járási székhelyet – melyet tősgyökeres lakói városként emlegetnek, pedig hivatalosan sosem volt város, csak városi jellegű adminisztratív szerepet betöltő nagyközség –, mivel négy címeres sírkő található a falu temetkezési helyein. Három a református templom cintermében, egy pedig a temetőben.

Ráthonyi-sírkert

A község kelet-nyugat irányú főútjának központi, kiszélesedő részén lévő halomra 1332-ben egy gótikus stílusú kőtemplom épült, mely a Káta nemzetség székhelyváltásának köszönhető, amikor Kisbábony helyett Halmit tették birtokuk központjává. A reformáció áramlata e falut is elérve, a templomot e hit elvei szerint alakították át. Idővel a halmot minden oldalról lefaragták és kőfallal erősítették meg. E halom északnyugati oldalában helyezkedik el a Ráthonyi család sírkertje négy sírkőoszloppal és hét halottal.

A nagyrátonyi és adorjányi Ráthonyi család²⁶

Szatmár és Ugocsa egyik legrégebbi törzsökös családja, melynek bölcsője viszont Kraszna vármegye (e vármegyét 1868-ban Szilágy vármegyével egybeolvasztották, székhelye Szilágy somlyó volt) Ráton (Ráthun, Rátöny) nevű településére vezethető vissza. Itt élt 1380 körül Ráthonyi István, akinek két fia volt: Tamás és Benedek. Tamás házasság révén Szatmárba került, feleségül véve Adorjányi Ilonát. Az após, Adorjányi János 1413-ban szerződést kötött vejével Adorján falura vonatkozólag, hogy amennyiben ő és fia fiú örökös nélkül halna meg, a falu és a

---

²⁶ Nagy I. IX. köt. 645-652.

határban lévő Oltáros-Lövő pusztával együtt vejére, illetve annak családjára száll. Az előrelátás be is következett, így Adorján a pusztával együtt Ráthonyi Tamásra és feleségére szállt, de a Meggyesaljai Móricnak fiai, mint oldalági rokonok Adorjánt elfoglalják, ezért Ráthonyi Tamás fiai a hatalmaskodókat perbe idézik, de végül is egyezsége jutnak, s így Adorján a Ráthonyi családe maradt. Majd 1488-ban Tamás unokái, Ferenc, György és Margit Mátyás királytól a falura vonatkozó adománylevelet nyernek, melyet a kolozsmonostori konvent iktat be. Ezt 1495-ben II. Ulászló, majd 1551-ben Ujlaki György győri püspök és királyi helytartó is megerősítette úgy, hogy előnévként a család az Adorján nevet használhassa.

A Ráthonyiak Halmiban²⁷

Ráthonyi I. András fiától, I. Pétertől származó fia, II. Ferenc az 1600-as évek elején telepszik le elsőként Halmiban, Szabó Zsófiát véve feleségül, kitől négy gyermeke született: II. István, II. Péter, Erzsébet és III. Ferenc. A nemzedéki táblázatot követve (melyre itt nincs alkalmunk kitérni), láthatjuk, hogy Ferenctől számítva öt nemzedék után jutunk el III. Péterig, aki 1835-ben ugcsoi főszolgabíró, s aki a neves csokaji Fényes család leányát, Krisztinát kérte nőül. Ebből a családból származik a híres statisztikus és helynévgyűjtő Fényes Elek is. Hét gyermek nevelkedik a családban, akik közül Lajos és Károly élteti tovább a családfát.

A Ráthonyiak birtokvásárlás és házassági hozomány révén más községekben is megtelepednek, s mint birtokosok tartják el családjukat, időközönként vezetői állásokat is betöltve.

Ráthonyi Lajos, III. Péter elsőszülött fia Nagytarnán élt és két feleségtől hét gyermeket nevelt, 1861-ben országgyűlési képviselő. 1862 decemberében ő kezdeményezte, mondhatni ő alapította meg a Nagytarnai Református Egyházat, az egyre inkább visszatelepülő magyarság számára.

---

²⁷ A Halmi Református Egyház anyakönyvi bejegyzései.

Ráthonyi Károly (1808–1864), III. Péter hetedik fia, Kökényesden kúriás birtokos, 1842–1847 között szatmári szolgabíró. Felesége, homoródszentpáli Szentpály Mária (1816–1892) özvegyülése után lányához Grazba költözik, ott hal meg, de hamvait Halmiban helyezik örök nyugalomra. Kökényesd egyes helynevei ma is őrzik a Ráthonyiak emlékét: Gyurkáné lejárója, Ráthonyi-tag, egy erdőrész Pistié néven ismert Ráthonyi István után.

Károly fia, Ákos (1834–1876) 1861-ben ugocsai szolgabíró, felesége Nadányi Borbála. Házasságukból született 1868. nov. 8-án Kökényesden Ákos nevű fiuk, aki a magyar operett és népszínmű 19. század végi 20. század eleji, legkiemelkedőbb bonvivánja volt. Nagyszőlősen hunyt el 1923-ban.

Ráthonyi Ferenc halmihegyi birtokos, felesége Turányi Eszter (1817–1862). Halmihegy egészen az állami szőlészet megalakulásáig külön iskolával, állandó tanítói állással, imaházzal, temetővel rendelkező falu volt. Nemcsak a vincellérek, hanem egyes birtokosok is állandó jelleggel fent laktak.

A Ráthonyi-címer

A fentebb bemutatott házaspár, III. Péter és Krisztina sírját jelzi címeres sírkő, mely alapján a családi címert bemutatathatjuk, de segíti ezt a fennmaradt címerszőnyeg leírása is.

A kő homokkőből készült kétlépcsős lapos téglatest, melyet egy kiszélesedő timpanonos kalap fed, rajta egy kőurnával. A kő szövege:

„ADORJÁNYI
RÁTHONYI PÉTERNEK
ÉS
CSOKAJI FÉNYES KRISZTINÁNAK
GYERMEKEI ÉS UNOKÁI
1869“

A nevek után nincs évszám, de az anyakönyvekből tudjuk, a férj 1778–1837, míg a feleség 1786–1829 között élt. A szöveg

fölött található a külön kőlapból faragott kidomborodó címer, melyet utólag illesztettek a kőre.

*A címer leírása:*²⁸ Téglalap alakú csücskös pajzs, melyet két ívelt vonal három pajzsmezőre oszt. A kétharmadot kitevő kúpalakú, alsó udvarban magyar huszár vágtat, jobb kezében kivont karddal. A pajzs felső sarkainak udvarát egy-egy kiterjesztett szárnyú egyfejű sas tölti ki. A pajzsra egy rácsozott páncél-sisak támaszkodik, melyet öt gyöngyszemes korona fed. Ebből két oldalra sasszárnyak emelkednek ki, köztük a pajzsbélihez hasonló jobbra tartó huszárral. Takaróként oldalt stilizált növényi levelek hullnak alá. A színek ismeretlenek. A kő megrendelése idején, ha a család ismerte is a színeket, a homokkőből ilyen részleteket nem lehetett kifaragani.

A család más elhunytjai. E sírkertben nyugszik még Ráthonyi Károly (1808–1864), Ráthonyi Károlyné, szül. homoródszentpáli Szentpály Mária (1816–1892), ők Kökényesdről temetkeztek ide, valamint Egry Jánosné Ráthonyi Cecília (1820–1864), kinek sírkövét az előző részben már bemutattuk.

A temetőben három sírköve lelhető fel a Ráthonyiaknak: Ráthonyi Ákos (1834–1876), kökényesdi földbirtokos, Ráthonyi Ákosné szül. körösnadányi Nadányi Borbála (1845–1907), valamint id. Ráthonyi Zsigmond (1853–1915), Ráthonyi József (1899–1825), ifj. Ráthonyi Zsigmond (1891–1974) közös sírköve.

A templom alapzatában nyugszik a templom egyik jótévője, melyről Zámbori Mihály prédikátor a Canonica Vizitációnak ajánlott helyzetjelentésében azt írja:²⁹ „Ezen templomot a tellyes Szent Háromság tiszteletire régi romladozásából helyre állíttatta T.N.N. Ráthonyi (II) Zsigmond uram kedves élete párjával T.N. Szegedi Erzsébet asszonnyal... Anno 1748.” E jótétemény tiszteletére a házaspárt és hét gyermekét a templom alapzatában kialakított kriptaiba temették.

²⁸ Nagy I. IX. köt. 653.

²⁹ Várady J. 428–430.

A Ráthonyiak Rátonból a 16., Adorjából 19., Halmiból a 20. században haltak ki.

A Ráthonyi-sírkert további sírköveit látogatva, egy nagy-méretű obeliszknél kell újra megállnunk, melyen a nagyenyedi Egry család címerét láthatjuk. A sírban Egry János, a felesége és unokájuk nyugszik. Egry János katolikus lévén, házassága által kerülhetett erre a református temetkezési helyre.

Az Egry család egy másik elhunytának, Egry Istvánnak pedig szintén címeres sírköve van a faluközponttól északra eső temető régi katolikus részében.

A nagyenyedi Egry család³⁰

Nemesi előnevük Alsó-Fehér vármegyei eredetre utal, onnan rajzoltak szét és jutottak például Szatmár és Ugocsa vármegyébe. Nagyenyedi Egry Pál Darvay Rozáliát véve feleségül Szamoskrassón élt és ott piheni örök álmát. Szatmáron több leszármazottja élt a családnak. A Halmiban élt Egryek házasság révén, vagy mint értelmiségiek kerültek a községbe.

Egry János (1802–1849) a tősgyökeres halminak számító Ráthonyi családba nősült, Ráthonyi Cecíliát véve feleségül.³¹ Ugocsa vármegyei viszonylatban Egry János sikeres politikai pályát futott be: az utolsó rendi országgyűlés vármegyei követe, Ugocsa első alispánja volt, de pályáját a halál élete derekán, 44 éves korában törte ketté, a forradalom évében, 1849-ben távozva az élők sorából. A család nemcsak a férj politikai pályájának jövedelméből élt, hanem Hetény, Csepe, Veléte (ma Kárpátalja) határában is voltak jövedelmet adó birtokaik.

Az obeliszk piramisának szövege:

„E HÁRMAS SIRBAN
NYUGSZANAK
NAGY ENYEDI

³⁰ Nagy I. IV. köt. 15-16.

³¹ A Halmi Református Egyház anyakönyve.

EGRY JÁNOS
UGOCSA V MEGYE
VOLT I-SÓ ALISPÁNJA
1847/8-BAN
ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETE
ÉS TEJHATALMÚ
KORMÁNYBIZTOSA
MEGHALT 1849. MÁJUS 4.
44 ÉVES KORÁBAN
ÉS SZERETETT HITVESE
NAGYRÁTHONYI ÉS ADORJÁNI
RÁTHONYI
CZECZILIA
MEGHALT 1864 MÁJUS 24
44 ÉVES KORÁBAN“

A coklira vésvé:

„VÉGRE KIS UNOKÁJOK
ETELKA
MEGHALT 1863-BAN 6 HÓNAPOS KORÁBAN
KINEK SZERETŐ SZÜLEI
EGRY ENDRE
ÉS
CSÁNYI NOÉH EMMA
E SIREMLÉKET ÁLLITTATTÁK 1893-BAN“

Az anyakönyvek alapján csak nemzedéki töredékeket lehet összeállítani.

Halmiban élt és hunyt el az Egry családból: Egry Klára, Nozák Sándor táblabíró hitvese 34 éves korában, 1842. június 20-án, gyermekágyi lázban, Egry Irma, homoródszentpáli Szentpály István felesége, élt 41 évet, elhunyt 1890. május 10.

A másik címeres Egry-sírkő a temető katolikus részében ma már magányos obeliszkként áll a megsüllyedt, begyepesedett régi sírhantok között. Egry Istvánt, Kohányi Kálmánnal közös

sírba helyezték, s a sírkövet két címerrel díszítették: az Egry és a Kohányi családdal.

Egry István 1872-ben született, jogot végzett, s mint kir. al-bíró Nagyszőlősen dolgozott. 33 éves korában 1905-ben hunyt el.

A nagyenyedi Egry-címer

Ennek bemutatására heraldikai rajz, festmény vagy a címerszőnyeg leírása sajnos nem áll rendelkezésünkre, így annak bemutatását csak a sírkövek alapján tehetjük meg. A két kő 15–20 év időkülönbséggel készült. A címerek csak alapjaikban azonosak, ami különböző műhelyek munkájára vall. A címerpajzs kétoldalt horpasztott, mely a címernek reneszánsz jelleget ad, talpa csücskös, mesteralakok, vagyis vonalak nem osztják mértani alakzatokra. A címerképet zöld (feltételezhetően) dombon jobbra tekintő, fegyverzett, ágaskodó szarvas képezi, mely a cintermi címeren a szájában, a temetőiben a jobb elsőjében, egy leveles ágat tart. A cintermi pajzsot oszlopos páncélsisak fedi, rajta egy ötágú, leveles nemesi koronával, míg a temetői címerről a sisak hiányzik, a pajzsot csak ötágú gyöngyszemes korona fedi. Mindkét címeren a pajzstakarót kétoldalt lecsüngő, stilizált pálmalevél alkotja.

A temetői sír másik halottja, Kohányi Kálmán, mint említettük, sírkövére a családi címer is fel van vésve.

A trocsányi Kohányi család

A család a felvidéki Trocsány falu után kapta nemesi előnevét. E falu Sáros vármegye bártfai körzetében, a Tapolya folyócska egyik mellékvölgyében helyezkedik el. Lakói római katolikus szlovákok. A falut az okiratok 1387-ben említik először, Bél Mátyás Sáros vármegye leírásában a Kohányi család 4 birtokáról tesz említést, 1600-ban a Nyitra vármegyei Alsóatrakban (ma nagyszombati kerület) szintén birtokai vannak a családnak, egy 1639-es pereskedési iratban is megjelenik a Trocsányi és Kohányi név. Gárdonyi Géza Kohányi Tihamér címmel közöl

életrajzot, egy Eperjesen született, Amerikába szakadt fiatal emberről, aki erejét és idejét nem kímélve, küzdötte fel magát egy olyan népszerűségi szintre, hogy ráfigyelt az amerikai magyarság. Ő kezdeményezte a clevelandi Kossuth-szobor felállítását, az Amerikai Nemzeti Szövetséget a kivándoroltak megsegítésére.

A temetői címeres sírkő halottja, Kálmán szintén a vármegye székhelyén, Eperjesen született, s mint kataszteri felügyelő Szatmáron s Halmiban dolgozott, s élt feleségével, Fejérváry Stefániával. Idős korára a Halmi Szőlőhegyre költöztek, s gazdálkodva töltötte napjait. 63 éves korában, 1893. augusztus 14-én hunyt el, de nem a szőlőhegyi, hanem a halmi sírkertbe helyezték örök nyugalomra. A sírkő szövege:

„TROCSÁNYI
KOHÁNYI KÁLMÁN
SZÜL. 1830. OKT. 6.
MEGH. 1893. SZEPT. 14

— . —
NAGYENYEDI
EGRY ISTVÁN
SZÜL. 1872. FEBR. 6.
MEGH. 1905. OKT. 12“

Egry István rokoni alapon került a Kohányi-sírba, mivel felesége, Gizella asszony Kohányi lány volt, amit leányuk, Cecília 1904-beli anyakönyvi bejegyzéséből ismerhetünk meg. Cecília 1925-ben férjhez ment a szatmári születésű, későbbi neves színészhez, Krémer Ferenchez.

A Kohányi-címer

Ennek jellemzését is csak a sírkövi vésés alapján ejthetjük meg. A címerpajzs oldalt horpasztott, alul elhegyesedő, rajta egy levágott, lebegő jobbkar, mely balra irányulva markában egy lesújtásra emelt kardot tart. A pajzsot öt gyöngyszemes

korona fedi, mely a nemesi rangra utal, rajta egy jobbra fölropenni készülő madárral. A takarót kétoldalt lecsüngő pálmalevelek képezik.

A két címert egy-egy kör alakú keret zárja magába, melyek érintkezésénél hétágas levélcsozor emelkedik ki, illetve csüng alá. Az egymás mellett lévő két címer közül minden bizonnyal a jobboldali a Kohányi-címer, már csak azért is, mert Kálmán korábban hunyt el, s így, mivel a jobboldal rangosabb a heraldikában, a kövön őt illette ez a hely. A címerek érintkezése ellenére címeregyesítésről nem beszélhetünk, mivel azt csak házastársak esetén alkalmazták.

A szöveg- és a címervésés egységességéből következőleg azt állapíthatjuk meg, hogy a követ Egry István halála után állíthatták fel. Az utóbbi két címer vésési móddal síkban ábrázolt címerek.

A homoródszentpáli Szentpály család sírkertje

Halmi református templomának cintermében maradvá, a Ráthonyi-sírkerten kívül a templomdomb délkeleti sarkában, a főútra nézően, egy három sírköves temetkezési helyet találunk. A három kő közül az egyiket egy mívesen faragott címer díszíti. A múlt után érdeklődőknek érdemes felkeresni ezt a nagy szakértelemmel faragott művészi munkát, mely Szentpály Jenőnek állít emléket.

A homoródszentpáli Szentpály család

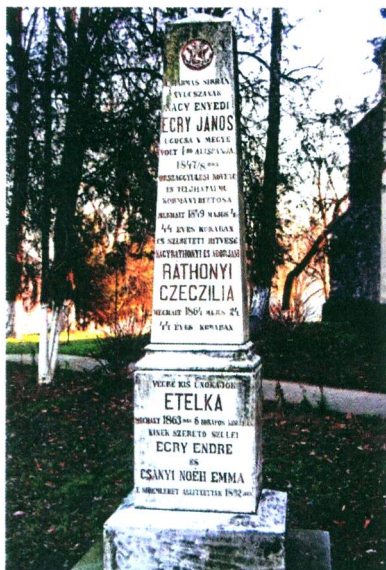
Udvarhely vármegye törzsökös családja, melynek megalapozója István, aki 1220-ban II. András királytól adományt kapott Homoródszentpálra, a Szentföldön mutatott vitéségéért. A családfa öt nemzedékét átlépve, jutunk el az 1651-ben született Ferenchez, aki 1700-ban Vízaknán volt alkirálybíró. Ferenc

A címeres Ráthonyi-sírkő

...és címere

A cintermi Egrý-obeliszk

A halmi temető trocsányi Kóhányi obeliszkje

Szentpály Jenő siremléke
a halmi református cinteremben

...és címere a sírkövön

A Szentpály-sírkert három obeliszkje

második feleségétől, gr. Bethlen Zsófiától született fia, Benjámín, az a személy, akitől a halmi Szentpály ág származik. Benjámín, mint kapitány a kuruc szabadságharc kitartó vitéze, II. Rákóczi Ferenc bizalmi embere. A fejedelem egy jó hatásló szerzésével bízza meg, mely küldetést ő szívesen vállalva, Ugocsába utazik, s miután a lóval visszaindul, Halmiban pihenőt tartva, megismerkedik az osztopáni Perneszy családdal, s beleszeret a szépséges Máriába. Gábor, a lány apja beleegyezik a fiatalok fellobbant szerelmének megpecsételésébe, akik így el is jegyzik egymást.³²

Egy székely nemes Halmiban családot alapít

A kuruc szabadságharc leverése után Benjámín külföldre menekül, ahonnan csak 1718-ban, miután kegyelmet kapott, tért vissza. Felkeresi jegyesét, aki hűen várta a bujdosót, összeházasodnak, s Halmiban telepednek meg, amivel kezdetét veszi egy székely nemesi ág Ugocsában.³³ E házasságból született II. Benjámín, aki szintén lovas kapitány, de már a császári seregben. Podhráczky Annával kötött házasságából négy fia született, akik közül Gábor a Perneszy-birtok gazdálkodását veszi kezébe. Halmin kívül birtokaik Kisbábonyra és Kökényesdre is átterjedtek. De mint tanult személy, a tiszántúli járás székelyhelyén, Halmiban járásbírói, majd vármegyei szinten táblabírói állást is betöltött, valamint királyi postamester is volt. Tiszaújhelyi Újhelyi Annával családot alapítva, három fiút és egy leányt nevelnek. 83 éves korában, 1840. október 14-én prédikációs, orációs temetéssel helyezték el felesége, az 53 évet élt Anna asszony mellé a templomkertbe.³⁴ Sírjukra fiuk, László, egy nagyméretű homokkő obeliszket emeltetett. A sírkőre évszámokat nem véstek, de az anyakönyvekből tudjuk, hogy Gábor 1757-1840, míg felesége 1775-1828 között élt. A halmi

---

³² Nagy I. X. köt. 659-662.

³³ Szirmay A. Comitatus Ugocsa 161.

³⁴ Halmi Református Egyház anyakönyve.

Szentpály ágat László viszi tovább, aki Ugocsa vármegye több ízbeni követe (1836, 1839, 1843), 1839-be pedig a vármegye főszolgabírója, 1845–1848 között Máramaros vármegye főispánja. Monyászay Szotóczky Klementinával lép frigyre, négy leányuk és két fiuk született. A szülők, László és Klementina sírjára, gyermekeik fekete gránit sírkövel állítanak emléket a cinteremben. Évszámokat erre a kőre sem vésnek, de az egyházi nyilvántartásból megismerhető: László Halmiban született, 64 évet élt, 1861. május 29-én hunyt el.

László legfiatalabb gyermeke, István (1839–1926) a halmi születésű nagyenyedi Egry Irmával köti össze életét, akitől négy fiú és két leánygyermeke született, de egyikőjük sem telepszik le a szülőfaluban. A fiúk közül, II. Istvánt kell kiemelnünk, aki 1861-ben Halmiban született, alap- és középfokú tanulmányait szülőfalujában, illetve Szatmáron végezte, jogtudományi diplomát Bécsben és Pesten nyert 1887-ben. A minisztériumba kerül, de 1890-ben felmond és Miskolcra költözik. Családot alapít, első feleségétől három gyermeke született. Csakhamar a város ismert és közkedvelt embere lesz. 1902-ben polgármesterré választják, mely tisztséget 1922-ig tölt be. 1924-ben hunyt el, 1999-ben a Deszkatemetőben lévő sírjára a város díszes sírkövet állított, utcát, iskolát neveztek el róla, lakóházát emléktáblával jelölték meg.

A harmadszülött Jenő, aki 1836-ban látja meg a napvilágot,³⁵ a bécsi műegyetemen és a pesti egyetem jogi karán tanult. 1860-ban Ugocsa vármegyei aljegyző, majd 1867-ben főjegyző, 1869–1878 között a Deák-párt képviselőjében a képviselőház tagja. A közlekedés és közoktatásügyben működött. Később miniszteri biztos. 1897-ben újra képviselőnek választják. Budai Herminát veszi nőül, házasságuk azonban magtalan. 1902-ben távozott a földi életből. A cintermi Szentpály-sírkertbe temették. Számunkra most az ő fehér márvány síremléke érdemel nagyobb figyelmet, mivel a követ a család címere díszíti. Minden valószínűség

³⁵ Nagy I. X. köt. 662.

szerint a feleség állította férjének. E három síremléket kovácsoltvas kerítés övezi.

A címeres sírkő felépítése

Az alapot egy terméskő képezi, melyre egy márványlépcső támaszkodik, rajta a coklival. Ennek négy sarkán díszes fejű féloszlop ugrik ki. Ezek között bemélyedve helyezkedik el a kő felirata.

„HOMORÓDSZENTPÁLI
SZENTPÁLY JENŐ
1836–1902“

Ennek az elemnek a felső részén félköríves bemélyedésben helyezték el a címert. A cokli a gúlaszerűen keskenyedő oszlopban folytatódik, frontján két összefonódó és szalaggal összekötött pálmaággal. Az obeliszk elemei között több lépcsős féldomború kőszalagok futnak körül. Mivel a márvány keménysége ellenére jól faragható, a címer aprólékos, pontos részleteket is mutató, szinte mondhatni művészi alkotás, erről a címerről az egyezményes heraldikai színábrázolás alapján még a színeket is megállapíthatjuk.

A címer leírása

A pajzs, mely a címer legfontosabb, elengedhetetlen része, alja csücskös, középen hasított, a piros alapú jobboldali pajzsmezőt egy elötűnő (félig látható) két lábbon álló, karmai közt három nyilat tartó, jobbra tekintő, fekete színű griff tölti ki. A bal mező alapszíne kék, melyet egy ezüst színű ikerpólya, három részre tagolt, mindegyikben egy-egy hatágú ezüst csillaggal. A pajzsot fedő sisak egy pántos fejpáncél, nyakában egy éremmel, fején ötágú, leveles nemesi koronával, ezen egy szembetekintő, hosszú sörényű orozzlánfej. A takarót két oldalt aprólékosan megmunkált stilizált levelek alkotják. A színekre csak következtetni lehet az általános heraldikai színhasználatból: jobb oldalt piros arannyal, bal oldalt kék ezüsttel kombinált.

Ez a márványban való címermegjelenítés némileg eltér a síkban ábrázolttól, mivel azon a griff helyett egy sas van, az oroszlán pedig egész alakos jobbra tekintő, ágaskodó, mely jobb mellsőjében egy kardot emel, a balban ő tartja a három nyilat.

Ezen címeres síremlékre mondhatjuk azt, hogy Szatmár megye legszebb, legművészeibb temetői alkotása.

Sándorhomok – a berenczei Kováts család kriptája

A Túr baloldali vízvidékén, a Sár és Éger patakok vízvászlóján elhelyezkedő Sándorhomokra látogatunk. Szatmár felől érkezve, csakhamar elérjük a házak közé szorult katolikus temetőt, mely valamikor a faluszélt jelentette, benne egy 4 m magas mesterséges földhalommal, mely a helyi földbirtokos, berenczei Kováts család kriptáját takarja, s melyből három kölépcső és a koporsókő van a felszínen.

A járdánházi és berenczei Kováts család

Borsod megyéből eredő család, mely 1681-ben I. Lipót (1657-1705) királytól címeres adománylevelet kapott Járdánházára, valamint engedélyt a falu nevének előnévként való további használatra. A család a 17-18. században terjedt szét Nógrád, Zemplén, Bihar és Szatmár vármegyében. 1770 táján bukkan fel Szatmárban járdánházi Kováts István, aki mikor II. József, Mária Terézia fia és társuralkodója felosztatja az egyházi rendeket, s vagyonuk a kincstárra száll, a család szatmári ága adományt kap Sár egészére, Berence, Homok és Szárazberek részeire, melyért azonban bizonyos összeget a kincstár részére be kellett fizetni.³⁶ Istvánnak feleségétől, Bosnyák Annától három gyer-

---

³⁶ Borovszky S. 85, 590, 594.

meke született: Sándor, László és Anna. Az 1779-ben született Sándor jogot végez, diplomáján 1803-ban még csak a járdánházi előnevet használja. 1816-ban László testvérével együtt szerzik meg a második előnevet azzal, hogy új donatiót kérnek és kapnak Ferenc császártól (1792–1835) Berencére (mai hivatalos neve Băbășești), ugyanakkor jogot nyernek a falu nevének előnévként való használatára, melyért 12000 rhenusi forintot fizetnek. Az adománylevelet ma Pesten Ghyczy Jenőné Kováts Dóra családja őrzi.³⁷

Sándor, az 1800-as évek elején feleségül veszi a Keresztury család Jozefa nevű leányát (1786–1877), aki kilenc gyermekkel (öt fiú: Lajos, Eduard, Bertalan, Benedek, Ágoston, négy lány: Kornélia, Jozefa, Emília, Lujza) mintegy felvirágoztatja a családot, hiszen Sándor testvérének, Lászlónak valószínűleg utódai nem voltak. Ő 1810-ben táblabíró, majd szolgabírói állást tölt be, Anna pedig női vonalon nem viheti tovább a Kováts nevet. Sándor a gazdálkodás mellett jogi végzettségét is felhasználja, 1822–1827 között megyei főjegyző, 1827-ben Szatmár megye egyik országgyűlési követe. Mint családjáért felelőséggel tartozó apa, igyekezett, hogy fiait magasabb szintű tanulmányok felé irányítsa, így a fiúk felnőve felelős állások betöltésével öregbítették a család tekintélyét.³⁸

Berenczei Kováts Lajos

1827-ben a pozsonyi országgyűlésbe menve, Sándor, az apa, magával viszi másodszületett fiát, Lajost (született 1812. február 25-én Homokon), aki ott folytatja tanulmányait. Megismerkedik a kor politikai, gazdasági áramlataival, találkozik Széchenyivel, aki nagy hatással volt rá. Felsőfokú tanulmányait Selmechányán, a bányászati akadémián folytatva bányamérnöki diplomát nyer. E végzettségét, mint magánbánya-tulajdonos kamatoztatja.

³⁷ Kováts Gyula: *A járdánházi és berenczei Kováts család valószínű története* (kézirat).

³⁸ Borovszky S. 376.

Szinte egy életen át bekapcsolódik a kor publicisztikai életébe. Báró Kemény Zsigmonddal közösen szerkesztik a reformpárti *Erdélyi Híradót*. Részt vesz a híres szatmári 12 pont megfogalmazásában, mely a polgári nemzet alapköve akart lenni. Elfoglaltsága mellett egy párkapcsolat se maradt ki az életéből. Feleségül veszi Serey Malvint, akitől egy fia és egy lánya született, akik a Béla és Anna (Ninon) nevet kapták. Béla részéről született unokája, Mária, dr. Hantz Jenő,³⁹ a kor ismert református gimnáziumi tanárának, valamint a Szamos című lap tíz éven át volt szerkesztőjének a felesége. Lajos neve elsősorban a Tisza-szabályozás terén végzett munkája és az első felelős független kormány közlekedésügyi minisztériumának titkáraként vált ismertté, melyekre gróf Széchenyi István hívta meg. A forradalom bukása után rövid fogságot szenved, 1850-ben amnesztiában részesülve visszatér szülőföldjére. Dabolcon és Akliban lévő birtokaiból él. Ő alakítja meg Szatmáron a Széchenyi Társaságot. Idős korában Szatmáron a Várdomb utca 6. szám alatt lakik. Itt éri a halál, innen kíséri utolsó útjára 1890. december 19-én Jandrisics János, az ismert apát-plébános a Hídon túli temetőbe. Elhunytakor a Szatmár című lap a következőt írja: „*A halál kíméletlen karja Kovács Lajost - a veterán író és publicistát - elragadta közülünk. Régi idők legendahomályából megmaradt rom volt ő itt közöttünk, a tehetőség, az államférfiúi hivatás, a hazáért lángoló ember igazi példaképe, akinek hazánk gyászos és derűs emlékéi időben a nagy Széchenyi mellett tevékeny szerep jutott.*“⁴⁰

Sándor, az apa, 1840-ben, Lajos 1847-ben kapott díszpolgárságot Szatmár törvényhatóságától.

Berenczei Kovács Eduárd

Lajos öccse, az 1823. május 18-án született Eduárd is tevékeny élete révén, főleg megyei viszonylatban, de országosan is elismertségre tett szert. Jogi tanulmányait Kassán és Pesten végezte,

³⁹ Fazekas Lóránd: *Tanári életutak*. Szatmárnémeti, 2007. 60-61. o.

⁴⁰ *Szatmár*, hetilap 1890. december 20., Kovács Lajos halála.

majd a szabolcsi alispán mellett gyakornokoskodik, melynek lejárta után a bécsi kancelláriához fogalmazóként alkalmazták. 1843-ban hazatér a homoki birtokra, s idős apja mellett beleveti magát a gazdálkodásba. 1848-ban először közkatona, majd nemzetőr segédtsízt Katona Mihály a megyei nemzetőrök parancsnoka mellett.

1851 őszén házasságot köt Térey Máriával, Szendrey Júlia nagykirályi lelki barátnőjével. 1852-ben bírói szerepet vállal a királyi törvényszéken, de rövid idő után felmondja állását, s folytatja a gazdálkodást. 1857-ben nagy bánat éri, hatévi házasság után december 15-én meghal fiatal felesége, akit a család kérésére szülővárosában helyeznek nyugalomra. 1860-ban Eduárd magányában a régi kúria helyett újat álmodik, Ybl Miklós neves pesti építész kéri fel a terv elkészítésére, az új kúriát is később többször bővítik. Mai eklektikus stílusát 1923-ban nyeri el.

Tevékeny életet él, a gazdálkodás mellett a vármegye majdnem összes bizottságának tagja, tíz éven át a Széchenyi Társaság elnöke. 1869-ben királyi tanácsosi elismerést nyer, majd a császár a vaskoronarenddel tünteti ki. Rendszeresen cikkeket közöl a megyei lapokban. 8000 kötetes könyvtárát Szatmár városnak ajándékozta. 75 éves korában 1898. április 29-én hunyt el,⁴¹ a homoki kriptában nyugszik. Vagyonát Ágoston nevű testvérének fiára, Sándorra hagyatékozza.⁴²

Berenczei Kováts Ágoston

Sándor elsőszülött fia 1811. szeptember 9-én látta meg a napvilágot. Annak ellenére, hogy ő volt az idősebb, az apa Lajost viszi magával, amikor a pozsonyi országgyűlésre utazik, lehet akkor Ágoston már jogi tanulmányait folytatja. Diplomát nyerve hazatér, s a város és a megye szolgálatába áll, mint

---

⁴¹ Szamos 1898. 35. sz.

⁴² Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái: Kováts Eduárd.*

megyei jegyző kezdi, később főszolgabíró, 1842-ben megyei követ.

Az ismert Olchvári család idősebbik lányát, Euláliát (Lilla) veszi feleségül. A berenczei Kovátsok szatmári házában laknak, mely Szatmár első emeletes magánháza volt, ezért csak úgy nevezték: *Emelet*. Petőfi szatmári tartózkodása idején többször meglátogatta a családot, s így találkozott Lilla húgával, a serdülő 14 éves Bertával, kinek kérésére *OB kisasszony emlékkönyvébe* címmel verset is írt.⁴³ Ezért Jókai 1876 nyarán Petőfi nyomdokain járva, Szatmárra érkezésekor kocsijával egyenesen az Emelethez hajtatott, ahol kifagatja a ház úrnőjét, hogy mi is annak a versnek a története, melyet költő barátja ebben az otthonban írt. Az éjszakát is itt töltötte, innen indultak tovább másnap Domahidy Ferenc főispán társaságában annak szamosangyalosi birtokára.⁴⁴

Ágoston, feleségének követelésére a Bach-korszakban prefek-tusi posztot vállal, így ő kell fogadja Haynaut, mikor Nagygécen vásárolt birtokának átvételére érkezik 1850-ben. Négyes fogattal végigkocsikáznak a városon, de tüntetőleg minden üzlet bezár, a házak zsalugátereit leeresztik. Az elnyomás enyhülésével leváltják, majd 1863-ben főispánhelyettesi posztot nyer. Három gyermekük született: Jenő (1849. november 26.), Sándor (1857) és Géza (1864).

Berenczei Kováts Benedek (Bence)

A család harmadik fiaként 1813-ban (?) jött a világra. Egy szatmári követ jurátusa, így kerül a 30-as évek elején ő is Pozsonyba, ahol 1832-ben tagja lesz a Lovassy László (1815–1892) alapította Társalkodási Egyesületnek, melynek a résztvevői szabadelvű ifjak, akik a liberális politikusokat támogató tüntetéseket szerveztek. 1836-ban Lovassyt és több társát letartó-

⁴³ Dávid Gyula – Mikó Imre: *Petőfi Erdélyben*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1972, 18–27.

⁴⁴ Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*, Bukarest, 1975, 222–223.

tatják és börtönre ítélik.⁴⁵ Benedek csak apja, Eötvös Ignác tárnokmester révén tett közbenjárására menekül meg az ítélet-től.⁴⁶ Hazakerül és Berencére küldik gazdálkodni, a kis falu magányában radikális verseket ír. Petőfi többször is meglátogatja Berencét, sőt verset is ír Berencén (Száll a felhő), onnan indul lóháton Erdődre.

Benedek egy rangon aluli lányt, Tóth Sárát veszi feleségül, mely újabb haragot vált ki a családban. Sára asszony négy fiúval (Gusztáv, Gyula, Dezső, Elemér) és egy lánnyal (Ida) teszi boldoggá a férjét. Benedek fiatalon hagyta magára négy gyermekével feleségét.⁴⁷

Berenczei Kováts Gyula

A négy fiú közül Gyula a család apai ágának alapítója. (Apa Szamos menti nagyközség.) Feleségül veszi az apai birtokos ternyei Ternyey család egyik leányát, Bertát (1857–1938). A fiatal pár elhatározza, hogy impozáns kúriát építtet, ezért Gyula hirdetését közöl a Szamos 1875. november 21-i számában, miszerint bérbe adja az összes Berencén lévő birtokát minden hozzátartozó földesúri joggal.⁴⁸ A kúria 1880-ra készül el, melyet a házaspár igyekezett is benépesíteni (Gyula, Béla, Mária, Ilona, Berta, György), a második világháború utáni években bekövetkezett kisajátításáig lakva ezt a romló állapotában is szép épületet. Az állam közcélra használva, hosszú évekig kiegészítő iskolát működtetett benne. Ennek megszűntével használaton kívülre kerül, így most az enyészetnek van kitéve.

A család elsőszülöttjét 1877-ben tartják a keresztség alá, aki az apa nevét kapja a keresztségben. Orvosnak tanul, s Szatmár elismert nőgyógyászként folytat praxist Lükő Bélával egyidőben. 53 éves korában, 1930-ban hunyt el. Fia, aki szintén Gyula,

---

⁴⁵ RNL. 1915. Budapest, XIII. köt. 20.

⁴⁶ Kováts Gyula kézírata.

⁴⁷ Kováts Gyula kézírata.

⁴⁸ Szamos Hirdetés, 1875. november 21.

1956-ban Bécsbe disszidált, s idős korában a Kováts család genealógiájával foglalkozott.

Berenczei Kováts Jozefa

Kováts Sándor női leszármazottai közül az 1819-ben Homokon született lányát, Jozefát kell hogy megemlítsük. A lányok a 19. század első harmadában a polgári iskolánál még nemigen jutottak tovább, mivel a szülők számukra a családalapítás szerepét osztották. A fiúk tanuljanak és tartsák el családjukat, ez a szemlélet uralkodott a nemesi és polgári családokban. Jozefának is a feleség, az anyai szerep jutott. Az 1817-ben Zsarolyánban született Iváncsi Pap Endréhez megy nőül. Endre Sárospatakon tanulva 1840-ben szerzi meg ügyvédi diplomáját, tanulmányi évei alatt Kölcsey mellett gyakornokoskodik, de magán ügyvédi irodát sosem nyitott, inkább a költészetnek, a publicisztikának élt, az Erdélyi Híradónak és a Pesti Hírlapnak küldte írásait.⁴⁹ A fiatal házasság Szatmáron Becsky Gábor földbirtokostól megvásárolják az Eötvös utca 6. szám alatti házat (ma a fogászati poliklinika van a helyén), ahova 1846 szeptemberében Szatmárra érkezve Petőfi elsőként látogat el, s mivel a fiatal háziasszony szívélyes fogadtatásban részesíti, külön szobát biztosít számára, így a költő az 1847 szeptemberi házasságáig még jó pár hétre vissza-visszatér a családhoz. Jozefa későbbi emlékezéseiben elmesélte a Petőfi-kutatóknak, hogy hogyan oktatta ki a költőt a társasági érintkezés, a vendégeskedés etikettjére, hogy lányos házhoz menve ne valljon szégyent.⁵⁰ A Pap családban két fiú született: Andor és Endre. 1849-ben a forradalom hangulatában Pestre költöznek, ahol Endre újságírásból tartja el a családot, de rövid időn belül 1851-ben meghal. Jozefa támasz nélkül maradva, gyermekeivel hazaköltözik. Pepi néni, ahogy a család idős korában nevezte, a Hám János u. 6. szám alatt lakott, itt hal meg 80 éves korában 1899. november

⁴⁹ RNL. Budapest. 1922. XV. köt. 158.

⁵⁰ Vita Zsigmond: *Jókai Erdélyben*, Bukarest, 1975. 222.

27-én. Halálát unokaöccse, Kováts Béla kir. tanfelügyelő jelenti be, melyből arra következtethetünk, hogy fiai nem lakhattak a városban. Sorsuk ismeretlen. Jozefát katolikus vallása ellenére a vasúti református temető Iváncsi Pap család sírjába helyezik örök nyugalomra. A sírkövön életkorát hibásan 82 évben jelölik.⁵¹

Berenczei Kováts Jenő

Ágoston elsőszülött fia, született 1849. november 9-én. Ő is jogot végez. A Domahidy családba nőszül, Hedviget véve feleségül. 1879-92 között főszolgabíró, majd hat éven át árvaszéki ülnök. A homoki birtokon intenzív gazdálkodást folytat, így jövedelméből az Eduárd kúriájával szemben 1899-ben impozáns kastélyt építtet. 62 éves korában 1912. március 18-án hunyt el, a homoki kriptában nyugszik,⁵² ahova 1931-ben feleségét is temették.

A címer. Téglalap alakú csücskös pajzs kék mezejében, a zöld pajzstalpon leveles koronából páncélos, nyílt sisakú vitéz emelkedik ki, jobbában hátra hajló kardon török fej, balkarját csipőjén tartja. Sisak, sisakdísz: a pajzsra támaszkodó bordás fejpáncél, rajta a címerkép ismétlődik. Takaró: stilizált kék-arany, pirosezüst levelek.⁵³

A kriptá. Félig földhalommal borított építmény, amelyben az elhunytak hamvai a földdel takart részben vannak elhelyezve. A felszínen látható rész négy egyre kisebbedő kőlépcsőből áll, melyek közül a legfelsőn egy koporsókő (tumba) helyezkedik el. A lépcsőkre két állókő támaszkodik: az első az alaplépcsőre, ezen jelenik meg a családalapító sírfelirata, fölötte a fém-ből öntött címerpajzzsal, melyet egy leveles korona díszít, míg a másik állókő a középső lépcsőn nyugszik, tetején egy tömör kőurnával. Az urna a halott hamvait tartalmazó jelkép, mely

---

⁵¹ Állami anyakönyvek 1899. április 20.-1900. szeptember 28.

⁵² A Szatmári Római Katolikus Egyház anyakönyve 1912.

Szatmár hetilap, 1912. március 20.

⁵³ Borovszky S. 594.

bizonyos értelemben az anyaméhet, az anyaföldbe való visszatérést szimbolizálja.⁵⁴

A feliratos kő szövege:

„B E R E N C Z E I

KOVÁTS SÁNDOR

E M L É K É N E K

Szül. 1779. Mart. 5-kén

Elh. 1849. octob. 30-kán“

A földhalom déli és nyugati oldalán két fekvő fekete gránitlap emlékezik meg a még ide temetett Eduádról és Jenőről, Sándor Ágoston fiától származó unokájáról, valamint annak feleségéről, Domahidy Hedvigről (1857–1931) és László Gyuláról (1919–2003).

Az eltelt évszázadok alatt ez a család oly mély nyomot hagyott a falu életében, hogy a családalapító keresztnéve bekeült a falu hivatalos nevébe: SÁNDORHOMOK.⁵⁵

Batizvasvári – a draveczi Draveccky család kriptája

Szatmártól 6 km-re a Túr-Szamos vízvásztóján helyezkedik el ez a két faluból, Batizból és Vasváriból született nagyközség, Batizvasvári. Temetője a falu vasvári részében terül el, ahol felekezeti hovatartozás szerint temetik az elhunytakat. Mikor évekkkel ezelőtt először ott jártam, éppen akácillat lengte be a temetőt. Azóta a fákat kivágták, hangulatlanná, mondhatni kopárrá vált a „halottak falva“ – ahogy Balassa Iván, a neves néprajzkutató a temetőt nevezte. A reformátusoknak fenn tartott keleti oldal déli vége felé, bokrok és tujafák árnyékában emelkedik az a kriptá, mely e fejezet témáját adja.

---

⁵⁴ Hoppál M. 230.

⁵⁵ Sándorhomok - Nisipeni.

A berecsényi Kováts család kriptája

...és címere a kriptán

A berecsényi Kováts-címer színes ábrázolása

Az 1860-ban épült kúria

A Draveczy-kripta a batizi temetőben

...és a címér

Az egykori kúria ma motelként működik

A vinnai és draveczi Draveczy család

Csehországból eredő, a 16. században a Kárpát-medencébe, elsőként a Szepességbe átszarmazott nemes család.⁵⁶ Egyes források a család felbukkanását 1044-re teszik. A tatárbetörésekkor a családot kiirtják, csak az egyik kolostorban két férfi szerzetes maradt életben a családból. Ők pápai beleegyezéssel kilépnek a szerzetből, családot alapítanak, így a család fennállása a továbbiakban biztosítva volt. Első ismert őse, Scop János 1334-ben a vratislávi herceg udvaronca. Scop Jánostól indulva, több nemzedéken át – melyet itt nincs alkalmunk tárgyalni – jutunk el Tluk János fiához, tesinovecki Tluk Menyhérthez, aki a mohácsi csata után, mint a német segédcsoportok parancsnoka Magyarországra jön, s itt érdemei elismeréseként 1543-ban I. Ferdinánd királytól Dravecza (Dravcze⁵⁷ kisközség Szepes vármegye Hernádvölgyi járásában, ma Szlovákia) és még vele szomszédos három falura nyer királyi adományt és vele nemesi címeres levelet. Menyhért veszi fel és örökíti tovább a Draveczy nevet, valamint hozzá a draveczi előnevet. Négy fia közül I. Gáspár Anna nevű nejétől származó három fia egyike, II. Gáspár Berzeviczy Annával kötött házasságából született fiai közül II. Sámuel az 1600 évek végén Szepes vármegye központjának, Lőcsének kapitányi székében találjuk, akit felesége Barczy Anna szintén három fiúgyermekkel ajándékozott meg. Közülük III. Gáspáron át öröklődik tovább a férfiág. Nem tudni pontosan, hogy melyik férfiág lépett ki a Szepeségből, de 1729-ben a család Biharban is feltűnik, ahol 1758-ban igazolják nemesiségüket, melyet ugyanakkor a vármegyében ki is hirdettek. Az 1764–65-ös országgyűlést megelőzően a helytartó tanács a főrangú családok összeírását rendeli el. Az 1764. évi összeírásban a nemesi listán a Draveczy család is szerepel.⁵⁸

⁵⁶ Nagy I. 395–397.

⁵⁷ RNL. V. köt. 744.

⁵⁸ Makay Dezső: *A draveczi és vinnai Draveczy család*, Turul 1900. 75, 136.

A család egy másik ága házasság révén Ung vármegyébe is átszármazott. József (1769–1830) és fia, György (megh. 1848), Vinnát bírja, (Vinna-Bansk kisközség Ung vármegye Szobranci járásban, ma Szlovákia⁵⁹), mely alapján a vinnai előnevet is felveszik. József második fia, Gyula (megh. 1863) és unokája, II. Gyula (szül. 1835), a Bihar vármegyei Gálospetriben birtokvásárlás révén telepednek le és kúriát építenek, mely ma is áll. E vármegye területén a család tagjai több településen kiterjedt birtokokkal rendelkeztek, mint Köbölkút, Székelyhid, ahol 1837-ben Draveczy Béla a birtokos, Érolaszi, míg Szolnok-Doboka vármegyében leányágon vannak jelen.⁶⁰

A Draveczyek

Szatmár vármegyébe is átszármaznak

Az Érolasziban élő I. Sándornak (1802–1871) és második feleségének 1836-ban született János nevű fiuk által a család Szatmárban is megjelenik. 1861. november 15-én feleségül veszi a Batizon élő földbirtokos Vásárhelyi család leányát, Ilonát.⁶¹ Az anyakönyvbe a vőlegény születési helyeül a falut Svábolaszi néven jegyzik be, mert a török időkben az Érolasziból szinte kipusztult magyarság helyére svábokat telepítettek, ezért a szomszédos falvak lakói a népesség anyanyelve után ragadványnévként Svábolaszinak nevezték a falut, melyet még a helyi lakók is átvettek, de hivatalos névként ez sosem szerepelt. A fiatal pár a faluban telepszik le, három leánygyermekük születik: Mária 1864. augusztus 4-én, Ilka 1865. június 15-én és Edit-Karolina 1870. február 19-én. 1890 körül a Szatmár-nagybányai út mentére nézően a család romantikus kúriát építtetett, mely ma felújítva, motelként működik. Edit-Karolina 25 évesen a székely származású, abonyi születésű, 35 éves, nyugalmazott méneskari

⁵⁹ RNL. XIX. köt. 363.

⁶⁰ Nagy Iván: *Családtörténeti értesítő* 1899. 193–196.

⁶¹ A Batizi Református Egyház anyakönyve.

századoshoz, Kovásznay Zsigmondhoz megy nőül.⁶² Ők a családi kúriával átellenben, az út másik oldalára egy kétszárnyú, középtornácos otthont emelnek maguknak, melyet az 1970-es árvíz után a néptanács bont le. Erzsébet Horváth Ferenc helyi földbirtokos felesége lett. 1883. december 27-én született leányuk Ida Jozefa nevet kapja a keresztségben. A Draveczy családban fiúgyermek nem lévén, a nevet nem volt ki tovább vigye. Draveczy János egy több nemzedékes ittélésre számítva, a temetőben kriptát építtetett, előre láthatóan nem tudva azt, hogy a történelem milyen fordulatokat is vesz a 20. században.

A kripta. Alapterülete 300×260 cm, magassága 365 cm, bádoggal borított nyeregtetős építmény, egy 160 cm-es timpanonnal. A kripta hátsó részén egy kinyúló, földdel takart, bebokrosodott épületrész van, mely a tulajdonképpeni sírkamra. A timpanonban a családi címernek már csak a helye van meg – a hatszögű bemélyedés –, ahova az épület elkészültével beillesztették a kőből faragott családi szimbólumot mint a nagycsalád összetartozásának jelképét, éljen az bárhol is a Kárpát-medencében. A bejárati ajtó felett pedig egy fehér márványlapon ez olvasható:

„A VINNAI ÉS DRAVECZI
DRAVECZY CSALÁD SÍRBOLTJA“

Első ottjártamkor a kripta ajtaja nyitva volt, s a padozaton egy érckoporsó feltörve, összelapítva, a csontok, ruhafoszlányok, száraz koszorúmaradványok szétszórva feküdtek a padozaton. Hogy a temetéskor miért nem helyezték be a sírkamrába, az nem tudható.

A Draveczy-címer. A család címeréről a szakirodalom révén vannak ismereteink. Amint láttuk, az évszázadok során a család igen szétszóródott, így a címerben bizonyos eltérések alakultak, de a pajzs központi részében elhelyezkedő címerkép – egy

---

⁶² Borovszky S. 594.

dézsából kinövő lilium – viszont mindegyikben megtalálható, mely az egy törzsről származás mérvadója, a különböző Draveczy-ágak címereinek összevetési alapja.

A címer leírása. Oldalról horpasztott, alján domború pajzs, melyben kék mezőben fadézsából egy kinövő virágzó lilium, mellette kétoldalt öt-öt bimbós liliomszál. A pajzs felső domború peremére oszlopos páncélsisak támaszkodik, rajta ötlevelű arany koronával, melyből három strucctoll emelkedik ki, a középső kék, a két szélső arany színezetű. A takarót kék-arany stilizált levelek alkotják.⁶³

Hogy mennyire eltérők a Draveczy-címerek, arra egy-két példát is adhatunk: Az egyik Draveczy-címerben például a pajzsmező ezüst, a dézsa pedig zöld mezőben áll. Az 1779-ben bárói rangra emelt Szepes vármegyei Draveczy Gábor alezredes címerében a dézsa helyett arany veder van, a sisakdíszben pedig megjelenik a Szent István-rend keresztje. A már említett Gálospetriben őriztek egy 1645-ből származó kutyabőrre írt cseh nyelvű, címerrajzos családtörténeti leírást, melyet ma a budapesti Országos Levéltár őriz.

Szatmárudvari – az óvári Szeőke család kriptája

Ezennel a Szamos jobboldali lapályán elhelyezkedő nagyközség, Szatmárudvari sírkertjében folytatjuk utunkat. Nem kell elhagyott ösvényeket bejárunk, mert a temető bejáratához közel, a főút jobboldalán egy földhalommal rejtett kripta két sírköve az óvári Szeőke család temetkezési helyét jelzi. Az első sírkő szövegét csak a repkénytől való megszabadítás után sikerült olvashatóvá tenni. Az előtűnt világosszürke gránit obeliszk, egy alapköre támaszkodva, három részből áll: egy lépcsőből, a

---

⁶³ Borovszky S. 582.

kokliból, mely felső részén egy holkerben zárul, valamint az erre támaszkodó spicces tetejű oszlopból. A kő szövege csak a családra vonatkozik, így nem jelzi a kriptába temetetteket:

„AZ
ÓVÁRI SZEŐKE
CSALÁD
NYUGVÓ HELYE“

A szöveg felett a családi címer véséssel, síkban van ábrázolva. A református egyház halotti anyakönyvéből tudhatjuk meg, hogy 1854 és 1922 kötött a család tíz halottját temették a kriptába vagy annak környékére: Ödön (1837–1854), Jolán (1862–1869), Károly (1796–1878), Kálmán (1862–1888), Etelka (1845–1891), Zoltán (1865–1892), Ödön (1867–1903), Zsuzsanna (1872–1917), Kálmán (1835–1917) és Sándor (1870–1922).

A család története. Az óvári Szeőke családnak Szatmár és Ugocsa vármegyékben voltak birtokai, mint Szatmárudvari, Sárközújlak, az Avas néhány falvában, valamint Apában, Patóházán, Zsarolyánban, az ugocsai Péterfalván és Fertősalmáson. A család Szeőke Mihály nevű tagja, aki Szatmár várának volt a kapitánya, Báthory Istvántól (1533–1586) kapott címeres nemes levelet és részbirtokot, melyet később Miksa király (1527–1576) 1568-ban megerősített. A leszármazott fiatalok a megye nemes családjában találnak párt maguknak. Így kerülnek rokoni viszonyba a Vetéssy, Darvai, Császy, Bozóky családokkal. A család több tagja részt vállalt a magyarság szabadságharcaiban: Szeőke Zsigmond, II. Rákóczi Ferenc hadnagya, Károly 1848–49-ben segéd-kormánybiztos Szatmár vármegyében, Barnabás a 105. zászlóalj őrmestere. A család férfi tagjai jogot végezve táblabírói, főszolgabírói tisztséget töltöttek be vármegyénkben. István debreceni kir. főügyész-helyettes. A 19–20. század fordulóján Barnabás a vármegye főmérnöke, ugyanakkor az udvari birtokon, Sándorral egyetemben gazdálkodást folytatva tartották fenn a családi központot, melyen a Szatmárról jövő országot

jobboldalán szép kúriát építettek, számos gazdasági épülettel kiegészítve.⁶⁴ 1948 után az állami gazdaság központja volt. A leányok közül Polixénát (1801–1879) említjük, aki Pettyénbe Böszörményi Józsefhez ment nőül és hét gyermeket nevelt, akik közül Károly 23 éven át volt Szatmárnémeti polgármestere.

A családi címer. A 14. században kapott címeres nemesi levél címerét a család évszázadokon át megőrizte, mely az alábbiakban jellemezhető:

Téglalap alakú csücskös talpú vágott pajzs, felső felében késsel, alsóban arannyal színezve, melyben egy balra tekintő, a pajzzsal ellentétes színekkel vágott griff ágaskodik, jobb-első-jében egy hátra hajló kardot tartva. Sisakdísz: koronás fejpáncél, melyből felváltva vágott, két elefántormány között cölöpösen álló vörös mezű jobbkar, markában görbe szablyát tartva emelkedik. A takarót kék és arany stilizált növényi részek, levelek alkotják.⁶⁵

A sírkő címere igen leegyszerűsített, és az eredetitől sokban eltérő címerábrázolás. A pajzs csücskös talpú körte alakzat, melyben a vágás az alsó harmadra esik, a kardot tartó griff jól kivehető, a sisakdísz elefántormányai és a köztük lévő kar csak a címer ismerője által azonosítható. A takaró is a kövésés lehetőségeihez igazodott, ezért ez is eltér az eredetitől. Az egésztest körráma övezi. A sírkő egészére rátelepedett zuzmók pedig igencsak rontják a címer felismerhetőségét.

A családnak a faluban ma már nem él leszármazottja, ezért a sír elhanyagolt, de mivel e nemesi család a falu történetének részét képezi, a temető gondnokságának kell hogy legyen a feladata, ezen sírkövekre odafigyelni.

---

⁶⁴ Borovszky S. 607.

⁶⁵ Borovszky S. 611.

Szatmárnémeti – Meszlényi Gyula megyés püspök címeres kriptája

Mielőtt a Szamos baloldali falvaiba látogatnánk, Szatmáron a Hídontúli katolikus temető ravatalozó kápolnájához látogatunk, melyet még Hám János püspök építtetett, az épület hátsó bejárata fölött egy püspöki címert és egy halotti emléktáblát láthatunk, mely a kápolna kriptájában nyugvó Meszlényi Gyula megyés püspöknek állít emléket.

A meszlényi Meszlényi család

A Dunántúl egyik törzsökös családja a Vas vármegyei Meszlen falutól vette nevét, mely Szombathelytől 13 km-re észak-északkeletre helyezkedik el. Első írásos említése 1255-ből származik. Lakóinak száma a 19. századtól fokozatosan csökkent: Dvorzsák János egyházi statisztikája szerint 1877-ben 729,⁶⁶ az 1910-es népszámlálás szerint 684,⁶⁷ 1960-ban 556,⁶⁸ míg az 1990-es nyilvántartás 272 főt tüntet fel,⁶⁹ így ma már kis falucskaként említhetjük. A falu birtokosa 1440 körül a Meszlényi család, melynek egyik ága Guor előnevet használt. Első név szerint ismert tagja a családnak Máté, aki 1480-ban birtokain testvérével osztozik. Meszlényi Ambrus 1526-ban a mohácsi csatában esik el.⁷⁰ A dunántúli török harcokban a család címeres adománylevele elveszett, mely helyett 1569. augusztus 17-én II. Miksa német-római császár Pozsonyban Benedek győri és pornoi prefektus és testvérei, Ambrus, Mátyás és János, valamint unokaöccsük, Kerche János számára újat bocsát ki. Az adományt 1570. január 1-jén hirdették ki a Vas vármegyei közgyűlésen.

---

⁶⁶ Dvorzsák János: *Magyarország helységnevtára 1877.* 744.

⁶⁷ RNL. XIII. köt. 665.

⁶⁸ Új Magyar Lexikon 4. köt. 611.

⁶⁹ Magyar Nagy Lexikon XIII. köt. 33.

⁷⁰ RNL. XIII. köt. 665.

Első Benedektől (1576 körül) négy nemzedékig vezethető le a leszármazási tábla. II. Benedek 1655–1659 között Vas vármegye harmadik alispánja volt, valamint országgyűlési követ. Mivel feleségétől, Szalay Katalintól leányai születtek, akik házasságuk révén elveszítették a Meszlényi nevet, így ezen ág kihalt.⁷¹

Egy másik ág 1660 táján Meszlényi Pállal indul és a 20. századig vezethető le. Ezen ág Győr és Fejér vármegyékben bírt jelentős birtokokkal, és egyes tagjai politikai szerepvállalásukkal hagytak nyomot maguk után. Pál unokája, I. János 1732–1739 között Győr vármegyei alispán, feleségétől, Festetich Máriától született II. Pál nevű fiuktól négy nemzedéken át jutunk el Szatmár püspökéig. Pál (1748) felesége, Ürményi Erzsébet, öt fiúval gyarapítja a családot, közülük II. János három utódja közül a mi szempontunkból Ferencet kell kiemelnünk, mivel ő volt püspökünk nagyapja, fia, Károly, kétszer nősülve hét fiú gyermeket nevelt, köztük Gyulát és féltestvérét, Károlyt, akik a papi hivatást választják.⁷²

A nemesi címer

Horpasztott oldalú, lekerekített talpú úgynevezett doborpajzs kék mezejében hármaz zöld halmon zöldellő fa áll, rajta egy nyitott csőrű fülemüle (?) jobbra tekint. A pajzsra bordás sisak támaszkodik, melyen nyitott sasszárnyak között arany koronából kinövő természetes színű párdúc, jobbában fényes kard, fején arany korona. Takaró: stilizált levelek, melyek színe jobboldalon arany-kék, baloldalon ezüst-vörös.

Meszlényiek a Kossuth családban

Meszlényi Rudolf (1815–1848), püspökünk unokanagybátyja (nagyapja testvérének a fia), feleségül veszi Kossuth Zsuzsannát,

---

⁷¹ Nagy I. VII. köt. 457–458.

⁷² Kempelen B. VII. köt. 172–173.

Lajos hűgát, mindkettlen bekapcsolódnak a szabadságharcba, Rudolf Fejér megye követe az 1848-as országgyűlésben, míg Zsuzsanna asszony a magyar honvéd csapatok főápolónője, ezért meghurcoltatást és börtönt szenved, majd 1852-ben édesanyjával és 11 éves lányával, Ilonával száműzetésbe kényszerül. Először Brüsszelben, majd New Yorkban telepednek le. Ott hal meg 1854. június 29-én tüdőbajban. Ilona írói tehetséget érezve magában, három kiadványban gyermek és ifjúsági elbeszéléseket jelentet meg, mint írónőt tartják számon.

Rudolf nővére, Meszlényi Terézia Kossuth Lajoshoz megy nőül. Mikor Kossuth 1836-ban édesanyjával és testvéreivel Pestre költözik, kvártélyos nemes lányokat fogadnak jövedelmük pótlására, így találkozik először Lajos Terézzel, majd amikor 1837-ben Kossuth börtönbe kerül, hűgával, Zsuzsannával együtt Teréz is többször felkeresi, így mélyül el kapcsolatuk. Három év után szabadulva, Kossuth Parádfürdőre gyógyulni megy, ahol Teréz felkeresi, s mint jegyesek térnek vissza Pestre. 1841. január 14-én kötnek házasságot. A szabadságharc bukása után, Teréz haját levágatva, 1850-ben hamis útlevéllal külföldre távozik, s férjével vállal sorsközösséget. 1865. szeptember 1-jén mellrákban hunyt el Torinóban.

Meszleni Meszlényi Gyula, a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye püspöke

A dunántúli Velencei-tó északi részén elterülő község, Velence (ma már üdülőváros) szülötte, Meszlényi Károly földbirtokos, Fejér megyei alispán első feleségének, Pfister Teréznek másodszüllött fia, aki 1832. január 22-én látta meg a napvilágot, a falu földszintes, de impozáns kúriájában, ahol fiútestvéreivel osztozott a szülői szeretetben. Elemi és középfokú iskolái után 1847-ben az esztergomi szemináriumba nyer felvételt. 1854. július 27-én Esztergom érseke szenteli pappá. Ezt követően főgimnáziumi tanár Nagyszombaton, majd 1868. február 10-től komáromi plébános, 1881-től esztergomi kanonok és a pap-

nevelde prefektusa.⁷³ 55 éves, mikor 1887. október 17-én a Szatmári Egyházmegye püspökévé nevezik ki. 1888. április 16-án érkezik Szatmárnémetibe, e hónap 29-én pedig Császka György szepesi püspök iktatja be.⁷⁴

Nagy várakozással s nem kis izgalommal érkezett új állomáshelyére, a szatmári főpásztori székbe. A nagy előd, Hám János egyház- és városépítő élete lebegett előtte. Nyomdokait szándékozott követni, melyhez a századvég éveit, az úgynevezett aranykor igencsak kedvező politikai és gazdasági feltételeket biztosított. Hám János iránti tiszteletét és nagyrabecsülését azzal is ki akarta mutatni, hogy megindítja boldoggá avatási eljárását. Püspökségének 17 éve alatt 16 templom épült, legimpozánsabb a szatmári Szent János-templom (Hildegárda), hetet pedig felújítottak. Az ő idejében épült a Katolikus Kaszinó (ma Miorița vendéglő), ő biztosította saját jövedelméből a Tűzoltótoronyhoz szükséges építőanyagot, ezért tiszteletből a tornyot a püspöki címer díszíti. Az ő megrendelésére festették meg elődeinek arcképét, pártolta az irodalmat, megíratta Hám János életútját, Pázmánysajtó néven nyomdát és kiadót létesített, megindította a Heti Szemle című újságot, saját jövedelméből sokat jótékonykodott, és még sorolhatnánk cselekedetekben gazdag főpásztori éveit.⁷⁵

Az 1900-as évek elején megkezdik a Székesegyház külső és belső renoválását, ennek során bevezetik a villanyt, mely 500 égőnek ad áramot, benne egy központi, 2,5 m átmérőjű csillárnak 48 égővel, a főoltár mellé pedig két 19 égős, a falakra 20 kétkarú, 12 háromkarú kandelábert szereltek.⁷⁶ A munkálatok 1904 végére fejeződnek be, december 8-án hálaadó ünnepség keretében kerül sor a templom átadására. Ezen az ünnepségen a püspök rosszul lett, hosszas ápolásra szorul, a betegágyból irányítja az egyházat, mígnem 1905. március 14-én lelkét teremtő-

⁷³ RNL. XV. köt. 652.

⁷⁴ A Szatmári Püspöki Egyházmegye Emlékkönyve fennállásának századik esztendejében 1804-1904, Szatmáron, 1904, 62-71.

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Szamos. 1904. február 4.

jenek adja át. Temetése március 21-én igen sok hívő részvételével Városov Gyula budapesti püspök celebrálása mellett zajlott.⁷⁷ Hamvait a Hídontúli katolikus temetőkápolna kriptája fogadta be. Egy hónapi gyász után, április 12-én gyászmisét tartottak a Székesegyházban, melyen Wolkenberg Alajos teológiai tanár mondott gyászbeszédet.⁷⁸

A püspöki címer

A szív alakú vágott pajzs pajzsfője a püspök családi címerének lekicsinyített képét foglalja magába. Egy úgynevezett harang alakú pajzs hármashalmából kinövő ágakon nyitott csőrű madár áll, két oldalt stilizált leveles ágak hullnak alá. Az alsó mezőt, vagyis a pajzstalp mezejét Mária gyermekével tölti ki. A pajzsra egy ötgöngyszemes aranykorona támaszkodik, melyből egy kereszt emelkedik ki. A sisakdísz itt egy lebegő, egyenes szélű, széles karimájú, alacsony kalap képezi, melyről a püspöki méltóságnak megfelelően két oldalt egy-egy zsinóron 6-6 bojt lóg le. A címert a pajzs alatt egy szalag zárja be, melyen a címertulajdonos hitvallása olvasható:

„DILECTIONE ET PACE
HÓDOLATTAL ÉS BÉKÉVEL.”

E címerben két sajátos elemre figyelhetünk fel: a kalapról lecsüngő bojtokra, melyek száma a méltóság jelzője, így a vörös bíbornoki kalapon 15-15 bojt kell hogy legyen, az érseki kalap zöld rajta 10-10, míg jelen esetünkben a szintén zöld püspöki kalapot 6-6 bojt kell hogy díszítse.⁷⁹ A másik érdekesség, mellyel az eddigi címereken nem találkoztunk, a lebegő jelmondatos szalag, melynek eredete a csatakiáltásra vezethető vissza, többnyire pár szavas, de ismeretes olyan címer is, melyet hosszabb zsoltárrészlet övez.⁸⁰

⁷⁷ A Szatmári Római Katolikus Egyház anyakönyve 1905.

⁷⁸ Wolkenberg Alajos: *Gyászbeszéd Meszlényi Meszlényi Gyula szatmári megyés püspök emlékére*, Szamár-Németi 1905.

⁷⁹ RNL. VIII. köt. 31-32.

⁸⁰ Bertényi I. 48-49.

A kripta címeréhez díszítésként még egy pásztorbotot (pedum v. pastoralis), egy körmeneti keresztet és két pálmalevelet társítottak.

Ombod – vásárosnaményi Eötvös Miklósné Debreczeni Mária síremléke

Ezen írás keretében a Szamos menti Ombodra látogatva, a református templom karzata alatti apszisban egy domború, színes címeres sírkövet találunk, mely Eötvös Miklósné Debreczeni Máriának állít emléket.

A vásárosnaményi Eötvös család

A család első nevezetes őseül Eötvös Jánost,⁸¹ Buda város bíráját tartja, akit a fellázadt budai németek 1437-ben bosszújukban a Dunába fojtottak. A bíró foglalkozására nézve aranyműves volt, mely mesterség abban az időben igen rangos foglalkozás, és aki mesterien művelte, akár a királyi udvarhoz is közel kerülhetett, s jutalmul nemességet is kaphatott.

Ezen Eötvös Jánostól kilenc nemzedéken keresztül jutunk el I. Miklósig, kitől a további leszármazásokat hiteles iratokkal lehet bizonyítani. Ezen Miklós elődei minden valószínűség szerint Munkácson laktak, ahol a kiváltságos nemesek, között foglaltak helyet.

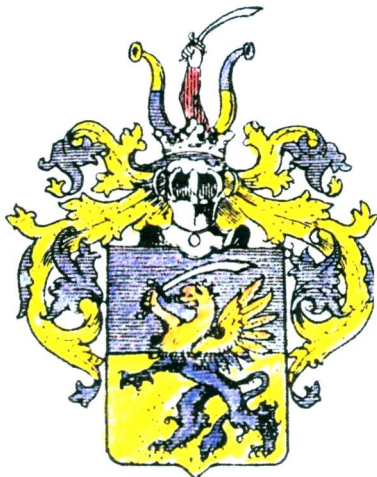
I. Rákóczi György özvegye, Lorántffy Zsuzsanna 1649-ben elrendelt munkácsi birtokára vonatkozó összeírásban két Eötvös is szerepel: Mózes és István. Ez utóbbi egy Wesselényi Ferenc általi birtokadományozás révén is említődik. A 17. század utolsó harmadában Miklós már vagyonos ember lehetett, mivel a családi levéltár több rá vonatkozó adásvételi szerződést őriz. I. Miklós az 1700-as évek elején hunyt el, s Ecseden temették el, ahol sokat tartózkodott.

---

⁸¹ Éble G. Turul 1894. 189-193.

A Szeőke család nyughelye a szatmárudvári temetőben

...és a család címere

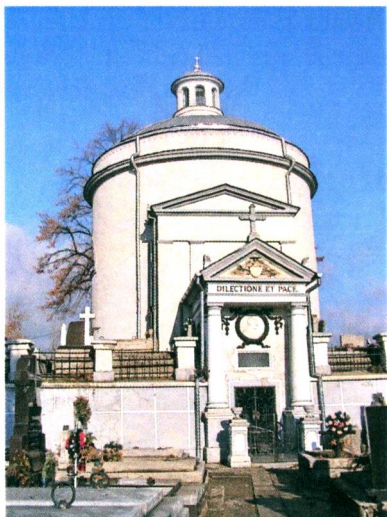

Eötvös Miklósné Debreczenyi Mária címeres síremléke az ombodi református templomban

A felnagyított címer a templomi síremléken

A Hidontúli katolikus temetőkápolna kriptája, ahol Meszlényi Gyula püspök nyugszik

A kriptá síremléke

Meszlényi Gyula püspöki címere a síremléken

Feleségétől, Nagy Erzsébettől született gyermekei közül II. Miklóst kell kiemelnünk, aki a család Szatmár megyei ágát virágoztatta fel, és mondhatni, hogy a vásárosnaményi Eötvös család megalapítójának tekinthető. Vagyonosként indult a család-alapításnak, feleségül véve a nemesi családok közt jelentős helyet elfoglaló irinyi Irinyi család Borbála nevű leányát. Egy 1691. január 4-én keltezett családi okirat már házasként említi őket. Ebben az időben maguk is, mint fiatalok Ecseden laktak, erre utal, egy debreceni szőlőre vonatkozó eladási szerződés, mely házasságuk évében, április 4-én, Ecseden keltezett. Miklós közhivatalt is betöltött: 1696-ban Szatmár megye szolgabírója, 1699-ben adókivető. A kuruc szabadságharc alatt Rákóczi hadbiztos, Károlyi Sándor jobbkeze. Akinek egyes birtokait bére veszi, így részben mentesítve Károlyit a gazdasági gondoktól. Már azokban az években a megye második legnagyobb birtokosa, melyre abból is következtethetünk, hogy a Rákóczi által elrendelt és Kelesy István és Ibrányi János által végrehajtott vagyonösszeírásban, Károlyi után neki van a legnagyobb kára Szatmárban 1703-1705. febr. 28. között, vagyis a kuruc szabadságharc kezdeti éveiben.⁸² 1706. október 1-jétől a tiszántúli terület commissariususa. 1706-ban nagy bánat szakad rá, elveszti feleségét, aki négy gyermeket: Évát, Józsefet, Krisztinát és III. Miklóst hagyta maga után. Kétévi özvegység után, 1709-ben a királydaróczy Debreczenyi családból Péternek leányát, a 19 éves Máriát veszi feleségül.

A kuruc mozgalomba politikailag nem bukik bele, amit az is mutat, hogy 1710-ben még a hadjárat alatt Witkay Mihállyal Szatmár vármegye alispánja volt. A szatmári békét követően, Miklós, fiatal nejével vagyonuk gyarapítására összpontosít. Így kerül birtokukba Pálfalva, Ombod, Veresmart, Kóród, melyeket Debreczenyi Tamás örökösei elzálogosítottak, ők pedig kiváltak. Pálfalvát a szabadságharc idején a kurucok felégették, lakói elmenekültek, az uradalmi faépület is megsemmisült.

---

⁸² Borovszky S. 486.

Mindent gaz, dudva és bokor nőtt be. Így vette a kezébe az Eötvös család és teremtett belőle virágzó birtokot, melynek központjába 1725-ben egy udvarházat építettek. Miklós második házassága is gyümölcsöző volt, Mária asszony öt gyermeket szülve, gyarapította a családot. Elsőként egy leány, Mária, majd négy fiú: Sándor (a későbbi Bereg megyei alispán), Imre, László (ő Szatmár megye táblabírája lett) és Lajos, aki még gyermekként hunyt el. Ugyanakkor nevelte az első házasságból származó még kiskorú gyermekeket.

1717-ben tovább bővítik vagyonukat, megvásárolva Vásárosnaményban a nagykiterjedésű Lónyai-Kemény-féle birtokot, mely után a család a nemesi előnevet is kapta, majd 1720-ban Farmosy László madai és kisvarsányi vagyonát, 1727-ben pedig Splényi Lászlótól csengeri jószágát (jószág alatt értették az ingó és ingatlan vagyonokat). Így az Eötvös család, megtartva a rangsort, a Károlyiak után továbbra is Szatmár megye második legnagyobb birtokosa. 1724. május 26-án Miklós III. Károlytól királyi tanácsosi kinevezést kap.⁸³ 1726-tól már egyre többet betegeskedik, felesége ápolására szorul, 1731. november 7-én elkészíti végrendeletét, melyben feleségének bőkezűen honorálja meg öt évig tartó ápolását, reá hagyva Pálfalvát és a hozzátartozó birtokokat kikötve, hogy kiskorú gyermekeit katolikus hitben nevelje (Debreczeni Mária református volt). Még ebben az évben Pálfalván elhalálozott. Hamvait a nagykárolyi plébánia-templomba helyezték örök nyugalomra.

Az özvegy és gyermekei

Az apa halála után a már nagykorú gyermekei a végrendeletet megtámadták, óvást jelentve be az egri káptalannál, az atyjuk által 1727-ben báró Splényitől vásárolt birtokra nézve. A szentszék az özvegynek adott igazat, s így végül kiegyeztek. A leszármazott öt fiú és három lány közül hármat emelünk ki:

⁸³ Éble G. 190.

az első házasságból született Józsefet és III. Miklóst, valamint a másodikból származó Máriát.

József még igen fiatalon gazdálkodni kezd a család lázári birtokán, majd házasságot köt Szalay Anna Máriával, aki három fiúval gyarapítja a családot: III. Józseffel, IV. Miklóssal és II. Lászlóval. Az apa a vármegyénél hivatali beosztást is vállal, 1738-ban a nagypeleskei birtokos Becsky Györggyel alispán, 1746-ban pedig Udvarhelyi Mihállyal tölti be ezt az állást. Ő építtette Lázáriban a római katolikus templomot és papot hívott a faluba. 1752. január 9-én Lázáriban hunyt el. A család a következő halottbúcsúztatót küldte el páter Kálcsó János, a temetési szertartást végző pap számára. (Ez kéziratban maradt fent a Károlyi család levéltárában.) Elsőként elbúcsúztatta gr. Károlyi Ferenctől, majd Szatmár megye fő-fő tagjaitól, harmadikként pedig feleségétől: „... *búcsúszom te tőled tettes ntes Debreczeni Mária asszony, néhai tettes ntes consiliárius Eötvös Miklós hajdani kedves uram atyámnak meghagyott özvegye, édesanyám helyett való kedves asszony-anyám. Isten hozzád.*“ A búcsúztató egyes szám első személyben hangzott el.⁸⁴

IV. Miklós, József első szülött fia, magyar királyi tábornok, aki Mária Teréziától 1768. február 2-án bárói rangot nyer. Az ő leszármazottai közül említhetjük meg báró Eötvös József író- és politikust, és ennek fiát, Eötvös Loránd fizikust, akiről ma a budapesti ELTE van elnevezve.⁸⁵

Mária, gróf széki Teleki Sámuelhez (1710–1783) menve nőül, gazdag partijára hivatkozva, apja végrendeletében 3500 forintot vagy annyit érő jószágot hagyott rá. Mária férjével együtt rendszeresen visszajárt özvegy anyjához, támogatta édes testvéreit, valamint az ombodi református egyházat, melynek anyakönyvébe a pap feljegyezte, hogy 1774-től ők biztosították a kántor és a tanító honoráriumát pálszécsi jószáguk jövedelméből, 1779-ben

⁸⁴ Lehoczky Tivadar: *A vásárosnaményi Eötvös család*. Turul, 83–84.

⁸⁵ RNL. VI. köt. 529.

pedig új fatemplomot építtetnek,⁸⁶ melyet 1864-ig használt az ombodi egyház, amikor is augusztus 28-án a fő út mentén felszentelték az új kőtemplomot.⁸⁷

Eötvös Miklósné maga is támogatója volt az ombodi református egyháznak, úrasztali terítőket, különböző klenódiumokat (ön kannát, tányérokat) csináltatott. 74 éves korában 1764. december 12-én hunyt el, s az ombodi református templom cintermében helyezték örök nyugalomra. Sírkövének szövegét minden valószínűség szerint részben maga fogalmazta. A köre a heraldika szabályai szerint a családi örökségként viselt Debreczeni címert vésték fel. A sírkő az új templom megépülésével és a temető felszámolásával került mai helyére.

A sírkő és a címer leírása

A téglalap alakú tetején, sarkain és szélein növényi ornamentikával díszített, falba süllyesztett kő felső harmadában helyezkedik el a címer. A kör alakú pajzs kék alapszínében levágott jobb kar hátrafelé irányuló szablyát tart, rajta egy levágott emberi fejjel. A pajzsra oszlopos páncélsisak támaszkodik, melyet ötágú leveles korona fed, ezen a sisakdísz a címerkép ismétlése adja. Címertakaró: kék és piros arannyal kombinált stilizált levelek. A címert keskeny kék szegély övezi, benne a következő felírással:

„TEKINTETES NEMZETES DEBRECZENI MÁRIA ÚR ASSZONY“

A címer alatt a következő szöveg olvasható:

„TEKINT. NEM. V. NAMÉNYI EÖTVÖS MIKLÓS ÚR
FELSÉGES KIRÁLY CONSIMARIUSSA ÉS PROVINCIALIS
COMISSARIUSSA EÖZVEGYE MEGHALÁLOZOTT 1764-
BEN KARATSON HAVÁNAK 12-DIK NAPJÁN, ÉLETÉNEK
74-DIK ESZTENDEJÉBEN. KI IS ÖRÖK EMLÉKEZETÉRE
HAGYTA EZEN RENDEKET.

---

⁸⁶ Az Ombodi Református Egyház anyakönyve 1775-től.

⁸⁷ Várady J. 489-490.

KOPORSÓMRA PEDIG ÍRJÁK EZ VERSEKET
ITT FEKSZIK EGY ÁRVA, ITT ELTEMETTETETT
KI IS ÉLETÉBEN SOKAKAT SZENYVEDETT
NYUGODJÉK MÁR SZEGÉNY, BÍRJA AZ EGEKET“.

Mária halála után a gazdaságot annak Sándor nevű fia és Mária férjével igazgatja.

A Telekiek részben örökség, részben az Eötvösöktől vásárlás révén teljesen átveszik a kúriát és a birtokot. 1778-ban már Eötvös Miklósné unokája, széki Teleki II. Imre vezette a gazdaságot, tudjuk ezt abból az ombodi anyakönyvi bejegyzésből, mely szerint: széki Teleki Imre kertésze, Balog József feleségül vette Kolcsról Jenei György özvegyének leányát, Katát. A szabadságharc után Imre leánya, Eötvös Miklósné dédunokája, Teleki Blanka bujdosóként, majd húga, Emma, özvegy De Gerando Ágostonné és családja letelepedve, használta a birtokot.⁸⁸

A vásárosnaményi Eötvös család évszázadai

A szatmár–bereg-i gyökerektől a magyar tudomány fellegváráig

Az ELTE (Eötvös Loránd Tudományegyetem) Magyarország egyik legkiemelkedőbb tudományegyeteme, mely a budai Svábhegyen 1848. július 27-én született vásárosnaményi báró Eötvös Loránd Ágoston, neves fizikus nevét viseli (innen a betűszó). Munkásságához fűződik a Coulomb-féle torziós inga tökéletesítése, továbbfejlesztése és alkalmazása a felszín alatti fémércsek felkutatásában. Egyetemi tanár, 1873-ban, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1883-ban rendes tagjává választják, 1889–1905 között az Akadémia elnöke. Horváth Gizellával kötött házasságából három lánya született. 1919. április 8-án hunyt el.

---

⁸⁸ Sáfrán György: *Teleki Blanka és köre*, Kriterion Kiadó, Bukarest, 1979, 46–47.

Ezen írás azt próbálja levezetni, hogy a családfán hogyan is jutunk el az ELTE névadójáig.

Az Eötvös család eredete, mint előnevéből is kitűnik, Bereg vármegyében gyökerezik. Évszázadokra, nemzedékekre visszatekintve a 17. századtól vannak a családra vonatkozó hiteles adatok, többek között az Ung vármegyei Munkácson 1649-ben I. Rákóczi György özvegye által elrendelt úrbéri összeírásban, mint házbirtokos szerepel Eötvös Mózes, 1663-ban pedig Eötvös István. Az 1600-as évek végén Beregszászban a birtokosok sorában ott találjuk az Eötvösöket is.

I. Miklós

Mózes vagy István az őse I. Miklósnak, aki 1680. április 13-án bizonyos Kalmár Szabó István hadnagynak élete végéig Gödén házat, a Szabolcs vármegyei Geszteréden pedig hét telket adott használatba. Az okirat említi Miklós feleségét, Erzsébet asszonyt és apósát, Nagy Miklóst. E házasságból született gyermekei közül II. Miklóst kell kiemelnünk, aki a család Szatmár megyei ágát virágoztatta fel.

II. Miklós a nemesi ág alapítója

Miklós életútjával, Szatmár vármegyében betöltött társadalmi-gazdasági szerepével az előző fejezetben részletesebben foglalkoztunk, így most csak a leszármazás céljából a családfára vonatkozó kérdéseket kell röviden összefoglalnunk. Miklós 1691-ben Irinyi Borbálával köt házasságot, akitől négy gyermeke született: Éva, József, Krisztina és III. Miklós. Borbála asszony azonban 1706-ban árvaságra juttatja a családot. A négy gyermekkel özvegyen maradt férj, két év után a 19 éves Debreczeni Máriával lép frigyre, aki még öt gyermeket szül a családba: Máriát, Sándort, Imrét, Lászlót és a még gyermekkorában elhunyt Lajost. Így, a fiatalasszony nyolc gyermek neveléséről kellett gondoskodjon. A házaspár vagyonát, mely a megyében a Károlyiak után a legnagyobb volt, fokozatosan tovább bővíti,

így kerül a tulajdonukba a zálogból kiváltott Pálfalva, melyet a kurucok a szabadságharc idején felégettek. Mint új birtokosai a megsemmisült falunak, annak felvirágoztatásán dolgoztak. 1725-ben egy barokk jellegű kastélyt építettek, melyet Miklós már nem sokáig élvezhetett, mivel 1731-ben elhalálozott.

A nemesi címer. Kék pajzson ágaskodó arany színű griff, jobbában görbe kardot tart. Sisak, sisakdísz: bordás fejpáncél, rajta koronából kinövő vitéz, jobbában kardot tart, mellyel hatágú csillagot vág, balját csípőjén tartja. Takaró: stilizált kékarany és vörös-ezüst levelek.

Az özvegyen maradt Mária asszony és gyermekei

Az apa halála után a már nagykorú gyermekei a végrendeletet megtámadták, óvást jelentve be az egri káptalannál az atyjuk által 1727-ben báró Splényitől vásárolt birtokra nézve. A szentszék az özvegynek adott igazat, s így végül kiegyeztek.

I. József, a lázári birtokos

Miklós kilenc gyermeke közül az első házasságból született Józsefet kell kiemelnünk ahhoz, hogy a családfán a bárói ághoz jussunk.

József még igen fiatalon gazdálkodni kezd a család lázári birtokán, majd házasságot köt Szalay Anna-Máriával, aki öt utóddal, három fiúval és két lánnyal gyarapítja a családot. Az apa a vármegyénél hivatali beosztást is vállal, 1718–1723 között szolgabíró, 1732–1734 másodalispán, 1735-től első alispán, mellette a nagypeleskei birtokos, Becsky György másodalispán, 1746-tól pedig Udvarhelyi Mihállyal tölti be ezt az állást. Ő építtette Lázáriban az első római katolikus templomot, és papot hívott a faluba. 1752. január 9-én Lázáriban hunyt el. A család a következő halottbúcsúztatót küldte el páter Kálcsó János, a temetési szertartást végző pap számára. (Ez kéziratban maradt fent a Károlyi család levéltárában.) A páter a halotti beszéd első részében a következőképp jellemezte az elhunytat: „*Mert noba*

iffúságában ezen tettes ns Szatmárvármegyének hat esztendeig volt ordinarius szolgabírája, azután három esztendeig substitus viczeispanja, azután tizen négy esztendeig ordinarius viczeispanja és így 24 esztendéket töltött a t. n. vármegye szolgálatában, az utolsó generalis insurrectiókor főbadnagyti titulus alatt ezen t. n. vármegyének insurgens (a felkelő nemesség tagja) fegyveres népét szinte édes hazánk határáig kísérte, de mindazonáltal magát egyebekben feljebb nem, sőt alábbvalónak tartotta, s annyira megalázta, hogy a kisdéd gyermekek elmenvén hozzája, édes atyai módon beszélgetett velek, mind szegénynek, boldognak hivatalbeli kötelessége szerint egyaránt hallgatta panaszokat, senkit keménységével színe elől szomorúan és vigasztalás nélkül el nem kergetett.”

(...)

Mivel pedig azt kívánjátok, hogy egynehány szóval tőletek elbúcsúztassam, sajnálom, hogy ezen életében ékesen szóló tettes. ntes. és vló Eötvös úr, uraitól, kedveseitől, véreitől, rokonságaitól és egyszóval mindenkitől búcsút kíván venni, ilyen rebegő nyelvre szorult, minémű az enyim, kinek is képét és személyét, noba fájlalva, de mégis magamra felveszem és azért személyébe:

I. Legelőször is búcsúszom te tőled nagyméltóságú, Nagy-Károlyi gróf Károlyi Ferenc úr, (1705-1758) Károly, Ecsed és Erdőd várainak, csongrádi, megyeri, surányi, bélteki, olcsvai, báthori dominiomoknak örökös ura, felséges császár és felséges koronás királyné asszonyunknak belső titok tanácsa, ugyan eő felsége egy lovas magyar regimentjének proprietariususa, obristere és mezei helytartó kommandérozó generálisa, úgy tettes és királyi septemvilaris táblájának assessor, Tiszán innen levő tartománynak comendérozó generálisa, tettes nemes Szatmár vármegyének örökös főispánja.

Kegyelmes uram, én a kemény halálnak mérge miatt többet néked palotádban nem udvarolhatok, hanem est serus tuus, vannak három szolgálid; Miklós, József, és László fiaim, két szolgálóid: Anna-Mária, és Borbála leányim, ezek udvaroljanak és szokott kegyesség szerént cselekedjél velek, a mi jónak látszik előtted. Isten hozzád!

II. Másodszor, búcsúmat veszem tőletek tettes. nemes Szatmár vármegyének fő-fő tagjai, ha valakit közületek emberi gyarlóságából

megbántottam veletek való társalkodásomban, jusson eszetekben üdvözítőnk szava; És bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsájtunk ellenünk vétetteknek...

III. Harmadszor búcsúzom te tőled tettes nts Debreczeni Mária asszony, néhai tettes nts. és vlóconsiliarius Eötvös Miklós hajdani kedves uram atyámnak meghagyott özvegye, édesanyám helyett asszony-anyám... Isten hozzád!

IV. Nyakadra borulva tőled is már búcsúzom, életemnek szerelmes párja, koronája, keseredett szívemnek édes mássa, minden világi vigasztalásomnak oka, fele-magam; tettes ntes Szalay Anna, kedves hitestársam... Én is arra kérlek, szerelmes hitestársam, tarsd magad előtt 39 esztendőig tartott egygyes és soha meg nem háborodott házasságunk emlékezetit s kérjed arra az Istent, hogy az örök boldogságban nem harminczkilencz esztendőig, hanem örökké egymást láthassuk. Isten hozzád!

V. Tibozzátok is fordul beszédem, három kedves fiaim: Miklós, József és László s két szerelmes leányaim: Anna-Mária és Borbála. Ti reátok nézve csaknem felkiáltok ama igékkel, melyeket monda Agág király, minek előtte Sámuel profétától felmészároltatnék: *siccineseparas amara mors*, így választasz-e meg kedves magzatimtól te keserves halál! De voljon még is mi vigasztalja szívemet? Ezen tettes vármegyének igaz jó atyja nagyméltóságú gróf Károlyi Ferencz úr, de legfőképen az árváknak atyja a felséges isten, ki azt fogadta, hogy: *pupillum suscipiet*, befogadja, gondjokat viseli az árváknak, őt szeressétek és féljétek kedves magzatim... Erre pedig szerelmes hitestársaitokat is, úgy mint mgos báró Spényi Anna-Mária asszonyt, Miklós fiamnak kedves hitestársát, úgy tettes ntes Jánoky Zsuzsna asszonyt, József fiamnak párját intem és javaslom, hogy cselekedjék. Isten hozzátok!

VI. Rólatok sem felejtkezhetem tettes ntes és vló Eötvös IV. Miklós, kedves testvéröcsém uram és kedves életed párjáról tettes ntes Zaturaczký Zsuzsánna asszonyról s kedves magzatitokról: úgy tettes ntes és vló Eötvös Sándor kedves testvéröcsém uramról, életed párjával tettes. ntes. Béldy Sára asszonyról; nem másképen tettes ntes és vló Eötvös Imre, testvéröcsém uramról: hasonló képen tettes ntes és vló Eötvös László, szerelmes testvéröcsém uramról és tettes ntes Eötvös Éva asszony-

ról, néhai tettes ntes és vlő Dessőfy Pál uram meghagyott özvegyéről, kedves testvérhugomról, leányoddal Máriával s mlgos és ngos fróf generális Teleky Sámuel urral és gróf Imre kedves fiaddal egyetemben. Isten hozzátok!

VII. Búcsúszom tőled is tettes ntes és vlő Irinyi ház, mivel anyai részről való atyafiság öszveköttettem vala; tőled is tettes ntes és vlő Szalay ház; úgy tőled tettes ntes és vlő Bagossy ház; nem másképen tetőled tettes ntes és vlő Begyky ház... Isten hozzátok!

VIII. Búcsúszom tőled is pater Kálcsó János, udvaromban levő kedves lelki atyám... Isten hozzád!

IX. Búcsúszom tőletek is, minden belső és külső cselédim és jobbágyim. Isten hozzátok!

...Azért egy csoportban most mindenektől személyében búcsúszom tőletek, minden kedves édes atyámfiai, rokonim, tőletek, minden jóakaróim, szomszédim, ismerőim, tőletek, minden méltóságos, fő, nemes avagy nemtelen rendek, kik e mai napon koporsómba tételesen lett tisztességem megadására ily számosan öszvegyűltetek... Isten hozzátok! Amen!

E halotti beszéd az Eötvös családra és annak Szatmár vármegye előjáróihoz való viszonyára vonatkozólag, forrásértékű adatokat hordoz. Ezért is lett – közel az eredetihez azonos terjedelemben – beépitve e családfa-bemutató szövegébe.

László, a lázári ág folytatója

József halála után a birtokot a legfiatalabb fiú, László veszi a kezébe, családot alapít, feleségül véve a Becsky család Klára nevű lányát. 1773-ban a jezsuita rend feloszlatakor birtokuk, melyet Károlyi László felesége, Sennyey Erzsébet révén nyert és adományként a rend tulajdonába kerül, Eötvös László szerzi meg. Vagyonuk bővülése lehetőséget adott, hogy 1774-ben tornyos kúriát építsenek, mely az évek alatt be is népesül.

1776-ban az elsőszülött a János nevet kapja. Jogi tanulmányt folytat, végezve először Darán él, majd Szatmáron, ahol főbírói állást tölt be. 1843. május 4-én 67 éves korában hunyt el, a lázári sírboltba temették.

A másodszülött, László is jogot végez, és apja halála után a lázári birtok ügyei mellett táblabírói állást tölt be. 1788-ban feleségül kéri a nemes nagykállói Kállay család leányát, Cecíliát. 1840-ben azt a telket, ahol a jezsuiták rendháza volt, az egyháznak adományozzák, ezen épül fel Hám János püspök támogatásával a ma is álló parókia, majd a templom. A miséket addig a kúria kápolnájában tartották. 1824-ben leánygyermekük születik, akit Antónia névre keresztelnek. László 57 éves, amikor 1845. szeptember 23-án hirtelen özvegyen hagyja feleségét. Ő is a családi sírboltban kap örök nyughelyet.

A harmadik gyermek egy kislány, Antónia, aki fiatalon 1821. augusztus 21-én örökre távozik a szülői házból, Nagypeleskére, a Becsky-sírkertbe temették. Ide kíváncozott és itt talált nyugalmat az édesanyja, Klára asszony is, 1832. február 10-én. Monumentális síremlékeik közel 200 éve dacolnak az idő fogával.

I. József unokája, aki szintén az Antónia nevet viselte, ugyancsak fiatalon, 26 évesen 1850. szeptember 23-án hagyta ott özvegy édesanyját, Cecília asszonyt, édesapja mellé a lázári sírboltba temették.

**A nemesi ágból a bárói ág hajt ki,
mely egy újabb címert hoz a családnak.
V. Miklós, a bárói rang elnyerője**

Eötvös József „búcsú szavaiban” öt gyermekét említi, akiket Károlyi Ferencre, mint a megye legtekintélyesebb főurának, örökös főispánnak a védőszárnyára bíz. Károlyiak sosem felejtkeztek meg az Eötvösökről, hiszen már 1737-ben József legidősebb fiát, az 1716-ban született Miklóst Károlyi Sándor saját huszárezredébe zászlótartónak, majd 1742-ben kapitánynak nevezi ki és egy század vezetésével bizza meg, melyet 1745-ig töltött be. A temetésen a pap, már mint báró Splényi Anna-Máriával házasságot kötött fiatal férjet búcsúztatja. Unokákról nem tesznek említést, pedig másodszülött fia, József is nős. A

Károlyi századtól 29 évesen a Beleznay-lovasezredbe kerül. Részt vesz az osztrák örökösödési (1740–1748) és hétéves háborúban (1756–1763), melynek idején szerzett érdemeiért Károlyi Antal (1732–1791) támogatása mellett egyre feljebb lép a katonai pályán, 1766-ban tábornokká nevezik ki, majd két év múlva 1768. február 2-án Mária Teréziától maga és gyermekei, valamint azok utódai számára bárói rangot nyer. 1783. október 20-án torokgyíkban 67 éves korában Kassán hunyt el. Felesége, Anna-Mária asszony két fiút: Ignácot és Gábort adta a családnak.

A bárói címer. Négy mezőre osztott pajzs, ahol a két alsó közé gúla alakban egy ötödik ékelődik. Az öt mezőt középen egy szív pajzs fogja össze, mely a nemesi címernek állít emléket. Az első és negyedik mező ezüst alapszínében hátsó lábán fekete medve áll, mellsőiben nyitott könyvet tartva. (Ezt a címerképet a feleség családjának, a Splényieknek a címeréből kölcsönözték.) A második és harmadik vörös mezőben hátsó lábain magasodó arany oroszlán áll, első lábaival fehér liliomot tartva. Az ötödik mezőben zöld alapon kék folyam hullámzik. A

pajzson gyöngyszemes bárói korona nyugszik, rajta három nyitott páncélsisakkal. A középsőből két elefántormány között páncélos vitéz emelkedik ki, jobbájában szablyát emelve, balját csípőjén nyugtatva. A jobboldali sisakból griff, a baloldaliból oroszlán ágaskodik. A pajzsot két oldalt egyszarvú telamonok, pajzstartók támasztják.

I. Ignác

Ignáccal kell folytatnunk a bárói ágat, hogy végül Eötvös Lorándhoz érjünk el, aki neki dédapja volt. 1763. január 6-án született, Kassán jogi végzettséget nyerve, II. József, a kalapos király a Tiszáninnen kerület táblájának ülnökévé nevezte ki, melyet annak haláláig töltött be. Ezt követően sályi birtokán gazdálkodott. Anyai nagybátyja, Splényi Ferenc váci püspök hagyatékának tárgyalásakor kapcsolatba kerül a kir. kamarával, felfigyelnek közéleti megbízatásra alkalmas, humánus egyéniségére és meghívást kap a kamarához. Először tiszteletbeli, majd rendes tanácsosi helyet kap. Több fontos megbízatást adnak számára. Ő hajtotta végre az egri püspökség felbontását a kassai és szatmári egyházmegyére. Ekkor minden valószínűség szerint Szatmáron is járt. Később belső titkos tanácsos, a kincstári vagyon igazgatásával bízzák meg, majd koronaőr. Közben jogtudományi irodalom terén több munkája jelenik meg. 1838-ban a Szent István-rend középkeresztjével ismerik el munkásságát. Báró Szepessy Máriával kötött házasságából egy fia született, aki az apa nevét kapta. 1838. június 12-én hunyt el.

Az apák nyomdokain

II. Ignác

Az apjának útjait járva 1823-ban Sáros vármegye főispán-helyettese, majd főispánja, cs. kir. tanácsos. Báró Lilien Annával köt házasságot, mely frigyből született Júlia (1812), József (1813), (Eötvös Loránd apja), Dénes (1817).

IV. József

II. Ignác másodszülött fia, író, publicista, politikus, a reformkor egyik kiemelkedő egyénisége. Az első független magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1842-ben Rosty Annával lép házasságra, aki négy gyermekkel áldja meg a családot: Ilona (1846), Jolán (1847), Loránd (1848), Mária (1851). A forradalom eseményeitől megrettenve, külföldre menekíti családját, s csak 1853-ban térnek vissza. Írói munkássága ma is középiskolás tananyag. (Regényei: *A karthausi*, *A falu jegyzője*, *Magyarország 1514-ben.*) Irodalmi tevékenységének elismeréseként 1835-ben az Akadémia levelező, 1839-ben tiszteletbeli tagjává, 1866-ban az Akadémia elnökévé választják.

64 éves korában, 1877-ben távozik az élők sorából.

Loránd

Így jutottunk el az Eötvösök szatmár-beregi gyökereitől a magyar oktatás-nevelés fellegvárának (ELTE) névadójához: vásárosnaményi báró Eötvös Lorándhoz, akinek életútjával a bevezető részben foglalkoztunk.

Felhasznált irodalom

- Bilkei Gorzó Bertalan: *Szatmár vármegye nemes családjai*. Nagykároly, 1910. 75.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*. Szatmár-Németi sz. k. város. Budapest, 1908. 486. 582–583.
- Éble Gábor: *Adalékok a Vásáros-Naményi Eötvös család történetéhez*. Turul, 1894. 189–192.
- Lehoczky Tivadar: *A vásárosnaményi Eötvös család*. Turul 1894. 83–94.
- Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal*. Pest, 1865, XI. köt. 84–85.
- Szirmai Szirmay Antal: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*. Buda, 1810, II. köt. 55.
- Révai Nagy Lexikona*, 1912, VI. köt., 529–533.
- Az Ombodi Református Egyház anyakönyve 1774-től*.

Vetés – a Szerdahelyi család kriptája

A Szamos mentén folytatva látogatásunkat, ezennel a Szatmártól nyugatra eső Vetés község bejáratánál található temetőknél állunk meg, melyeket a település mai építkezése mára már körülölelt. Szatmár felől érkezve, az út jobboldalán találjuk a katolikusok nyughelyét, melynek kicsinysége elárulja, hogy Vetésben a református hitvilág dominált, ezért katolikus anyakönyvek nincsenek a faluban, ezeket a szatmári plébániák vezették a vetési katolikusok életfordulóinak részére és szolgálták ki lelki életüket. A katolikus sírok közül egy címeres kriptá emelkedik ki, mely a település egyik jelentős földbirtokos családjának, a Szerdahelyieknek a nyughelye.

A Szerdahelyi család

A Zala vármegyei Szerdahelyről (Magyarszerdahely) származott család egyik tagja, Szerdahelyi Péter 1556. július 12-én I. Ferdinánd királytól kapott címeres nemeslevelet, melyet Kapornokon 1557-ben hirdettek ki. A család a birtokában lévő falu után nyerte nevét és előnevét, az utóbbit azonban sosem használta. 1620-ban a család egyik, jogi végzettséggel rendelkező tagja, Szerdahelyi II. Péter a Szatmár vármegyei törzsökös Egry családba nőszülve, Egry Borbálával kötött házasságot, és telepedett Je Szatmárban, s mint ügyvéd tartotta fenn családját és bővítette házassága révén szerzett birtokait. Fiuk, János, Bonis Zsuzsánnával kötött frigyéből származó István örökíti tovább a nevet, akit felesége, Szighety Erzsébet három lánnyal és két fiúval: II. Jánossal és II. Istvánnal tesz boldoggá. Az utóbbi Daróczy Erzsébettel kötve párkapcsolatot, Érendréden telepszik le.⁸⁹

A Szerdahelyiek Szatmár megyében 1695-ben, 1724-ben, 1762-ben, 1835-ben, valamint 1846-ban igazolják nemességüket.

---

⁸⁹ Kempelen B. X. köt. 155.

A Szerdahelyiek érendrédi ága

Az érendrédi Szerdahelyiek a 18. század második felére, a 19. századra kiterjedt nagy családdá bővültek, s a falu tekintélyes birtokosai közé (Falussy, Kulin családok) küzdötték fel magukat.

Szerdahelyi Zsigmond (1793–1871) 78 évet megérve, Fényes Susánnával két fiút nevelt, II. Zsigmondot (1820) és Ignácot (1821). Szerdahelyi Elek 70 évet élt, 1870-ben hunyt el. Szerdahelyi Imre, aki (1822–1877) 55 évesen távozott az élők sorából, Abos Susánnával kötött házasságából egy leánygyermeke látta meg a napvilágot, aki a keresztségben a Berta (1856) nevet kapta. Szerdahelyi László (1803–1867) utód nélkül 64 évet ért meg. Szerdahelyi Ferenc két házasságából egy fiú, György (1819), és egy leány, Klára (1827) született, míg Szerdahelyi János felesége, Bartha Erzsébet három leánynak adott életet.⁹⁰ A család elnöiesedése ezen ág beszűkülését eredményezte. A családok közti kapcsolat, a nemzedéki rend felállítása további kutatást tesz szükségessé.

A Szerdahelyiek Szatmáron és a környező falvakban

Az érendrédi ágat alapító II. István testvére, II. János, patóházi Pathó Katával lép frigyre, aki hat fiút ad a családnak, akik elterjesztik a Szerdahelyieket Zsarolyánban, Kispaládon, Lázáriban és Vetésben. Ugyanakkor több további utód Szatmáron hivatali állásokat betöltve talál megélhetést magának.

Közülük I. Zsigmond, aki 1784–1808 között alszolgabíró, rápolti Nagy Borbálával kötött kapcsolatából született III. Zsigmond Lázáriba telepszik le, László Kispaládon Vass Juliánnával él. Ferenc pedig Suller Terézt veszi nőül.⁹¹

---

⁹⁰ Az Érendrédi Református Egyház anyakönyve 1767–1904.

⁹¹ Nagy I. X. köt. 632–633.

A Szerdahelyiek vetési ága

Ferenc, aki 1825–1829 között Szatmár főügyésze, Teréz asszonnyal a vetési ág alapítója. 1802-ben született fiuk, Pál, a család legnagyobb karriert befutott személyisége: 1829-ben alszolgabíró, majd főjegyző, alispán, 1847-ben főispán-helyettes, 1850-ben törvényszéki elnök, 1861–1862-ben Szatmár vármegye főispánja. A 19. század első felében már Vetés legnagyobb birtokosa, vagyonát hivatali állásainak jövedelméből is egyre jobban gyarapította. Élete párját a Bereg megyei Ilosván találja meg, a nála tíz évvel fiatalabb Ilosvay Euláliában. Házasságkötésüket gyermekeik születésének évéből 1831–1832-re tehetjük.⁹² Minden valószínűség szerint Ilosván esküdtek, mivel régen azt tartották, hogy a leányt hajadonként nem engedhetik ki a faluból. Mikor nyugalomba vonul, Vetésen éli idős éveit.

Két fiút neveltek: Gyulát (1833), aki a birtokot vezetve nőtlenként élte le életét, valamint az 1835-ben született Gusztáv Ágostont, ő a Bihar megyei Esztáron talál feleségnek való menyecskét a Szunyogh család nála 12 évvel fiatalabb Olga nevű leányában. Az ő házasságkötésüket is homály fedi, de az 1870. január 1-jén született, s egy napot élt Sándor nevű fiacskájuk születéséből az 1860-as évek második felére következtethetünk.

A család gyarapodásával 1867-ben a falu központjában egy új kúriát építenek,⁹³ melyet, ahogy a gótikus kapu bádog zászlójának évszáma jelzi, 1881-ben tovább bővítnek. A régi kúriát pedig később a gazdatiszt lakta.⁹⁴

Ágoston 1860 körül az Erdődi járás adminisztrációjában, mint írnok dolgozott. Gyula testvérének halála után ő veszi kezébe a birtokot, szakszerű gazdálkodása felkelti a gazdatársadalom elismerését, ezért egy időben a Gazdasági Egyesület alelnöke, a megyei Lótenyészti Bizottság elnöke. 1899-ben elveszti feleségét, s ezt követően a lovaknak él, ami végül is halálát okozza.

⁹² A Szatmári Római Katolikus Egyház anyakönyve 1825-től

⁹³ Borovszky S. 606.

⁹⁴ Uo. 606.

Ágoston halála

1910. április 22-én egy könnyű négylovas kocsin Szamosdob felől Vetés felé haladva, a lovak egy kutyától megbokrosodtak és a kocsival Ágoston az árokba borult, eltörve egyik bordáját és több helyen horzsolást szenvedett. Sebeit dr. Fekete Aladár rövidesen ellátta és a sérülést nem tartotta veszélyesnek – írta a Szamos április 23-i száma. Állapota azonban rosszabbodott, s 28-án elhunyt, így április 30-án Hehelein Károly szatmári plébános tartva a temetési szertartást, az elhunytat hetediként a családi kriptába helyezik örök nyugalomra.⁹⁵

Halála körül sok szóbeszéd, legenda keringett. A mai idők nagyszüleiktől tudni vélik, hogy a Szerdahelyi vagyona áhítozó gazdatisztje, Német Elemér, akit Ágoston közeli rokona nem lévén, minden valószínűség szerint örökösévé tett, „az öreg Urat” kómás állapotban élve temetette el,⁹⁶ Én azonban úgy vélem, hogy Fekete doktornak, aki a balesetkor is ellátta, látnia kellett a haldoklót és a halál beálltáról meg kellett győződnie. Az tény, hogy ahogy mondják a minden hájjal megkent gazdatiszt nagy vagyona tett szert, melyért a kommunizmus éveiben fiával együtt kilakoltatva, Marosvásárhelyre költöztették, ahol később mindketten meghaltak. A kúria középület lett, állaga egyre romlott, s így 2010-ben lebontották, mellyel Vetés egy színfoltja tűnt el.⁹⁷

A kriptá

Nyugatra néző, három lépcsőnyire földbe mélyülő kő- és téglalapú építmény, melynek elülső bejárati része egy nyolcszögű fogazott bástyát imitál, tetején egy kőkereszttel, míg az e mögött lévő sírkamrákat borító föld dombot alkot. Amikor a 90-es évek elején először láttam, már akkor siralmas állapotban volt.

⁹⁵ A Szatmári Római Katolikus Egyház anyakönyve 1825-től.

⁹⁶ Török József: *Megjúlt a vetési Szerdahelyi-kriptá*, SZMH, 2010. január 10., február 3.

⁹⁷ Török József: *Bontják a Szerdahelyi-kúriát Vetésben*, SZMH, 2010. október 11.

Hiányzott a bejárati ajtó, a címer porladozott, az előtérben szemét, bűz, a bástyára bokrok telepedtek, a sírkamra oldalról meg volt bontva.

Török Józsefnek, a falu helytörténészének 2010 januárjában közölt cikkéből viszont örömmel értesültem, hogy a Szatmári Római Katolikus Püspökség és a helyi kis katolikus közösség összefogásával, példaértékűen restaurálták ezt a közel 140 éves kriptát, mely pont úgy múltunk része, akár egy műemlék templom, kúria vagy bármely épített örökség. Szinte rá sem ismerünk a régi kriptára. Új ajtót kapott, a külső vakolatot felújították, a rátelepedett bokroktól megszabadították.⁹⁸

A bástya nyugati oldalán lévő bejárati ajtó fölött kissé súlyosztva helyezkedik el a nemesi származás jelképe.

A címer

Vörös színű, oldalain csipkézett csücskös pajzs, melynek alsó harmadát víz foglalja el, ebből két szikla emelkedik ki. A baloldali szikla fehér unicornis (egyszarvú ló) éppen átugróban van a jobboldali sziklára. A pajzsra támaszkodó sisakdísz oszlopos páncélsisak alkotja, rajta ötlevelű koronával, melyből kék és vörös elefántormány hajlik ki, közöttük kinövő egyszarvúval. A pajzsot vörös ezüsttel és kék arannyal kombinált stilizált levelek övezik.⁹⁹

A címer fölött egy vörös márvány emléktábla mondja el születésének indoklását:

„A LEGJOBB FÉRJ ÉS ATYÁNAK
EMLÉKÉRE EMELTÉK
SZERETŐ ÖZVEGYE ÉS GYERMEKEI
1873“

A szöveg fölött egy szimbólum látható: egy kör, benne egy körívekből formálódó kereszttel.

---

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Borovszky S. 602.

„A kör középpontja Istent, a teremtés kezdetét és végét jelképezi, maga a kör pedig a teremtett világot, mivel úgymond a kör a pont ideális kiterjedése. A kör a beleírt kereszttel pedig a négy évszakra oszló évet, a nappályát jelzi, négy fontos állomásával.”¹⁰⁰

A bástyaajtón belépve, egy kis kamrába jutunk, melynek szemközti falán öt elhunyt emléktáblája helyezkedik el, kettő hiányzik:

SZERDAHELYI PÁL, megh. 1873. április 9. 71 éves korában, (tem. Paskuj Lajos);

SZERDAHELYI KÁROLY, megh. 1876. október 14. Szatmár Búza tér 1. 19-én helyezték a kriptába, nincs táblája;

SZERDAHELYI GYULA, megh. 1886. október 23. 53 éves korában (tem. Jandrisics János);

SZERDAHELYI PÁLNÉ ILOSVAY EULÁLIA, megh. 1889. szeptember 9. 77 éves korában (tem. Jandrisics János: „Emlékbeszéd Szerdahelyi Pálné fölött 1889“ kinyomtatott szöveg.);

SZERDAHELYI ÁGOSTONNÉ SZUNYOGH OLGA, megh. 1899. április 22. 52 éves korában, (tem. Meszlényi Gyula püspök);

SZERDAHELYI SÁNDOR, megh. 1870. január 1. egynapos korában, utólag helyezték a kriptába;

SZERDAHELYI ÁGOSTON, megh. 1910. április 28. 75 évesen (nincs emléktáblája);

Szerdahelyi Pál családján kívül még élt Vetésben Szerdahelyi Mór földbirtokos és családja, valamint özv. Szerdahelyi Györgyné Langer Rozália, aki az Ugocsa megyei Uszkáról házasság révén került Szatmárra és Vetésben hunyt el 1873. szeptember 9-én.¹⁰¹

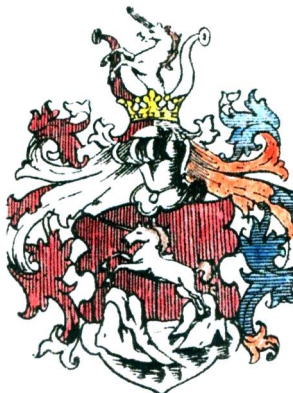
---

¹⁰⁰ Hoppál M. 128-129.

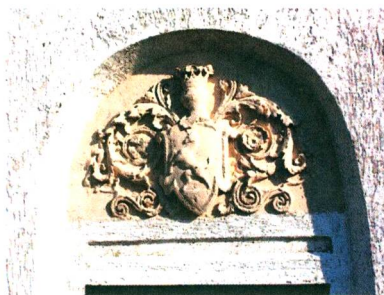
¹⁰¹ A Szatmári Római Katolikus Egyház anyakönyvei 1825-től.

A vetési Szerdahelyi család kriptája

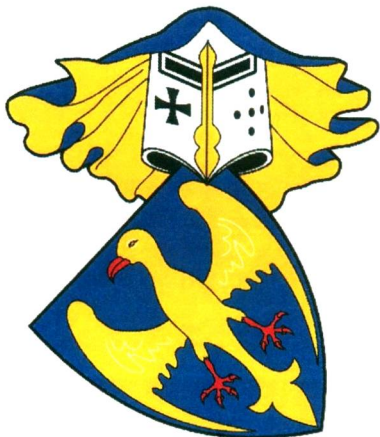
...és a címer színes ábrázolása

A család címere a kriptán

A kúria romosodó épülete 1996-ban. 2010-ben lebontották

A Kaplyon nemzetség címere

A Károlyiak bárói címere
a nagykárolyi kastélyon

Gróf Károlyi Sándor mellszobra
az erdői vár alatt

A Károlyiak grófi címere

Kaplony — a Károlyiak kriptája

A Szamos mentéről a Kraszna vízvidékére térünk, ahol Kaplonyba a Károlyi család temetkezési helyére látogatunk.

A nagykárolyi Károlyi család

Szatmár megye törzsökös nemes családja, mely a Kaplyon nemzetségből származtatja magát, melynek ősi fészke a Nagykárolytól 6 km-re keletre elhelyezkedő, Kaplony volt.¹⁰² A falu a valamikori Ecsedi-láp nyugati szélére fut le, melynek vizét a Kraszna áradásai biztosították, s melytől maga a falu is sokszor szenvedett, ezért egy gátat építettek, így ez ma már védelmet nyújt a településnek, ezt a nép „Part”-nak nevezi.¹⁰³ A századok során a sors kegyes volt a faluhoz, hisz míg a környező falvak, mint Bobáld, Kozárd, Thubultelke a 13. század során eltűnt, addig Kaplony átvészelte a történelem viharait, s élte a maga mindennapi életét. A falu nevét az alapító nemzetségtől kapta, a szó török eredetű és tigrist jelent, melyet az idők folyamán a törökül nem tudók hibásan másoltak le, ezért torzulva, különböző alakban jelent meg, így a századok során íródott Kaplyonnak, Kapjonnak, Kupannak, Kupijannak, ma Kaplony, hivatalosan Căpleni.¹⁰⁴

A magyarok a Kárpát-medencében való megtelepedésük idején törzsekben éltek, de már István király idején nemzetségekre kezdtek szakadozni. A nemzetségeket a vérségi rokon családok alkották, vagyis olyanok, amelyek közös őstől eredeztették magukat. Ezt mindenki tudta és számon tartotta, ezért egymás között nem házasodhattak, közös nevet viseltek, sőt egyes személynevek is csak a nemzetségen belül voltak használhatóak. Nemzetségi temetőik voltak, ahova csak a nemzetség tagjai

---

¹⁰² Tempfli Imre: *Kaplony*. Otthonom Szatmár megye. 5. Szatmárnémeti 1996. 49-51.

¹⁰³ Uo. 3-7.

¹⁰⁴ Borovszky S. 90.

temetkezettek, idegenek még be sem léphettek ezen temetkezési helyekre. A szorosan vett Erdélytől nyugatra, a Tisza-síkság keleti részén, a Kaplyon nemzetség közelében élő nemzetségek közül említhetjük a Kölcsey nemzetséget Cseke és Cégény területén, a Semlyén vagy Balogh nemzetséget Szabolcsban, a Káta nemzetséget Bábon, Halmi, Lázári, Sár körzetében, az Ákos nemzetséget, mely Mérk, a bihari Alba, valamint Ákos helységeket lakta, az utóbbiba monostort is építettek, és végül a sváb földről II. Péter király (Velence 1011-) alatt a 12. században Szabolcsba betelepedett Gut-Keled nemzetséget.

A Kaplyon nemzetség kezdetben a Dunántúlon élt és onnan költözött a Tiszántúl ritkábban lakott területeire, ahova a Képes Krónika, valamint Kézai Simon szerint Kond vagy Kund fiai, Kücsid és Kaplyon vezette a nemzetséget, ahol a keresztség felvétele után monostort (városon, falun kívüli kolostor) építettek a bencés rend számára. E nemzetséget elsőként a Váradi Regestrum említi az 1212-13-as évben. A Regestrum 379. bejegyzése azt írja, hogy a Szatmári vár egyik jobbágya beperelte a Kaplyon nemzetség egyik jobbágyát, Krachint, hogy az lopott. Az akkori nádorispán az egyik bírósági végrehajtójával Krachint tüzesvas-próbára íteltette, aki a tüzesvasat az előírások szerint hordozva igaznak bizonyult. (A tüzespróba menete a következő volt: a próba előtt a vádlott három napon át böjtöt tartott. Ezután a pap a vasat megszentelte és a tűzbe tette. Ezt követte a szentmise, amely alatt a vádlott megáldozott, majd körmenetbe arra a helyre vonultak, ahol ima után ismét megkérdezték a vádlottat ártatlansága felől, ha igent mondott, akkor a kezébe adták a tüzes vasat, hogy pár lépésre elvigye. Aztán bekötötték a kezét, majd le is pecsételték. A kötést harmadnapra bontották fel. Ha a vádlott keze ép volt, akkor ártatlannak bizonyult és erről hiteles oklevelet kapott. Vö. Hermann E. KETM, 99.) A falu neve a nagymihályi és sztárai gr. Sztáray levéltár okirataiban tűnik fel 1267-ben és 1300-ban, és az 1600-as évek elejéig Kaplyonmonostornak nevezték.

A Kaplyon nemzetség

A Kaplyon nemzetség és a Károlyiak családfájának összeállításával sokan foglalkoztak és foglalkoznak még ma is, mivel egy igen régi, még az Árpád-korra visszanyúló nemzetségről van szó, így a régi dokumentumok nem mindig egyértelműek. Ezért nehéz eldönteni, kinek az állítását fogadjuk el. Van eset, hogy az egyik szerzőnél az egyik név, mint egy másik testvére jelenik meg, míg más szerzőnél ugyanezen nevek, mint apa és fia vannak feltüntetve. Természetes, hogy ezen írás keretében egy ilyen régi és sok ágra bomló családot nincs alkalmunk teljességében bemutatni, csak a családfa oklevelek alapján indítható törzsökétől próbálunk egy-két nemzedéken át eljutni a nemzetségről leváló családokig, és annak folytatásában a Károlyiak kiemelkedőbb személyiségeiig.

A 13. században élt János/Józsa, de Kaplyontól (1150–1180) indulva öt család leszármazását próbáljuk bemutatni. Legelőször is János több nemzedék után élt utódát, Pétert említjük, akitől a csengerbagosi *Bagossy család* származott, e vezetéknév férfi viselői még a 20. század elején is éltették a családot.

1265-ben V. István király Simon ispán András nevű fiának a Szatmár melletti Vetést adományozza, ahonnan a későbbiekben a *Vetéssy család* vette nevét. 1354-ben IV. Péter (Zonga) fiai, Lőrinc és Pál már Vetéssyeknek nevezik magukat. A család Vetéssy Lajosban 1863-ban halt ki.

János unokájától, Eudustól a Csomaközön birtokos *Csomaközy család* eredt. 1768-ban Csomaközy Zsigmonddal halt ki a család. A fentemlített János ükunokájának, Ördög Andrásnak (1291–1325) fia, Simon már a Karul – *Károly család* nevet használja. Az ő fiai, László (1370) és Mihály († 1410) pedig már csak ezen vezetéknév alatt voltak ismertek.

Ötödikként az igen korán kihalt *Vadai családról*¹⁰⁵ emlékezünk meg, akik az 1300-as években már csak női vonalon éltek tovább. A család nevét az Ömböly melletti Vada-pusztától

¹⁰⁵ Szirmay A. I köt. 47.

nyerte. 1396-ban a Vadai családnak magva szakad, ezért birtokaikon, mint Vada, Vezend, Petri helységek egészén, Kaplyon és Embeli (Ömböly) részjórészen a nemzetség családjai osztóznak, mint Bagossy Péter, Wethéssy Lőrinc és Miklós, Chomakeozy János, Károly László, András és Jakab a Kaplyon nemből eredő nemesek, mely a nemzetségi leszármazást híven bizonyítja.

A nemzetség címere

A 12. századi Nyugat-Európából, angol, francia mintára a 13. századi Magyarországon is megjelent a címerhasználat. A vérségi alapon nemzetséggé szerveződött családok az ősiség, az összetartozás erősítésére címet használtak okirataikban, tulajdonaik, földjeik mezsgyéjének jelölésére, harci eszközeiken. A címerszakértők, a heroldok a csaták után sok esetben ennek alapján azonosították a halottakat. Mindazok, akik azonos címet használtak, címertársak voltak.

A Kaplyon nemzetség címere jellegzetes nemzetségi címer: jobbra dűtött szív alakú pajzs, melyben kék alapon egy szembe fordult, de jobbra tekintő aranyszínű, nyitott szárnyú karvaly alkotja a címerképet (a karul, a karvaly a harcias férfiak jelképe). A pajzs felső szögletére egy meghajtott oklevél támaszkodik, közepén egy szárnyas nyílvevesszővel, jobbra egy bizánci kereszt, balra öt fekete petty. Takaró: egy hullámos lepel, mely belül arany, kívül kék színű.

A nemzetségi címerek állatképei abból eredeztethetők, hogy a törzsfők állatneveket használtak, azt tartván, hogy az a vad, főleg ragadó emlős vagy madár, megvédi őket ellenségeiktől, így születtek a címerállatok, melyek aztán az évszázadok során képzeletbeli állatokká alakultak, mint kétfejű sas, kétfarkú vagy kétnyelvű oroslán, halfarkú emlős, szárnyas kígyó és mások.

A családok nemzetségi összetartozásában a címerek azonosága mintegy bizonyítéka a közös ősnak. Jó példa erre Vetési Albert (1410–1486) püspöki címere, aki 1459–1486 között töltötte

be a püspöki méltóságot a Veszprémi Egyházmegyében, az ő címerpajzsában is karvaly alkotja a címerképet. De karvalyos címert láthatunk a vetési református templom falán is, mely szintén a Vetésen élt Vetéssy család kaplyoni gyökereit mutatja.

A Károlyiak családfája¹⁰⁶

Nagy Iván genealógus, János de genere Kaplyontól, míg mások ennek unokájától Andrástól (1291) indítják a családfát. András unokája, I. László az a személy, aki 1380-ban elsőként használja a Károly családnevet. A leszármazás viszont nem általa megy tovább, hanem Simon Eördung (1329) nevű nagybátyjának utódai által.

Igy jutunk el Simon fia, Mihály († 1310) és Becsky Anna házasságának gyümölcséhez, Láncz Lászlóhoz és Bertalanhoz. Károlyi Láncz László nevével a nagykárolyi vár helyén épült első kőház építésénél találkozunk. Az ő dédunokájának, VI. Lászlónak Sziny (Szőnyi ?) Klárával kötött házasságából öt gyermeke született, akik közül két lányukat emeljük ki: Zsuzsannát és Katalint. A Károlyi családot Erdély nemessége a két Károlyi lány házassága révén ismeri meg. A szülők korai elhunyt a lányokat fiatalon árvaságra jutattja. Nevelésüket a nagykárolyi várban (kőházban) a szigorú Perényi Erzsébet veszi kezébe, az anyagi háttérrel pedig férje, a lányok ükunokatestvére, III. Mihály biztosítja, aki a hajadonok eladósorba kerülésekor a vár lakója és a birtok haszonélvezője.

Károlyi Zsuzsanna házassága

Bocskai István erdélyi fejedelemnek a Károlyi-várban tett látogatása alkalmával az őt kísérő Bethlen Gábor (Marosillye 1580. október 15. – Gyulafehérvár 1629. november 15.) megismerkedik a csinos, akkor már 20 éves Zsuzsannával. Csakhamar egymásba szeretnek, s házasságot terveznek, de a lány

---

¹⁰⁶ Nagy Iván: *A Kaplyon-génusz és ágazatai*. Turul, Budapest, 1884. 40-41.

nevelőapja csak a fejedelem közbenjárására egyezik bele a házasságba, melyet 1605. április 24-re tűznek ki, de Gábor a Bocskai-fölkelés miatt nem tud megjelenni az esküvőn, így csak augusztusban fogadnak örök hűséget egymásnak. Otthonukat először Gyulaféheváron, majd a dévai várban rendezik be. Zsuzsanna az évek során három gyermeknek ad életet, akik a házastársak nagy szomorúságára még zsenge korukban távoznak az élők sorából. Bethlen Gábor Erdély trónjára jutva (1613. október 23.), Zsuzsannára hárulnak a hatalmas birtok gondjai, hisz a házasság révén is jelentős partiumi uradalmak kerültek birtokukba, melyet ügyes hozzáértéssel irányít, sőt még a kincstár kezelési gondjaiba is besegít. Gyermeküknek egymás utáni elvesztése, férje gyakori távolléte, s az életéért való aggodás, a rá háruló gondok sokasága, a strapás élet kikezdi Zsuzsanna egészségét. Székelyföldi gyógyvizekre jár enyhíteni betegségét, a vargyasi Likaskő és a székelyszáldobosi Hegyfarki-feredő melegített gyógyvizében kurálta magát, sőt egy morva orvos javaslatára, maga a nagyságos fejedelem is ellátogat ezekhez a gyógyforrásokhoz. 1619-ben Bethlen a királyi Magyarország (Felvidék) meghódítására indul, ahova később felesége is ellátogat, de a tábori életet szervezete nem nagyon bírja, ezért hamarosan visszatér Kolozsvárra. 1622. május 13-án Kolozsváron búcsúzik a földi élettől. Keserői Dajka János református püspök mond felette gyászbeszédet, s épp pünkösd napján megindul a gyászmenet Gyulaféhevárra, ahol a Szent Mihály-templomban helyezik örök nyugalomra. Férje 1626-ban újra nőszülve, herceg Brandenburgi Katalint veszi nőül. A halál közeledtét érezve, a trónt feleségére és István öccsére hagyja. 1629-ben elhunya ő is gyulaféhevári templomban kap nyughelyet, de az 1658-as török dúlások idején szarkofágjaikat feldúlják, szépen faragott márvány síremlékeik megsemmisülnek.

Károlyi Zsuzsanna az erdélyi nagyasszonyok sorában mint a takarékoság, a puritán életmód, a szerénység, a hűséges házastárs példaképe maradt fent az utókor számára. Alakját Móricz Zsigmond Erdély trilógiájában örökítette meg.

Károlyi Katalin házasságai

Katalin, nővéréhez hasonlóan, házassága, sőt házasságai révén öregbítette a Károlyi család nevét. Elsőként losonczi Bánffy V. Istvánhoz megy nőül, de a férj rövid időn belüli elhunytja miatt gyermektelenül megözvegyül. 1608. körül új házasságra lép a váradi kapitány Rhédey Ferencsel. E kapcsolatból 1610-ben fia születik, aki a keresztségben apja után a Ferenc nevet kapja. Felnőve, 1667. november 2-án Erdély fejedelmi székébe jut, de csak igen rövid ideig tarthatja meg e címet.

Katalin második férjének 1621. április 10-i halálával másodszor is özvegy lesz, de két évvel később, 1623-ban újra férjhez megy az akkor már szintén özvegy sógorához, iktári Bethlen Istvánhoz, aki már fiatalon Hunyad, Máramaros főispánja, Huszt várának kapitánya volt. Bátyja, Gábor halála után egy ideig annak második feleségével, herceg Brandenburgi Katalinnal közösen irányítják Erdélyt, de Katalin lemondva, Istvánt 1630. szeptember 28-án fejedelemmé választják. Így Károlyi Katalin is fejedelemszonnyá válik. István szintén rövid ideig ülhetett a fejedelmi székben, mert I. Rákóczi György fegyveres követelésének hatására, még azon év decemberében lemondásra kényszerül. Katalin 1635-ben, 47 éves korában hunyt el, míg férje István 1648. január 10-én 66 évesen az ecsedi vár kapitányaként búcsúzik az élettől. Katalint is fejedelemszonnyhoz illően Gyulafehérvárra temetik.

A családfát Láncz László, Bertalan (1418) testvérének Krisztina nevű feleségétől (1445-ben már özvegy) származó öt fia élteti tovább. Négy nemzedéket ugorva jutunk el Bertalan ükunokájához, III. Mihályhoz (1595.), aki a Perényi családba nőszülve, Erzsébetet veszi nőül. Az ő utóduk IV. Mihály (1585-1626), aki hadi cselekedeteiért és a királyi udvarban tett hű szolgálataiért 1605. december 11-én II. Mátyás királytól bárói rangot nyer. Vele indul el a Károlyiak bárói ága. Seghnyei Borbálával kötött házasságából született hat gyermeke közül

Lászlót emeljük ki, akinek fia, Sándor, a későbbi neves kuruc generális.

A bárói címer¹⁰⁷

Köralakú pajzson jobbra tekintő karvaly, mely jobb lábát felemelve karmai között egy vérző szívet szorít, a pajzs szélére kör alakban egy sárkánygyík tapad, mely a pajzs tetején saját farkába harap. Ehhez hasonló karvalyos címerábrázolás látható a vetési református templom falán is, csak ott a pajzs szívalakú, mely szintén a Vetéssy és Károlyi család eredetét bizonyítja.

Károlyi Sándor báró, majd gróf (1668. március 20. Olcsvaapáti – 1743. szeptember 8. Erdőd) a család legismertebb történelmi személyisége, aki 1712. április 5-én III. Károly királytól grófi méltóságot és címerkiegészítést nyer, vele indul el a Károlyiak grófi ága. Ő köti meg a császáriakkal a szatmári békét, ő a svábok Nagykaroly környéki betelepítője. 1712-ben adományt nyert a batori, baktai, nyíregyházi uradalomra. Feleségétől, Barkóczy Krisztinától született öt gyermeket nevelt, akik közül kettő igen korán, míg László 21 évesen távozott az életből, csak Klára és Ferenc (1705–1758) éri meg a felnőtt kort, az utóbbi viszi tovább a Nagykaroly központú hatalmas uradalom gazdálkodását és a család politikai szerepvállalását. (A birtokok nagysága kitűnik Eötvös József 1752. január 9-én Lázáriban zajló temetésén a pap által mondott búcsuztatóból: „... Károly, Ecsed, Erdőd várának, csongrádi, megyeri, surányi, béketei, olcsvai, báthori dominiumok ökökös ura.”) Sándor gróf idős korában szívesen tartózkodott az erdődi birtok várában, így volt ez 1743 őszén is, mikor pihenés céljából e birtokra vonul, ahol 75 éves korában szeptember 8-án éri a halál, de a pestisjárvány miatt csak 1744. június 22-én szállították a kaplonyi mauzóleumba.

¹⁰⁷ Nagy I. VI. köt. 110.

A grófi címer¹⁰⁸

A rangemelés a bárói címer kiegészítését tette lehetővé, így született meg az a grófi címer, mely egyesíti magában a Károlyiakkal rokon Thurzó, Barkóczy, Koháry, Perényi, Sennyey és Seghnyey családok címerképeit, valamint az ősi nemzetségi címet.

Az U alakú, lekerekített doborpajzs, vörös pólyával négy mezőre oszlik. A pajzstalp két mezeje közé egy csonkakúp alakú ötödik mező ékelődik. Ezek a mezők adnak helyet a rokoni címerképeknek. A harmadik és negyedik mezőben a feleség, Barkóczy Krisztina címerábrái láthatók, az ötödik mezőt a dédnagymama, Perényi Erzsébet családjának a címerképe foglalja el.

A jobboldali sisakdísz a Koháryak címerképéből született. (Károlyi Sándort régi barátság fűzte a grófi rangot nyert Koháry Istvánhoz, aki mint politikus, hadvezér, országbíró, költő a család legkiemelkedőbb tagja volt. Károlyi felesége révén rokonságba is kerül a Koháryakkal, mivel Krisztina asszony Koháry István unokahúga volt.)

A középső sisakdísz a Seghnyeiek címerképe adja, melyet Seghnyei Miklós bárói rangra emelésekor kapott Bocskai István erdélyi fejedelemtől 1606-ban. Ezt örökölve vitte Seghnyei Borbála IV. Mihállyal kötött házassága révén a Károlyi családba, akik Sándor gróf nagyszülei voltak.

A mezők színei és címerképei. I. A jobb felső mezőben kék alapon ágaskodó szarvas. II. A balban ezüst alapon egy nyitott szárnyú sas, mely nyelvét ölti. III. A pajzstalp jobboldali kék mezejében egy kétlábon álló, kétfarkú oroszlán, mely mellső lábaival egy fehér-vörös zászlót tart. IV. A kék színű bal mezőt lebegő koronás szárnyas angyalfej tölti ki. V. A beékelt ezüst mezőben arany koronából halfarkú szirén emelkedik ki. A pajzs közepén egy szív-pajzsot láthatunk, mely a bárói címernek állít emléket.

¹⁰⁸ Nagy I. VI. köt. 110.

A pajzsot tizenegy gyöngyszemes korona fedi, melyen három oszlopos, koronás páncélsisak nyugszik. A jobboldali sisakon egy kétfarkú, kétlábos álló oroszlán kardor villogtat, a baloldalin nyitott szárnyú griff, mellsőiben kardot és három szál rózsát tart. A középső sisak koronájából páncélos vitéz emelkedik ki, jobbában karddal, baljában egy hajánál fogott török fejfel. A címerpajzsot kétoldalt zászlót és a pajzsot tartó telamonokként hátra tekintő oroszlánok támasztják.

A címerek ilyen alkotóeleméről, mint az utóbbi, vagyis a címertartók, az eddigiekben még nem volt szó. Magyarország régi címerénél angyalok a telamonok, a Habsburgok címerénél kétfejű sasok.

A Károlyiak Szatmár megyei főispánsága¹⁰⁹

Mint fentebb láttuk, I. Mihály Bertalan nevű fiának leszármazottai éltették nemzedékeken át a Károlyi családot. Az ő ötödizű leszármazottja az a Károlyi IV. Mihály, aki II. Mátyás királytól bárói címet nyer, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem pedig örökletes főispánná nevezi ki, melyet II. Ferdinánd 1629. július 16-án meg is erősített. Az örökletes főispánságon kívül, melyet a kiemelkedőbb családok egy-egy tagja kaphatott, volt az örökös főispán, ezt az egyházmegye püspöke viselte. Az örökletes főispánság nem egy esetben a birtokadományt helyettesítette. Az örökös főispánság csak egy életre szólt, míg az örökletes fiúágon nemzedékről nemzedékre öröklődött, többnyire az elsőszülött örökölte, ha az alkalmas volt rá, ha nem, akkor a következőre szállt. Ilyen méltóságot viselő nemes sokszor nem is mindig tartózkodott az illető megyében, a munkát helyette az első vagy másod alispán végezte. Sokszor megnehezítette a helyzetet, ha az örökös kiskorú volt, ilyenkor is az alispán intézkedett. Szatmár vármegyének nem volt örökös főispánja, ezt a méltóságot örökletesként a Károlyi család kapta, ez annak

---

¹⁰⁹ Borovszky S. 529, 584.

is tulajdonítható, mivel a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye csak 200 éve áll fenn.

Szatmár vármegyében a fent említett IV. Mihályt 30 éven át a Rozsályi Kunok követik, s csak 1659-ben kezdődik meg a Károlyi főispáni sorozat. Mihály fia, I. Ádám (1659–1661) között irányítja a megyét, halála után testvére, László öröklí ezt a méltóságot, de 1687-ben 21 éves fia, Sándor, a későbbi gróf javára lemond, aki szintén nem viszi haláláig a főispánságot, hanem 1722-ben Ferenc fiának adja át, majd 1779-ben ennek fiára, Antalra (szül. 1732-ben) száll, az ő 1791-ben történt elhunytával a megüresedett főispáni széket fia, József foglalja el (1768–1803), s tölti be haláláig. Ezt követően a báró Vecseyek ülnek a főispáni székekben. 1848-ban István nádor Károlyi Györgyöt (1802–1877) nevezi ki e legfőbb méltóságra. A szabadságharc éveiben ezt a magas megbízatást ő látja el, melyért, valamint a Kossuth melletti kiállásáért börtönt szenved. 1860-ban egy rövid időre visszatér, de igazán csak az 1868-es kiegyezés után folytathatja a megye vezetését. Vele a Károlyiak szatmári főispánsága le is zárul.

A Károlyiak otthonai

A továbbiakban megközelítő képet próbálunk nyújtani arról, hogy hol is élt, mit is épített ez a család a Kárpát-medencében. Azért csak megközelítő ez a kép, mivel a 19. század végére már 14 impozáns épülettel bírtak a Dunántúltól Kelet-Magyarorszáig: Nagykároly, Budapest, Fót, Mácsa, Bályok, Beregsurány, Derekház, Nagymágocs, Szegvár, Parádsasvár, Kókapu, Füzérradvány, Fehérvárcsurgó, s végül a kis romosodó Erdőd vára. Többségük ma közösségi célokat tölt be: múzeum, kastélyszálló vagy üdülőként működik.

A Karul nemzetség ősi fészke, mint láttuk Kaplyon (később Kaplony) volt. Majd annak családokra bomlásával a hatalmas birtok tagolódásnak indult, így Vetés, Bagos, (Csengerbagos), Csomaköz, Nagykároly a nemzetségről levált családok birtok-

központja lett, Kaplony mindvégig a Károlyiak kezében maradt.¹¹⁰ De a család igazi fészke Nagykaroly, ahol Károlyi Láncz László kőház építésére kapott királyi felhatalmazást. Láncz László ága négy nemzedék után az 1500-as évek végére kihal. Testvérének, Bertalannak utódai viszik tovább a családfát és lakják a Károlyi várat. Közülük Károlyi Sándor emelkedik ki, hisz ő szerzi meg a grófi címet és örökíti utódaira. Ez a tény a leszármazottakat rangjukhoz illő házasságra kötelezte, mely révén vagyoni állapotuk, s ezzel együtt a politikai életben, valamint a társadalomban betöltött szerepük is tekintélyadó lett. Gondoljunk csak örökletes főispánságukra, ennek révén Szatmár vármegye első emberei voltak évszázadokon át. Mindez megkövetelte és megengedte, hogy a 19. század folyamán olyan épületeket vásároljanak, illetve építsenek, melyeket részben reprezentációként a rokoni szálak, a társadalmi kapcsolatok ápolására tartottak fent, de egy-egy időben a család lakhelye is volt.

A nagykarolyi Károlyi-várkastély

A városközpontban elhelyezkedő épület főbejáratának árkádjai alatt egy gránit táblán ez olvasható: „*A régi Károlyi vár helyén 1482-ben Károlyi Láncz László kezdett építeni kőházat lakhelyül, 1592-ben K. (III.) Mihály vár alakban megerősíti a török ellen. 1699-ben br. Károlyi Sándor díszesebben átalakíttatja. 1794-ben gr. K. József a régi várat lebontatja és kastélyt építtet. 1894-ben gr. K. Pista lovagvárrá átalakíttatja.*“¹¹¹

A kőház sokszobás épületét Láncz László utódai több nemzedéken át lakták, majd testvére, Bertalan leszármazottainak birtokába kerül, hisz tudjuk, hogy Károlyi III. Mihály itt fogadja Bocskai Istvánt és Bethlen Gábort, itt nevelkednek az árvaságra jutott Károlyi lányok, Kata és Zsuzsanna. Itt kezdik meg a Bethlen Gábor és II. Ferdinánd király közti béketárgya-

¹¹⁰ Nagy Iván: *A Kaplony-génus és ágazatai*. Turul, 1884. 40-41.

¹¹¹ Benedek Zoltán: *A nagykarolyi Károlyiak kastélya és kaplonyi temetkezési helye*. In. Partium, 1999. december.

lásokat, melyet végül 1622-ben Nikolsburgban írnak alá. Nemzedékek múlva viszont már gr. Károlyi Sándor tulajdona, aki mint kuruc hadvezér itt ül asztalhoz Pálffy János császári generálissal a kuruc szabadságharc lezárása céljából, a békekötés előkészítésére, melyet 1711. április 30-án aláírásaikkal Szatmáron szentesítnek.

A vár 1794-es barokk kastélya való átépítését Károlyi József végeztette el, apja, Antal gróf 1791-ben bekövetkezett halála után. Tulajdonképpen apja óhaját, elgondolását valósította meg. Hogy Antal miért nem fogott hozzá, azt ma már csak találgatni lehet, egyesek az erdélyi parasztlázadásokra vezetik vissza. József is grófi családba nőszül, Waldstein Erzsébetet véve nőül.¹¹² A vár lebontásakor Pestre, az Egyetem utcai palotába költöznek, majd később Bécsbe telepednek le. József Nagykarolyba csak akkor jött, mikor a megyei nemesség az 1797-es és az 1800-as insurekcióra kérte fel.¹¹³ 1803-ban bekövetkezett halála után a kastélyt, 1827-ben legkisebb fia, György örökölte, de vele sem tért vissza az élet a kastélyba, mivel ő feleségével, Zichy Karolinával és hat gyermekével Pesten a Károlyi-palotában élt, nyaralni pedig Fehérvárcsurgóra jártak. Évente végigjárta birtokait és intézkedett az épületek állagának megőrzéséről. Az 1834-es földrengés alkalmával a kastély is megrongálódott, szinte lakhatatlanná vált, de 1849-ben kijavították, majd a század végén az épületet alapjáig lebontották és 1894–1896 között Meinig Arthur budapesti műépítész terveinek és a megrendelő Antal gróf dédunokájának, Károlyi Istvánnak (Pista) köszönhetően romantikus várkastéllyá varázslódott.

A Károlyi-örökösök egész a 20. század elejéig bírják az épületet. Igen bírják, de nem lakják, mivel Károlyi Sándor unokája, Antal gróf az igen gazdag br. Harruckern család Jozefa nevű lányát veszi nőül, mely miatt feladja a nagykarolyi lakhelyét és Bécsben telepsznek le, ahol a lány családjának palo-

¹¹² Nagy I. VI. köt. 108.

¹¹³ Uo.

tája volt. Ez a keleti régió, távol a császári udvartól már nem volt elég reprezentatív a nagy tekintélyű Antal gróf és felesége számára. Így az 1750-es évek közepétől az épületet a tulajdonosok csak időszakosan lakták, ezért egy-egy időben igen elhanyagolt állapotba került. Részben ezért, részben a kényelmi szempontok előtérbe jutásáért kerül sor az átépítésekre.

A pesti Károlyi-palota

Pest belvárosában, az Egyetemiek tere közelében lelhetünk rá a maga egyszerűségében is impozáns angol barokk épületre, a Károlyiak palotájára, mely ma a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ad helyet. A palota területén álló egykori épületek több tulajdonos kezén mentek át, míg gr. Barkóczy János Szabolcs vármegyei főispán, gr. Barkóczy Ferenc esztergomi hercegprimás örököse, elfoglaltságára hivatkozva, 1768. november 5-én az épületet eladta gr. Károlyi Antal ezredesnek, akinek igen kapóra jött ez a megvételi lehetőség, hiszen a palota szomszédságában állt apósának, Harruckern Ferenc kamarai tanácsosnak a háza.¹¹⁴ Az egyre rangosodó gróf elképzelése alapján 1769–1780 között a palota kívül-belül megújul, de a megrendelő, mivel állása Bécsbe szólította, nem sokáig élvezte megvalósítását. A palota magára maradt, csupán a gróf szerzetesi életet élő gyóntatója, Pater Farkas lakta. Ezt követően Antal egyetlen fia, József, feleségével, Waldstein-Wartemberg Erzsébet grófnővel telepszik le a palotában. Itt születik első gyermekük, Erzsébet. Apja 1791-ben bekövetkezett halála után József is áttelepszik a császárvárosba, s így a palota kapui újra bezárulnak. József Nagykárolyba utazva, megindítja a vár barokk kastéllá váló átépítését. A házaspár hat gyermekének születési helyéből arra következtethetünk, hogy hol Bécsben, hol Pesten tartózkodtak. József 1793. április 4-én Bécsben párbajban életét veszti. A pesti palotát kiskorú fiai öröklik, akik felnőve, oly módon egyeznek meg a

---

¹¹⁴ RNL. XI. köt. 289.

palota tulajdonjogán, hogy György kifizeti bátyjait, Istvánt és Lajost. Ez tette lehetővé, hogy György saját elképzelése, valamint Heinrich Koch bécsi építész tervei alapján az 1830-as évek elején megkezdjék a palota átépítését. Főleg az utcafronti részen kerül sor nagy változásra, így kapva meg az épület 16 tengelyes mai arculatát. 1833-ban György megrendelésére Kleiberg József bécsi képzőművész fémről elkészíti a grófi címet, melyet az épület oromzatán helyeznek el.¹¹⁵

1836-ban Gyögy házasságra lép Zichy Karolina grófnővel, Batthyány Lajos sógornőjével,¹¹⁶ így új mozgalmas élet költözik a palotába, szalonjaik a pesti társasági élet egyik központja lesz, ugyanakkor a hat gyermek zsvajva betölti a palotát. Itt született a házaspár elsőszülött fia, Gyula és felesége, Pálffy Geraldine gyermeke, Mihály, a Tanácsköztársaság elnöke.

A szabadságharc idején szomorú napok köszöntenek az épületre, szállást kellett adjon Jellasicsnak, itt tartóztatják le Batthyány Lajost, az első magyar miniszterelnököt, majd Károlyi Györgyöt, beköltözik az épületbe Haynau, s innen osztogatja halálos ítéleteit.

Az épületet 260 év után a Károlyiaktól 1928-ban a magyar állam képtár céljára megvásárolja.

A fóti Károlyi-kastély

A Budapesttől északra elhelyezkedő kisváros, Fót a török hódoltság idején jelentős zöldség-, gyümölcs-, szőlőtermelő terület, még a budai pasa is Fótról hozatja a bort. A törökök kivonulásával a galánthai gróf Fekete család uradalma uralja a tájat, de Fekete György utódainak eladósodásával, a birtok Csekonics József ezredes kezébe kerül, ő 1808-ban tovább adja Károlyi József özvegyének, Waldstein Erzsébetnek, aki legidősebb fiára, Istvánra hagyatékozza.

---

¹¹⁵ Dr. Révhelyi Elemér: *Az Egyetem-utcai volt Károlyi-palota építéstörténete.*

¹¹⁶ RNL. XI. köt. 289.

István 1797. november 18-án született Bécsben, Pesten az Egyetem utcai palotában nevelkedett. Jogi tanulmányai után a katonai pályán próbálkozott sikereket elérni, így kerül a császári udvar diplomatájaként Párizsba, ahol megismerkedik Dillon Eduárd gróf ezredes, firenzei francia követ lányával, Georginével, akit 1820-ban nejeül választ, még ott, Párizsban 1821. június 18-án megszületik első gyermekük, Ede, majd visszajönnek a császárvárosba, ahol 1822. szeptember 29-én világra jön a lányuk, aki a keresztségben az Erzsébet nevet kapta. Ezt követően kilép a hadseregből, lemond a politikai pályáról, s hazajönnek Fótira, ahol csendes magányban élik családi életüket a gazdálkodásra, kastélyuk szépítésére összpontosítva. Ezt a meghitt életet Georgine asszony betegeskedése és 1827. május 3-án Drezdában bekövetkezett halála szakítja meg. A két kiskorú gyermek Erzsébet nagymama gondjaira marad a fóti birtokon. Az özvegyi évek még jobban a gazdaságra irányítják István figyelmét. 1830-tól többször bővítetteti otthonukat. 1831-ben feladja az özvegyi magányt, feleségül véve a tatai Esterházy gróf 21 éves Franciska nevű leányát, akitől két gyermeket nevelt, Sándort (sz. 1831) és Georginát. Szalonjaik egyre ismertebbek lesznek a pesti politikai és művészi élet kiemelkedő személyiségeinek körében, akik gyakori látogatói a család fogadó napjain. A fóti élet Franciska betegsége miatt azonban megszakad, mert az orvos javaslatára négy évet (1840–43) a gyógyulás reményében Rómában töltenek, ennek ellenére hazatértük után 1844. február 13-án ő is magára hagyja István grófot.¹¹⁷

Károlyi gr. Batthyány Lajos iktári birtokán megismerkedik a fiatal, akkor még ismeretlen Ybl Miklóssal, akit meghív fóti birtokára, hogy újabb átalakításokat tervezzen a kastély számára és egy katolikus templom építésére. A kastély átalakítása az 1840-es években zajlik, ekkor kapva meg mai klasszicista stílusát, s vele egyidőben egyre szépül az épületet körülvevő angolpark is.

---

¹¹⁷ RNL. XI. köt. 290.

Újpest megalapítója

Pár gondolat erejéig vissza kell térjünk a 30-as évek végére. Az 1838-as nagy pesti árvíz után István gróf birtokának Pest közeli részén az árvízkárosultak részére megalapítja Új-Megyer falut,¹¹⁸ a mai Újpestet, melynek elismeréseként születésének 200. évfordulójára a város egészalakos szobrot állított tiszteletére.

A szabadságharc aktív résztvevője, melyért 1849-ben börtönt szenved, csak nagy váltságdíj fejében nyeri vissza szabadságát. Ezt követően harmadszor is megnősül, báró Orczy Máriát véve nőül. 1881. június 11-én hunyt el, s az akkorra már felépült templom kriptájába kap örök nyughelyet. Harmadik felesége 80 éves korában 1895. július 11-én követi férjét az elmúlásba.

A második világháború vége felé a család elhagyja a kastélyt, mely így szabad préda lesz, először az oroszoknak, majd a helyi és a környék lakói számára, elhordva bútort, könyveket, mindent, ami mozgatható volt. 1956 után árvaház kap benne helyet, és Fóti Gyermekváros néven válik ismertté. A városka lakói ma is így emlegetik, ha az idegen a kastély után érdeklődik. Mára az árvaház megszűnt, tíz éve Károlyi László, a fóti ág utolsó leszármazottja, feleségével hazaköltözött, és mint bérlő lakja ezen impozáns kastély néhány emeleti helyiségét. Az épület egykori belső szépségére az egyedül épségben megmaradt „márványszoba” falainak díszítettségéből következtethetünk, melyben a csillár is még eredeti, ma esküvőkre bérelhető. A földszinten vendéglátó vállalkozás rendezkedett be.

A mácsai Károlyi-kastély

Mácsa Aradtól 25 km-re északra lévő határközeli falu, melynek központja mellett egy birtok központjaként helyezkedik el a mácsai kastély. Az épület baloldali, kéttornyú szárnyát a 19. század elején egy régebbi épület felhasználásával Csernovics Pál építtette. A birtokkal együtt a kastély, a körülötte lévő

---

¹¹⁸ Uo. XVIII. köt. 628.

27 ha arborétummal 1862-ben a Károlyiak tulajdonába kerül, mivel Károlyi Tibor későbbi felesége, Degenfeld Schönburg Emma vásárolta meg.

Károlyi Tibor,¹¹⁹ Károlyi György negyedik fia, született Pozsonyban 1843. szeptember 26-én, tanulmányainak végeztével beállt a Klapka-légióba (1866-ban Felső-Sziléziában alakult a szabadságharc újraindítása céljából),¹²⁰ majd 1867-ben hazatér, és bekapcsolódik a politikai életbe, mellyel párhuzamosan birtokainak gazdálkodását fejleszti. Az ő tulajdonában volt Tiborszállás (Szatmár megye), mely nevét birtokosától nyerte. Itt ismerkedik meg a nyirbaktai birtokos gróf Degenfeld Schönburg Imre lányával, Emmával, első gyermekük, Ella, Pesten született 1869. március 15-én, fiuk, Gyula, 1871. május 7-én Nyirbaktán (Baktalórántháza) a Degenfeld-kastélyban, míg Imre Mácsán 1873. január 10-én.

Tibor gróf bátyjának, Istvánnak nem lévén fiúutóda ő örökölte a nagykárolyi birtokot. Az ő elnöklése alatt alakult meg az Ecsedi-láp Lecsapoló Társaság 1894-ben, ő tette meg az első kapavágást Nagyecsednél 1895. június 4-én.¹²¹

Emma asszony a mácsai birtok kastélyát – Ybl Miklós tervei alapján – egy jobb szárnyal egészítette ki, rajta a Károlyi család címerével, 1886-ban magyar óvodát létesített, ő vezette a 7947 holdas birtok gazdálkodását. 1901. december 20-án hunyt el Mácsán, férje pedig Abbáziában 1904. április 5-én. A hatalmas birtokot elsőszülött fiuk, Gyula, Arad vármegye és Arad város főispánja veszi át. A kastélyt ma a Vasile Goldiș Egyetem bérlti.

Az erdődi vár

A Drágffy Bertalan építtette vár a család kihaltával több kézen átmenve, a kincstár tulajdonába kerül és a szatmári vár

---

¹¹⁹ Jónás Károly - Villám Judit: *A Magyar Országgyűlés elnökei 1848-2002, Károlyi Tibor életrajza*. Argumentum Kiadó, 2002. 224-225.

¹²⁰ RNL. XI. köt. 725-726.

¹²¹ Uo. VI. köt. 120 o.

A nagykarolyi Károlyi-várkastély

A pesti Károlyi-palota,
ma a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ad helyet

A főti Károlyi-kastély

A kaplonyi ferencesek temploma

A fóti római katolikus templom

Gr. Károlyi Sándor érckoporsója a kaplonyi kriptában

Gr. Károlyi István érckoporsója a fóti templom kriptájában

tartozéka. A harcok miatt romossá vált erősséget gróf Károlyi Sándor nagyanyja, Seghnyey Borbála, özvegy báró Károlyi Mihályné vásárolta meg az 1600-as évek elején, melytől kezdve a 20. század elejéig a család birtoka maradt. Sándor gróf 1730-ban négy hengeres toronnyal újjáépíti,¹²² de már Petőfi ottjárta-kor, annak ellenére, hogy a Szendrey családnak, mint a birtok intézőjének lakóhelye, már kissé romos volt. Itt kötött házasságot Petőfi Sándor és Szendrey Júlia 1847. szeptember 8-án. 1896-ban a millennium alkalmából a nyugati bástyát restaurálják, a vár többi része az enyészet és az anyagrablók martaléka lett. A 2009–2012-es években a megmaradt részeket uniós pályázatból felújították.

A Károlyiak temetkezési helyei

Az alábbiakban azokra a helyekre látogatunk, ahol a Kárpát-medence második legnagyobb családjának tagjai örök álmukat alusszák, ahova többnyire csak az egyenes ági leszármazottak és a család rangjához méltó feleségek temetkezhettek. Ha a férfiak közül valaki rangon alul nősült – mint Károlyi György (szül. 1871), a reformpolitikus, György gróf unokája, aki Frank Boriska színésznőt vette nőül, annak ellenére, hogy később Amerikába kimenve, elváltak – helyet kapott, de nevét nem írták ki.

Káplony – a ferencesek temploma, mint temetkezési hely

Már említettük, hogy a Kaplyon nemzetség letelepedése utáni időben (1080) monostor épült szálláshelyükön, Kaplonyban, mely a Szent Benedek-rendnek adott helyet, templomuk védőszentje pedig Szent Márton volt. A templom egy négy oszlop-pár tagolta háromhajós, terméskőből épült román stílusú építmény volt. A reformáció azonban végzetét hozta, a szerzetesek

---

¹²² Bara István: *Az erdődi vár építéstörténete és hasznosítási javaslata*. In. Partium, 2002. november.

távozásával a templom a monostorral együtt pusztulásnak indult, majd a 16. század végén lebontották. Miután a reformációval a nagykárolyi Mindenszentek temploma is – ahol már több családtag nyugodott – a reformátusoké lett, a család a szatmári jezsuiták templomába temetkezett. Itt alusza örök álmát kőkoporsóban III. Mihály (1595) és két unokája, Ádám (1661) és István (1686). Az ellenreformáció és Károlyi IV. Mihály 1609-es rekatolicizálása, melyért bárói rangot kapott, új kort csillantott meg a Nagykároly környéki katolikusok számára. Unokája, a grófi rangot nyert Sándor gondolatában már a kuruc szabadságharc előtt megfogalmazott a kaplonyi templom és monostorának újjáépítése, mely a háborús idők miatt évekre elodázódott. A szatmári békekötést követően Károlyi 1711. augusztus 18-án egy Alapítólevélben szögezi le határozatát, a szabadságharc békés lezárásának hálájaként, valamint a régi templomba temetett ősök emléke előtti méltó tisztelet céljából.

A Károlyi-levéltárban fennmaradt egyik okiratból arra lehet következtetni, hogy a templomépítés munkálatai 1711. június 15-én kezdődtek meg. Ez az új építmény megőrizte az ősi templom bazilika jellegét, hisz annak alapjára, részben a régi kövekből épült, két tornya hagymakupolával volt fedve. Belső berendezése viszont a barokk jegyeit viselte magán. Az 1719-ben zajló misék már a befejezésre utalnak. A templom felszentelése után a család azt a régi, szentély előtti kétágú kriptát használta, ami a régi templomból maradt, s melyben két kőkoporsóban négy halott nyugodott, ezt 1723-ban egy vörös márvány címeres, szöveges kőlappal fedték le, de ma már a szöveg olvashatatlan, a címer is igen megkopott. Ide temették Sándor gróf feleségét, Barkóczy Krisztinát 1724-ben, Ferenc fiának fiatalon elhunyt gyermekeit: Sándort 1727-ben, Mihályt 1731-ben, az egy évet sem élt Borbálát 1732-ben és Klárát 1736-ban, valamint feleségét, Csáky Krisztinát 1736-ban.¹²³

¹²³ Dr. Tempfli Imre: *A kaplonyi monostor-templom*. Otthonom Szatmár megye, 17. 2002. 20-21.

A templom déli oldalán, a fallal párhuzamosan az 1740-es évek elején a földbe süllyesztve egy kápolnát építettek, melyben a család számára egy mauzóleum is készült. Ennek első halottja 1744. június 22-én maga az építtető, Károlyi Sándor volt. Ezt követően fia, Ferenc a templom kriptájából áthelyeztette az ott lévő koporsókat a mauzóleumba, ugyancsak ide helyezték a nagykárolyi templom lebontása miatt 1768-ban az ott nyugvó báró Károlyi IV. Mihályt (megh. 1626) és feleségét, Seghnyey Borbálát (megh. 1653), valamint Koháry Juditot, özv. Barkóczy Györgynét (megh. 1718), Károlyi Sándor anyósát.

A templomot és a kolostort az 1834-es földrengés rommá döntötte. Újjáépítését Károlyi György, Ferenc gróf dédunokája vállalta fel, aki a kor ismert építészt, Ybl Miklóst kérte fel a tervek elkészítésére. A templomnak csak a négy fala maradt meg, így az építkezés 1842–1847 között öt évet vett igénybe. A templom szentélye mögé az építész egy 1,20 m mélységű görögkereszt alakú kriptát tervezett, melybe hat lépcsőn a szentély melletti ajtón lehet lemenni. Elkészülte után 1848-ban ide helyezték át a régi kriptá még meglévő 11 koporsóját, melyek száma a továbbiakban évről évre nőtt, 1904-ben már 23 volt, míg ma 38 halott pihen e családi nyughelyen. Ebből 9 a kriptá központi hajójában van elhelyezve, míg a többi az oldalhajók fülkéiben, ezek egy szöveges kőlappal vannak lezárva, három pedig szöveg nélküli, így ezek ismeretlenek. A második világháború idején hozzák Kaplonyba Károlyi Imrét és feleségét. Róluk a későbbiekben még szólnunk.

Ezzel hosszú időre bezárult a kriptá a Károlyiak számára, hiszen a család a háború után a világ sok országába szétszóródott.

Érckoporsók és címerek

A kaplonyi kriptába lépve, elsőként a szemközti falon függő fába faragott bárói címer, alatta egy mivesz szarkofág – Csáky Krisztina hamvaival – indítja el azt a különös hangulatot a

látogatóban, mely múlt századok időutazására viszi az ide érkezőt. Az érckoporsók három egymásba illő részből állnak: legfelül egy hengeres fémhüvely, ebben nyugszik a halott, ezt egy fakoporsóba helyezik, kívül pedig egy díszes, időálló fémkoporsóba zárják. Anyaguk, alakjuk, díszítettségük egyben egy-egy kor jellemzőit is magukon hordják. Az 1600–1700-ban készültek, egy pozsonyi műhely munkái és a császári család elhunytainak szarkofágjaihoz hasonlóak.

A legrégebbi a bárói rangot elnyert IV. Mihály feleségéé, Lápispataki Seghnyei Borbáláé, akit 1656-ban még szimpla festett bronz koporsóba helyeztek, az ábrák ma már nem vehetők ki. Hozzá igen hasonló az 1724-ben elhunyt Barkóczy Krisztina, Károlyi Sándor feleségének koporsója a Barkóczy-címerrel.

A kriptá közepén Károlyi Sándor és fia, Ferenc a barokk korra jellemző díszítettségű koporsóban nyugszanak. Szimbólumaik külön tanulmányt érdemelnének. Négy sarkukon szárnyas angyalkák (puttók) őrzik halottjukat, hat páncélos halálfej pedig a koporsólábakat adja.¹²⁴ Ferenc koporsójának végét a grófi címer díszíti.

A kriptá templom felőli falánál stílusukból, alakjukból ítélve minden valószínűség szerint az 1791-ben elhunyt Antal gróf és egy 1803-ban zajlott párbaj áldozatául esett fia, József koporsója egyazon műhelyben készült, s már a klasszicizmus letisztultabb jegyeit viselik magukon. Tetejükön ezüst urnában feleségük szíve pihen, 1802. április 27-én br. Harruckern Jozefáét, 1827-ben Waldstein-Wartemberg Erzsébetét (a főti kriptában nyugszik) hozták Kaplonyba.

A kriptá koporsóinak elrendezésében, még maga az építető Károlyi György is részt vehetett, meghagyva maga számára az oltárhoz legközelebb eső helyet, mintegy Károlyi Sándor és fia, Ferenc koporsójának folytatásában. 1877-ban elhalálozva, szarkofágjának ezüsttel kevert bronz külső lemeze már növényi ornamentikával díszített. A koporsó végén egy felnyitható szöveges

¹²⁴ Hoppál M. 24.

fémleap alatt Gyögy gróf időskori festett arcképe látható, fölötté egy gyöngyszemes koronával. Egy jobboldali fülkében felesége, az 1903-ban ide temetett Zichy Karolina nyugszik, tábláján egy arcképpel.

A kilenc érckoporsó egyike egy négyéves gyermek, Károlyi Erzsébet, (1791–1795), Károlyi József elsőszülött kislányának ad nyughelyet.¹²⁵

A már fentebb említett két címeren kívül a kápolna felőli falon három címert láthatunk. A középső grafikus ábrázolásban a Károlyiak grófi címerét ábrázolja, ahol a telamonok, a hátra néző oroszlán címertartók harci zászlókon állnak, alattuk dobok, kürt, fegyverek, a család háborúkbán való részvételére utalva. A baloldali dr. gróf Károlyi József (1884–1954) halotti címere, míg jobbra egy kettős címert láthatunk, a Károlyi és Pálffy család egyesített címerét, melyek fölött egy tizenegy gyöngyszemes hercegi korona lebeg.

Szövege: „*Nagyméltóságú nagykárolyi özv.gróf Károlyi Gyuláné erdődi Pálffy Geraldine grófnő cs. és kir. palotabölgy. 1859. szept. 5 - 1928. márc. 20.*”

Pálffy Geraldine, Károlyi György legidősebb fia, Gyula (1837–1890) második felesége, első feleségétől, Károlyi Georginától született Károlyi Mihály (Budapest 1875. – Vence, Franciaország 1955.) a Tanácsköztársaság elnöke (1918), a vörös gróf.

Újabb temetésre 67 év után, 2010. április 23-án került sor, amikor is Károlyi Imre lánya, Mária-Consuelo, ifj. nagybányai Horthy Miklósné (Cannes 1905 – Genf 1976.) hamvait Svájcból és unokaöccsét, gr. Károlyi Lajost (Budapest 1926 – San Paulo 2009) Brazíliából helyezték örök nyugalomra. Az utóbbi hamvai az izlandi vulkánkitörés miatti légtérzár következtében a szertartásra nem érkeztek meg, így erre csak később kerülhetett sor.

Mária-Consuelo grófnő 1924-ben ment férjhez az ifj. Horthyhoz (Pola 1907. – Lisszabon 1993.), két lányuk született, Sophie és Nicolette, majd később elváltak.¹²⁶

¹²⁵ Tempfli I. 261–262.

¹²⁶ Adatközlő: Bartalis János ferences atya.

Fót – a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária-templom, mint temetkezési hely

A címtől egy kicsit eltérve, látogassunk még el a Károlyiak másik nagy temetkezési helyére, a Pest közeli Fótra.

Mikor 1808-ban Károlyi József felesége, özv. Waldstein Erzsébet megvásárolta az akkor már Csekonics József ezredes kezében lévő fóti Fekete-uradalmat, majd évek múlva azt István fiára örököltette, a java korában járó gróf elhatározta, hogy plébániát alapít és hozzá egy új templomot építtet. Második feleségének, Esterházy Franciskának 1844-ben bekövetkezett halála sürgette meg tervének megvalósítását. Eddig a Károlyi-elhunytakat a Fekete György által 1779-ben építtetett kis templom – melyet Károlyi kibővített – kriptájába temették (makettje a templomban látható). Ott nyugodott már István gróf édesanyja, kinek szívét 1827-ben Kaplonyba vitték, első és második felesége és három leánygyermek. A templom építésének érdekében a gróf Bécshez fordult, s 1845-ben V. Ferdinánd királytól meg is kapta az erre vonatkozó engedélyt. Károlyi a már neki előbb is dolgozó Ybl Miklóst kérte fel a templom építésére. A fiatal építész e megrendelésben nagy lehetőséget látva alkotói vágyainak kielégítésére, tehetségének bemutatására, lázas munkához látott, s igen rövid idő alatt el is készítette a terveket, melyek nem is egy, hanem két egymásra épített templomról szóltak, vagyis a templom alatt egy ugyanolyan felületű altemplomot tervezett, melybe az épület jobboldalán lévő bejáraton, valamint a szentélyből lehet lejutni. Az altemplom két részre oszlik, köztük egy fallal. A templom szentélye alatti rész itt is oltárral, padokkal berendezett, mint egy kápolna, míg e mögött következik a tulajdonképpeni kriptá, a családi temetkezési hely, ahol a kaplonyihoz hasonlóan, az elhunyt többsége érckoporsóban nyugszik. A kriptát közepén három csoportban négy-négy oszlop választja ketté, a jobboldali részében a közeli családtagok, míg a baloldali részben a távolabbi rokonok nyugszanak, minden koporsó látható végén rézlapokon az elhunyt neve és évszámai

olvashatók. Az emeletszerűen rendezett sírfülkék négy-négy korpónak adnak helyet. Összesen 15 Károlyi, illetve velük közeli rokon halott nyugszik e kriptában.

Nincs lehetőségünk minden itt nyugvót megemlíteni, így csak a jobboldali fülkék halottairól szólunk:

Első fülke, alsó sor:

gróf Károlyi István (1797–1881) az alapító;
gróf Esterházy Franciska (1810–...), a második feleség;
gróf Károlyi Erzsébet (1822–1840), Georgina leánya;
gróf Dillon Georgina (1799–1827), az első feleség.

Első fülke, felső sor:

báró Orczy Mária (1815–1895), a harmadik feleség;
gróf Károlyi Mária Anna, élt egy hónapot;
gróf Károlyi Mária Alphonsina, élt egy napot.

Második fülke, alsó sor:

gróf Károlyi Ede (1821–1879), az alapító fia;
gróf Károlyi Georgina (1852–1878), Ede gróf lánya;
gróf Korniss Clarissa (1834–1904), előbb Ede,
majd Sándor hitvese;
gróf Károlyi Sándor (1831–1906),
az alapító Franciskától szül. fia.

Második fülke, felső sor:

gróf Károlyi István (1853–1854), Ede fia.

A régi kis templom bontásakor megtalálták az egykori birtokosok hamvait, akiknek az alapító helyt adott a kriptavégében, így lett ide áthelyezve Fekete György († 1788) és fia, János († 1803), az ő fülkéiket viszont befalazták.

A kápolna kriptá felőli részében három fehér márvány szobrot helyeztek el: középen a Feltámadás Angyala, kezében harsonával, jobbra Károlyi Sándor, az alapító fiának mellszobra, míg balra egy fátylát tartó egészalakos angyal, melynek az arcát a művész az 1822-es római lóversenyen tragikus balesetett szenvedett, 18 éves Erzsébet halotti maszkja után készítette. Alkotójuk Pietro Tenerani olasz szobrász.

Nagymágocs – a Szent Alajos-templom, mint temetkezési hely

Gróf Károlyi Imre, György unokája, Tibor fia, 1896-ban házasságot köt második unokatestvérével, Károlyi Zsófiával, s miután megöröklik a mágocsi birtokot, melyet még Károlyi Sándor vett a családnak, 1897-ben egy reprezentatív kastély építését határozzák el, mely egyben a Kárpát-medence utolsó nagy kastélyépítése volt. Mikor 1910-ben meghal 8 éves fiuk, Tibor, elhatározzák, hogy a falu katolikus temploma alá egy családi kriptát építenek, ahova elhelyezik a gyermek koporsóját. Tibor több mint 20 évig egyedül nyugszik a kriptában, mígnem 1942-ben, 67 éves korában meghal édesanyja, Zsófia asszony, akit szintén ide helyeznek. 1943-ban Imre gróf is távozik az élők sorából, és ekkor a család úgy dönt, hogy mivel Kaplony újra Magyarországhoz tartozik, a mágocsi kriptá halottait Imrével együtt az ősi családi kriptába hozzák, viszont a gyermek, Tibor sírfülkéjét nem jelölték meg, így csak találgathatjuk, hogy a három jelöletlen sírfülke közül melyik lehet az övé, vagy lehet az édesanyjával egy fülkébe helyezték a maradványokat.

Kenderes – a Horthy-kripta, mint Károlyi temetkezési hely

Károlyi Imre hetedik gyermeke, Gyula 1907. május 12-én született Nagymágocs impozáns kastélyában. Műszaki tanulmányainak elvégzése után a Ganz-Danubius Gépgyár mérnöke, 1935-től igazgatóhelyettes, 39-től igazgató, közben politizál, s közismertté vált német ellenességéről és angolszász-barát elveiről. 1930. február 14-én feleségül vette a Horthy család elsőszülöttjét, Paulettet (szül. Pola 1903. VIII. 14.), aki akkor már túl volt egy váláson. Tízévi házasság után 1940. június 26-án a fiatalasszony özvegyen hagyja férjét. Gyula, felesége halála után is jó viszonyt ápolt apósáékkal, sőt a kormányzó bizalmi embere volt. Sikeres vitorlázó és motoros repülővizsgát tett, ennek ellenére 1942. szeptember 2-án egy motoros gép próbáján ok-

tatójával együtt a Dunába zuhant. Ráckevenél vették ki a gép roncsaiból, s a falu templomában ravatalozták fel, majd Kenderesre, felesége mellé a Horthy-kriptába helyezték végső nyugalomra.

Nagy idők tanúja – gr. Károlyi Györgyné

Az ifjúság évei

1836. Egy 18 éves fiatalasszony kerül a nagykárolyi gr. Károlyi családba. A daliás természetű Károlyi György ifjú felesége Zichy Karolina, a nagynevű zichi és vásonkeői Zichy család leszármazottja, aki ezen év május 16-án kötött házasságával egyben Nagykároly és Szatmár vidékével is eljegyezte magát. Apja, Zichy Károly (1785-1876) a Zichy család oroszvári ágán belül a cifferi vonal alapítója,¹²⁷ aki császári, királyi kamarás, s kinek első házasságából három fia és négy leánya született, akik közül Karolina (sz.1818. november 8.) és nővére, Antónia (sz. 1816. július 14.) életútja kerül a 19. század történelmi forgatagába.

A nagykárolyi kastélyt György gróf és családja csak ritkán látogatta, otthonuk Pesten, a Károlyiak Egyetem utcai palotájában volt. A reformkor társasági életének színhelyei a nemesi családok szalonjai voltak, melyek közül a Károlyiaké is sokak által számon tartott találkozó hely volt. Így ismerkedett meg Karolina is a nemzetébresztő Széchenyi Istvánnal, az ellenzék vezérével, Wesselényi Miklóssal, a későbbi kiegészés atyjával, Deák Ferencsel, de számos író, költő is ellátogatott otthonukba. Országos gondok vegyültek a beszélgetések fonalába: az árvíz sújtotta Pest felvirágoztatása, a Tiszavölgyi Társaság megalakításának eszméje, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Lánchídi Társulat létrehozása. Az ország gazdasági felemelkedése, a függetlenség gondolata már ott kristályosodott a Károlyi-szalon falai között, melyekkel szemben az akkor húszas éveiben járó Karolina sem volt közömbös. Nemcsak a társaság vendéglátó úrnője

---

¹²⁷ RNL. 673-676. o.

volt, hanem bekapcsolódott a beszélgetésekbe, tudott véleményt alkotni, lelkесedni, kire a férfiak is odafigyeltek, pedig még akkor messze volt a női emancipáció.

Petőfit, a szabadság szellemét hordozó költőt is elbűvölte a Zichy testvérpár, Karolina és Antónia eszmeisége. „Borús hazánknak két sarkcsillagát” látta bennük. „Hogyha sokáig néztem volna őket/ Szemfényemet vesztettem volna tán“ - írja 1844-ben a két fiatalasszonyt magasztaló költeményében. Az alábbiakban álljon itt a vers, mintegy bizonyítva a 21 éves ifjú szárnyaló bűvöletét „a honnak hű leányai“ iránt:

Batthyány és Károlyi grófnék ¹²⁸

*Nekem nincs semmim, semmim a hazában,
De én egészen az övék vagyok;
Bánat, és örömkönny forr szememben, amint
Sötétül napja avagy fölragyog.*

*Öröm könnyeim, óh ti gyér vendégek
Minálunk a hű honfiszem felett!
Ha föl nem törtök most a telt kebelből:
Édes terhétől szívem megreped.*

*Láttátok-e a két tündér virágot?
Borús hazánknak két sarkcsillagát?
Evezhetsz bátran, nemzetem hajója!
Nem vesztbet az célt, aki ilyet lát.*

*Én láttam, láttam! Megmutatta őket,
Szent vágyimnak a szövétnek fény;
Hanem mi volt e fény a lánghoz képest,
Mely akkor égett keblem belsején.*

---

¹²⁸ Petőfi Sándor: *Összes költeményei*. Budapest, 1882. 655–656.

*Ott álltak ők mint égi jelenségek;
Szokatlan köztünk ilyen látomány:
Hogyha sokáig néztem volna őket,
Szemfényemet vesztettem volna tán.*

*S hallottam édes ajkaik zenéjét;
Hallottam őket halkán mondani,
Mit tetteik rég fennszóval beszélnek,
Hogy ők a honnak hű leányai.*

*Miért nem voltam a lég ajkaiknál?
Hogy vittem volna szét a hangokat,
Mint napvilágot minden egy magyarhoz,
Kit éj környékez bonfibú miatt.*

*Ragyogjatok ti ébredő hazámban
Hajnalsugárral, testvér csillagok!
Sugárotokra, Memnon szobraképen,
A nemzet áldást zengedezni fog.*

Pest 1844.

A szabadságharc és az önkényuralom évei

Mire elérkezik 1848, már teljes meggyőződéssel Magyarországot vallja a jövő útjának. Karolina lelkesedik, biztatja, támogatja férjének és sógorának, Károlyi Istvánnak a szabadságharcba való bekapcsolódását, az ő ajánlatára a Károlyiak pénzzel támogatják a szabadságharcot, ezredeket állítanak ki saját költségükön. Ezen keresztül mélyül el Karolina kapcsolata Kossuth Lajossal, akihez eszmei, lelki barátság fűzte még a száműzetés évei alatt is. István nádor 1848. áprilisában férjét Szatmár megye főispánjává nevezi ki. Károlyi elfogadja a megbízatást, és ezzel a család egyértelműen kinyilvánítja haladó szellemű irányvonalát.

A Károlyi-palota nemcsak a politikai és gazdasági tervezetések, hanem drámai jelenetek, történelmi események színhelye is volt. Mikor

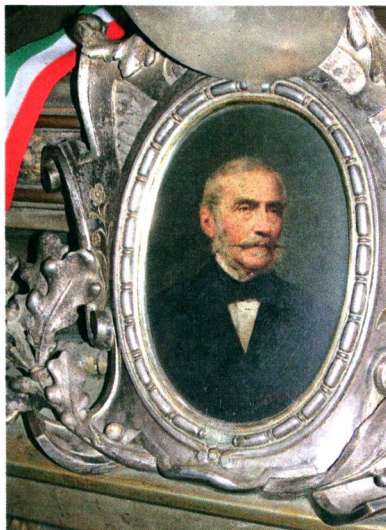
1849. január 5-én Windischgrätz bevonult Pestre, mindjárt mint tejbatalmú parancsnok, a magyar politikai közelet jeles személyiségeinek elfogatását rendelte el. Ezek között volt nővérének, Antóniának férje gróf Batthyány Lajos, az első felelős minisztérium elnöke, akit január 8-án egy zimankós délutánon a Károlyi-palotából vittek el. Batthyány már számított a letartóztatásra, s épp a Károlyiak főti birtokára készült menekülni, amikor a palotában összegyűlt társaságra törtek, és Batthyányt azonnali követésre szólították fel. Károlyné próbálta a tisztet engesztelni, helyet kínálta, de csak annyit ért el, hogy Batthyány átöltözhessen, és már vitték is a Neugebaudeba, vagy ahogy a magyarok nevezték: Újépületbe. (Az Újépület II. József által 1786-ban építtetett óriási kaszárnya volt, melynek udvarán zajlottak 1849-ben a kivégzések. 1898-ban lebontották, a helyén áll ma a Szabadság tér és palotái.) Ezzel megkezdődött fogsága, mely 1849. október 6-án kivégzésével ért véget, de letartóztatják sógorait, Károlyi Lajost és Károlyi Istvánt, majd férjét is. Közben megfélemlítés céljából Jellasics „látogatást tesz“ a Károlyi-palotában.

Karolina kísérte el nővérét, Batthyány Lajosnét október 5-én, hogy végső búcsút vegyen férjétől, mivel aznap hirdették ki annak halálos ítéletét. Ő csempészte be a börtönbe, már egy korábbi látogatása alkalmával, egy selyem párnában azt a tört, mellyel október 6-ra virradó éjszaka Batthyány öngyilkosságot kísérelt meg, hogy megszabaduljon a szégyenletes kötél általi haláltól. Búcsúlevelében Batthyány említést is tesz erről: „A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. E végre régtől fogva nálam van egy szabadító.“

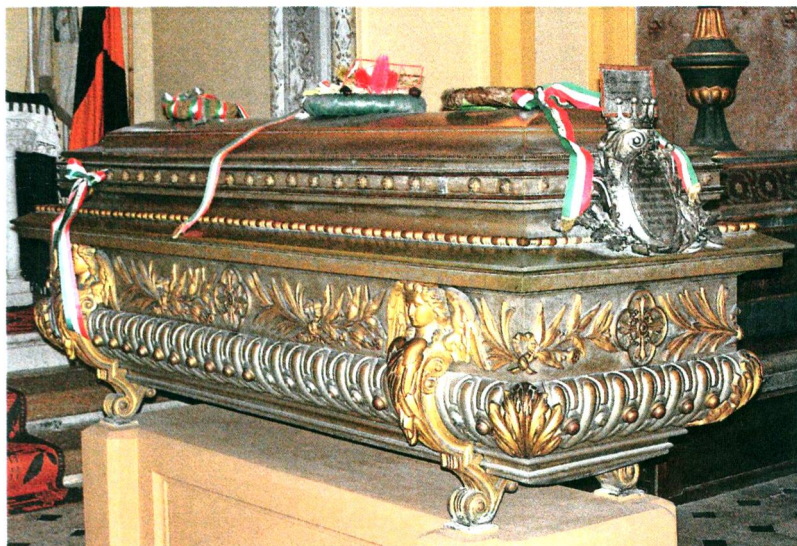
A megtorlás időszakában maga vállalkozott, hogy kiszabadítsa komáromi fogságából Károlyi Lajost, később a csehországi Theresienstadtba utazik Károlyi István biztatására. Zaklatások sorozatát éli át, Haynau is „kíváncsi“ a rebellisek palotájára, de végül férjét 150 ezer forint váltságdíj fejében szabadon engedi. Megtagadják tőle a külföldre utazást, nem kap útlevelet, rendőri felügyelet alá helyezik, de titokban sikerül Svájcba menekülnie. Ott él férjétől, öt fiától távol, önkéntes száműzetésben, majd Firenzébe telepszik át, ahová gyermekeit is sikerül kivinniük. Hosszú évek múlva térhetnek csak haza.

Gr. Zichy Karolina
Károlyi Györgyné arcképe
a kaplonyi kriptában

Gr. Károlyi György arcképe
az ércokorsón

Gr. Károlyi György ércokorsója már a 19. század jegyeit mutatja

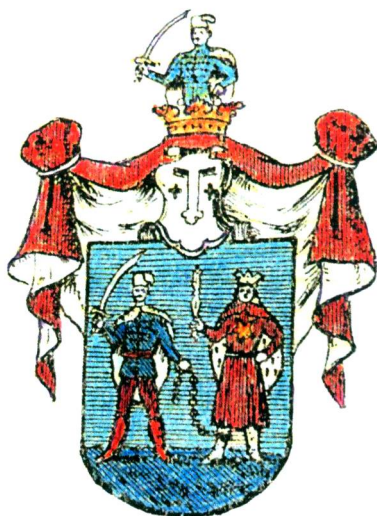

Az Irinyi család temetői kápolnája az irinyi temetőben

A címertábla a kápolnán

A címertábla színes ábrázolása

Férjét az októberi Diploma (új alkotmány) kibocsájtása után az önkényuralom oldódásának hangulatában Schmoczer Ignác nagykárolyi plébános kezdeményezésére 1860. december 12-én visszahívják Szatmár megye főispáni székébe, aminek 1861 elején eleget téve visszatért a megyeközpontba, Nagykárolyba, a Károlyiak ősi családi fészékébe.

Idős kor, elmúlás, temetés

Mozgalmas élete alkonyán Károlyné elveszti legközelebbi hozzátartozóit: édesapját, Zichy Károlyt (1876), férjét (1877), fiai közül Viktort (1888), Gyulát (1890), Gábort (1895) és testvérei közül a hozzá legközelebb álló Antóniát (1888).

1903. január 30-án, 85 éves korában hosszas szenvedés után hunyt el Budapesten. halálakor írták róla a lapok: „eszménykép volt“, „a haza szolgálatában dolgozott, szenvedett.“ Az Egyetem utcai palotában ravatalozták fel, fejébe kilencágú gyertyatartót, a koporsó elé a Károlyi és Zichy család címerpajzsát helyezték. Koszorúkat sokaságát küldte a főváros a neves honleány ravatalához - írták a korabeli lapok - mint: gr. Apponyi Lajos és Margit, Podmaniczky Géza, Kossuth Ferenc és testvére, Lajos-Tódor, a Károlyi-uradalmak titkára, az egyetemi ifjúság, a Független és 48-as Párt és sokan mások.

A február eleji szertartáson miniszterek, a közelet kiemelkedő tagjai, írók, rokonok és a család számos barátja vett részt. A szertartás után a koporsót az esti vonattal Nagykárolyba hozták, melyet István fia, valamint Károlyi Gyula és felesége kísérték el.

Mikor Nagykárolyban szombaton híre ment halálának, a város középületeire kitették a fekete zászlót, gyászolt a város. A hétfő reggel érkezett koporsót az állomásról egyenesen Kaplonyba, a Károlyiak családi temetkezési helyére vitték. A falu határában küldöttek fogadták az érkezőket, és a koporsót az Ybl Miklós által újjáépített római katolikus templomban helyezték ravatalra. Az elhunyt végakarata szerint a templomot nem öltöztették feketébe. Koszorút küldött a város, az erdői uradalom, a 48-as Párt, civil szervezetek, egyletek, a Vécsey család, a Nagykárolyban élő Károlyi István családi barátai, Kaplony falu közössége. A szertartást Toldi Péter, a helyi Ferenc-rendi házfőnök

a környék papjainak segédletével végezte. A templom a vármegyei küldöttségekkel telt meg, élükön Hugonnai Béla főispánnal, Ilosvay Aladár vármegyei főjegyzővel, Kovács Leó nyugalmazott ezredessel, a szabadságharc résztvevőjével, Luby Géza országgyűlési képviselővel.¹²⁹

A koporsót Károlyi Gábor fülkéje fölé helyezték azzal a tervvel, hogy majd férje mellé külön érckoporsóba a kripta közepére helyezik. Az elgondolás számunkra eddig ismeretlen okok miatt nem valósult meg.

„Asszonyrak született, mint asszony halt meg, de követésre méltó életével nevet biztosított magának a magyar szabadságharc történetében, a példás hazaszeretet lapjain“ - írta halálakor a Szatmári Közlöny.

Iriny - az irinyi Irinyi család temetkezési kápolnája

A Kraszna mentét átgörve e sorozat keretében a Nagy-károly-Érendréd útvonal egyik kis Ér menti falvába, Irinybe látogatunk. Az egykor a falu szélén lévő, országútról nyíló temetőben egy kis katolikus kápolna hívja magára az ide elsőként látogató figyelmét, melynek sarkai mellett négy évszázados tölgy áll őrt, mint egy érzékeltetve az épület korát. A kápolna, illetve annak kriptája a falu birtokos családjának, az Irinyieknek temetkezési helyeként szolgált, s egyben az itt élő katolikus közösség hitgyakorlási helye volt és az ma is. A kápolna úgy van berendezve, hogy az megfeleljen a szertartások követelményeinek. Az irinyi katolikusok a mezőpetri egyház leányegyházát alkoták, de több mint egy évtizede Mezőteremhez tartoznak.

Az Irinyi család

Szatmár egyik törzsökös családja, mely IV. Lászlótól királyi adományt kapott Irinyre, valamint nemesi oklevelet, melyet a család két ifjú vitéze, Vid Vencel és László azzal érdemelt ki, hogy az 1278-ban Ottokár cseh király ellen Stillfriednél vívott

---

¹²⁹ Szatmári Közlöny. 1903. február 1.

csatában levágták a fővezért, fiát pedig láncra verve a király elé vezették. Vencel később kolostorba vonult, így az Irinyi család Lászlótól származtatható.

A családi levéltárban eredetiben őrzött adománylevél szövege a következőképpen hangzik:

„Hogy midőn IV László Magyar Király a Csehek roppant hadi tábora ellen Stilverii vára körül Morava vize mellett hartzolva, bámulva tsudálta a Király: miként Vid Ventzel és László, két egy testvér atyafiak földre terítvén az ellenség Királyát: Ottokert, annak Marcellinus fiát elevenen elfogva lánczon kézbe szolgáltatták, melly remek vitézségeknek minénemű megjutalmaztatására (redhostimentum) Irinnek nevezetett földet Zathmár Vármegyében nekik ajándékozta.“¹³⁰

Az Irinyiek hét és fél évszázadon keresztül bírták ezt a családi központot ahonnan házasság, birtokszerzés, valamint megyei vezetői funkciók betöltése céljából kirajzottak Szatmár vármegye más településeire is mint: Dengeleg, Nagycsed, Penészlek, Királydaróc, Mátészalka, Nagykároly, valamint más közeli vármegyékbe. 1385-ben már mint földesurak szerepelnek a megyében. Az 1754–55-ös országos nemesi összeíráskor Bereg vármegyében Imre özvegye, Romocsányi Mária, Biharban István, Szabolcsban, László és István,¹³¹ Szatmár vármegyében, Irinyi István de Iriny kerül nyilvántartásba.¹³² A nemességet nemesi adománylevéllel, jegyzőkönyvvel, nemesi vitató perek okmányaival, közgyűlési jegyzőkönyvekkel vagy egyéb nemesi okiratokkal lehetett igazolni.

Az Irinyben élő Irinyi család 1746-ban rekatolizált, s a falu torony nélküli kis templomát az alatta lévő kriptával – ahova a család 1836-ig temetkezett – visszavették a reformátusoktól. A hitükben megmaradt pár református család az iskola udvarán egy kis fatemplomot épített. Mivel Iriny katolikusainak lelki életét a mezőpetri plébános látta el, így az Irinyiek életfordulóit

¹³⁰ Szirmay A. II. köt. 32.

¹³¹ Bilkei Gorzó Bertalan: *Szatmár vármegye nemes családjai*. Nagykároly, 1910. 75.

¹³² Kempelen B. V. köt. 193.

is a petri egyház anyakönyveibe vezette be. Az 1866-tól ott szolgáló Brázay János tisztelendő, Irinyi Eszter (sz. 1808. V. 27) iránti hálából kikereste és kinyomtatta a családra vonatkozó keresztelési, házassági és elhalálozási bejegyzéseket, melyet ma a kápolna belső falán bekeretezve, üveg alatt féltve őriz a kis közösség, mert érzik, hogy múltjuk részét képezi ez a nemesi család. Az első adat Irinyi István (1701–1761) és Becsky Krisztina leányának, Krisztinának keresztelési bejegyzése 1752. november 10., míg az utolsó Balázs József és Irinyi Szeréna, Irinyi István és Farkas Hermina lányának házasságkötése 1880. november 24-én. E két dátum között bejegyezték hat család 22 keresztelését, 12 házasságkötést – melynél megjegyezzük, hogy egy volt férfi, 11 pedig nő, vagyis a lányok csak bekötött fővel mehettek ki a faluból, míg a fiúk más falvak nemesi családjából választottak párt maguknak és ott kötöttek házasságot. Többen a nagypeleskei birtokos tasnádszántói Becsky családból, a vajai Vay családból, a nagykárolyi Károlyi családból, hogy csak az ismertebbeket említsük –, valamint 23 halálozást.¹³³

A falu központjában az Irinyieknek egy több nemzedék számára is lakóhelyet biztosító ősi kúriája volt, melyet dr. Irinyi István (1864–1930) és dr. Irinyi Tamás (1862–1911), szatmári főpap, a régi alapjait felhasználva, 1892-ben átépíttetett, udvarát szépen parkírozták, üvegházat építettek, melyhez Kölcséről Maux János és felesége, Láng Juliánna személyében kertészt is alkalmaztak.¹³⁴ Utolsó tulajdonosa, özv. dr. Irinyi Istvánné baróti Nemes Ilona és gyermekei: Kálmán, Éva és Tibor, akik 1949. március 3-án mint földbirtokosok kényszerlakhelyre (Marosvásárhely) kellett költözzenek. Az épület állami kézbe került, először az állami gazdaság néhány irodája működött benne, majd ezt követően 1962-től iskola lett, s az ma is.

¹³³ Brázay János: A tek. és nemes irinyi Irinyi családok születési, esketési és halálozási esetei a Mező-petri-i Róm. Kath. Egyház anyakönyveiben (kézirat).

¹³⁴ A Mezőpetri Római Katolikus Egyház anyakönyve.

A mai kápolna és az alatta lévő kriptá

Az 1836-ban Irinyi Eszter vajai Vay Dénesné, Irinyi Zsigmond (1759–1822) és Zoltán Juliánna (1769–1837) lánya kezdeményezésére a család a temetőben egy új kápolnát-kriptát építtetett,¹³⁵ mivel a falu központjában lévőt az 1829-es és az 1834-es Nagykároly környéki földrengés igen megrongálta. A nyugatra néző temetői barokkos építménynek tornya nem lévén, a harangot a kápolna előtt egy haranglábon helyezték el, előtte egy impozáns kőkeresztel. A bejárati ajtó fölött egy fehér márványtáblán vésett szöveg hirdeti, kik nyugszanak a kriptában:

„AZ ÖRÖK ISTEN DICSŐSÉGÉRE
S HÍVEN SZERETETT FÉRJE IRINYI IRINYI SIGMOND
ÉS EGYETLEN FIA LAJOS HAMVAIK NYUGHELYÉÜL
ÁLLÍTATTA CSEPEI ZOLTÁN JULIANA
MDCCCXXXVI“

Zsigmond 1822-ben, míg fia, Lajos 1834-ben elhunya, a régi kriptában helyezték örök nyugalomra, majd az új megépülésével a koporsókat átvitték, ahova 1837-ben a feleséget, Zoltán Juliánát is temették. A kriptá lejárata a kápolna jobb oldalán nyílt, mely ma be van falazva. Az épület timpanonjában az Irinyi család címere látható.

A címer

Ritkán találkozhatunk úgynevezett beszélő címerrel, mint amilyen az Irinyieké is, mely elmondja az érdeklődőnek azt az eseményt, mellyel a család a nemességét kiérdemelte.

A kék mezejű doborpajzs (kerek talpú) talpmezejének zöld pázsitján egy vörös ruhás, mellén arany csillaggal, vállán hermelin prémmel bélelt palástot viselő koronás királyi herceg áll, jobb kezében jogart tart, a balt csípőjén nyugtatja. Jobb lábán lánc, melynek másik végét bal kezében a mellette álló

---

¹³⁵ Brázay János kézírata.

zöld atillás, vörös nadrágos, sárga csizmás, fekete tollas kucsmás, arany öves magyar vitéz markol, míg jobbában görbe szablyát tart.

A pajzsra ötlevelű, koronás harci csuporsisak támaszkodik. A koronából növekvően a pajzsbeli magyar vitéz emelkedik ki, jobbában kard, balját csípőjén tartja. A címertakarót lehulló vörös-ezüst lepel alkotja.¹³⁶

A címert a család az adománylevelnél jóval később kaphatta, mivel a 13. század elején címert még csak a királyok viselhettek, de erre utal az is, hogy a család címerében a pajzs kerek talpú, mely típus a 14. században terjedt el.

Az új kriptában 1921-ig három halott pihent, amikor is Urai Tibor, dr. Irinyi István veje felsőbb jóváhagyásokkal a régi romos kriptából az ott nyugvók hamvait áthelyeztette a temetői kriptába, melyről a kápolna belső falán egy leírás ad hírt. A kriptá helyét később parkosították, s két világháborús emlékművet emeltek, melyek közül az egyiket dr. Irinyi István az első világháborúban hősi halált halt fiának, Istvánnak emlékére.

„Az ősi irinyi Irinyi nemes család sírboltja”¹³⁷

1921. év február hó 5-én a régi, a falu közepén lévő családi sírboltból egyházfőhatósági és főszolgabírói engedéllyel átszállítottam néhai édes jó szüleim legid. Irinyi István és Farkas Hermína, szeretett Tamás bátyám és drága jó Isti fiam tetemeit, valamint több a régi sírboltban eltemetett családtagok csontmaradványait magába foglaló koporsókat a községi temetőben lévő Irinyi Zsigmond féle családi kápolna alatt lévő sírboltba, ahol is azok következőleg vannak a lejárattól jobboldalon:

---

¹³⁶ Borovszky S. 588.

¹³⁷ Uray Tibor: *Az ősi irinyi Irinyi nemes család sírboltja* (kézirat).

id. dr. Irinyi István 1930. V. 13.
Urai vitéz Uray Tiborné 1931. VIII. 15.
szül. Irinyi Irinyi Ilike

Irinyi Zsigmond és neje
csepei Zoltán Júlia és fiuk
Lajos egy koporsóban
legid. Irinyi Istvánné szül.
ikaf. Farkas Hermina
legid. Irinyi István
ifj. Irinyi István
dr. Irinyi Tamás
Irinyi családtagok csont-
maradványai“

L
e
j
á
r
a
t

Összeállította és rajzolta
Urai vitéz Uray Tibor
m. kir. buszárszázados
n. id. dr. Irinyi István veje

Iriny. 1930. VII. 15.“

A 18–19. század fordulójára az Irinyben élő Irinyiek családi hanyatlása mondhatjuk, szinte a nulla pontra jut. Már nincsenek sem házasságok (az utolsó 1880), sem keresztelések a faluban, csak temetések, mely más nemesi családokhoz hasonlóan a polgáriasodás, a közéleti szerepvállalás következménye. A földbirtokosi életvitel már másodrangúvá válik a nemesség életében, a birtokokat sok esetben intézők irányítják.

Érendréd – a Falussy család sírkertje

Irinyből már csak egy ugrás, hogy a községközpont, Érendréd temetőjébe látogathassunk.

A falu főutcájának északi határában elterülő temető bevezető útjának baloldalán már csak alig kivehető az egykori hantok, melyek között egy-egy időtálló sírkő bizonyítja, hogy jó évtizedekkel ezelőtt még itt tértek örök nyugalomra a falu lakói. Az út másik oldalán a százados hársak, magasba nyúló fenyők alatt új betonozott sírok, friss koszorúk, virágok napjaink temetkezési helyét jelzik, de köztük egy lándzsás vaskerítéssel övezett családi sírkert igencsak a múltat idézi. A begyepesedett, bokrosodott terület fölött egyetlen sírkő mondja el, hogy kik is nyugszanak a hantok alatt.

A kő szövege igen tömören fogalmaz:

„FAMILIA NOBILIS
FALUSSY
1763 – 1937“

A szöveg fölött egy síkban ábrázolt családi címer díszíti a sírkövet, melyhez a nemesi rang hangsúlyozásaként az idő marta vaskerítésen egy korona társul. A korona az esetek többségében magán a címeren is megjelenik, mint a sisak fejpáncéljának kiegészítő eleme. Ezek a koronák lehetnek a fejpántból kiágazó gömbökben végződő pálcákkal vagy stilizált levelekkel díszítettek. A pálcák, levelek száma a nemesi rang fokát fejezik ki, a grófi korona 9, a bárói 7, a nemesi 5 ágú. Ilyet láthatunk a Falussy sírkertet övező kerítés bejárati ajtaján, de pecsételen, levélpapírokon, családi okiratokon is használták.

A szentgáli Falussy család eredete

A család nemességét Vas vármegyében nyerte még a 16. század végén. Majd 1632. április 18-án Falussy Péter nemességükre vonatkozólag, megerősítést nyer Zala vármegyében, me-

lyet 1733-ban¹³⁸ szintén Vas vármegyében hirdetnek ki. Csak a hirdetést követően lép jogerőre a rang, és köteles elfogadni minden törvényhatóság, vagy az egyházi anyakönyvekbe ennek alapján jegyzik be, és csakis oklevéllel bizonyítható jogállás szerinti koronát lehetett használni.

A család egyes tagjai jelentős szerepet töltek be Vas vármegye politikai életében. Falussy Miklós 1672-ben a vármegye alispánja, felesége a neves grófi család leánya, Zichy Mária. Vas vármegyéből a család Zalába, Ungba és Szatmárba is átkergette.

Falussy (I.) Mihály 1773-ban született Abaújszántón. Sárospatakon, Pozsonyban jogi és hittudományi képzést kapott. Írói munkásságot folytat, fordít a forradalmi francia irodalomból, Pesten megismerkedik Kazinczy Ferencsel, tagja a Martinovich-féle összeesküvésnek, ahol a társaság jegyzői tisztét tölti be. Martinovich (1755–1795) elfogását követően Erdélybe, majd Havasalföldre menekül. Később Kazinczy hívására hazatér, s annak fogadott lányát, érkeserüi Fráter Évát veszi nőül, s a Fráter család érendrédi birtokán telepednek le. Mint kapitány tagja a Napoleon elleni nemesi felkelésnek. Négy gyermekük közül az apa nevét viselő (II.) Mihályt kell megemlékenünk, aki 1820-ban látta meg a napvilágot. Ő jogot tanul, az 1848–49-es szabadságharc egyik kiemelkedő Szatmár vármegyei személyisége, nagy szerepe van az önkéntes csapatok szervezésében, s mint Vilmos-huszár küzdötte végig a szabadságharcot. Később főszolgabíró, megyei tiszti főügyész, majd Nagykaroly főkapitánya. Feleségével, jákóhalmi Jákó Amáliával, az érendrédi kúriában rendezik be családi otthonukat, itt születnek meg gyermekeik: Róza, Etelka és 1865. március 15-én fiuk, Árpád, aki a középiskolát Nagykarolyban végzi, majd Debrecenben és Budapesten jogi diplomát szerez. A századforduló éveitől Szatmár vármegye virilista (közigazgatásban kiemelkedő) személyisége, melynek köszönhetően 1906-ban a vármegye és Szatmárnémeti főispánjává választják. A beiktatásra május 16-án Szatmáron

¹³⁸ Kempelen B. IV. köt.

nagyszabású ünnepség keretében kerül sor. A Szamos az elhangzott beszédekből különkiadást jelentetett meg. Ezt a szerepkört 1910-ig töltötte be.¹³⁹ Felesége, mérlaki Jerney Margit, négy fiú gyermekkel és egy leánnyal – Endre (1895), Árpád (1901), Miklós (1908), László (1908), Margit (1910) – gazdagítja a családot.

A sírkert halottai

A családi temetkezési hely sírköve, amint már említettük, nem nevesít, így itt is, akárcsak Udvariban, az egyházi anyakönyvekre vagyunk utalva, melyekben 1822-ből találjuk a családra vonatkozó első bejegyzést. A gyermek halottakat – Medon, Apollónia, István – követően 1844. március 12-én, 71 éves korában távozik az élők sorából Falussy (I.) Mihály, majd egy évre rá, 1845. október 11-én felesége, Fráter Éva, aki 58 évet ért meg. Egy félszázad múlva (II.) Mihálytól búcsúzva áll újra koporsó mellett a család az endrédi temetőben, aki 77 éves korában, 1897. július 22-én hunyt el. Minden valószínűség szerint apja halála után Árpád készítette a sírhely kerítését és a címeres sírkövet, melynek legrégebb évszáma 1763. Ez viszont nem biztos, hogy temetési időpont (az anyakönyvek 1765-től vannak meg), inkább a család érendrédi megtelepedésének éve.¹⁴⁰

Előnév és címer

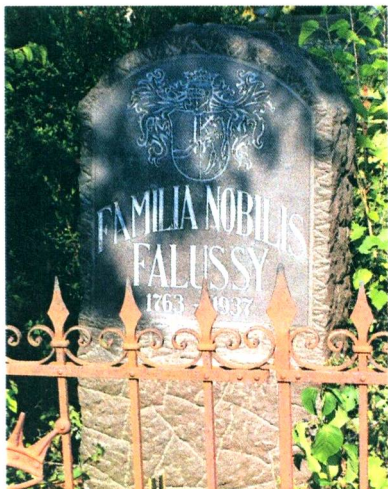
A család nemességének elnyerésekor a szentgáli előnevet, valamint címert is kap. A másik előnév egy időben az ábrahámi, a Falussy vezetéknev helyett vagy ahhoz társulva volt használatos, de lehet, megkülönböztetést szolgáló ragadványnév volt, sőt (I.) Mihály Falussy Virág Mihályként is írta nevét, vagy csak a V betűt tették a két név közé.¹⁴¹ Az újabb nemzedékek ezeket

---

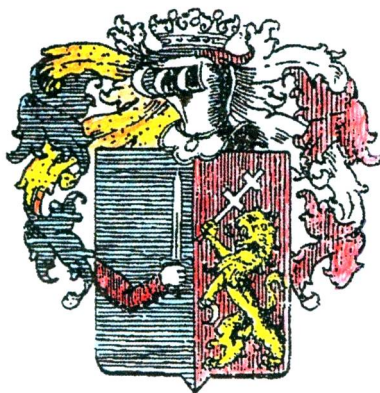
¹³⁹ Szamos, 1906. április 26. Id. Falussy Árpád beiktatása.

¹⁴⁰ Az Érendrédi Református Egyház születési, házassági, halotti anyakönyvei 1765-1906.

¹⁴¹ Pallas Nagy Lexikona, Budapest, 1894. VI. köt. 685.

A lándzsás kerítés övezte Falussy családi sírkert Éreendrőden

A Falussy-címer színes ábrázolása

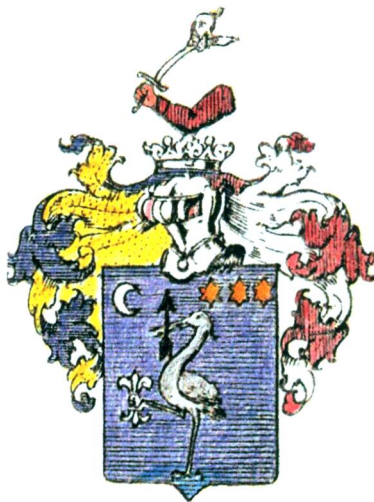
A köbevéselt címer

Érendréd – Kulin Imre sírkövének egyik részlete a temetőben

A címer a sírkövön

A Kulin család címerének színes ábrázolása

már nem használták. A címer sírkőre véséséről úgy gondolhatják, hogy talán nemességükre vonatkozóan ez lesz a legmaradandóbb az utókor számára.

A címer leírása. Alján csücskös, hasított, téglalap alakú pajzs, melyet két címerábra tölt ki, az elülső, vagyis a jobboldali pajzsfél széléből kinyúló vörös mezű jobb kar markában tört emel, a piros alapú hátsó vagyis a bal pajzsfélben két lábba állt, nyelvét öltő arany oroszlán, mely jobb elsőjében kettős keresztet tart, baljában ezüst félholdat csünget. A sisak: oszlopos fejpáncél, melyet ötágú korona díszít. A stilizált levelekből álló takaró kék arannyal és vörös ezüsttel váltakozik.

A sírkő címerének pajzsa kissé eltér az eredetitől, mivel alakja alul lekerekített téglalap, melynek felső sarkai átlósan vágottak.

Érendréden ez a sírkő és az elég rossz állapotban lévő kúria őrzi a faluközöség számára az egykor itt élt és gazdálkodott Falussy család emlékezetét.

Érendréd – a Kulin család sírkertje

Az érendrédi temető még egy címeres sírkövet is rejt, s nem tévedünk mikor ezt írjuk, mivel csak a helyi református lelkész közlése alapján vált ismeretessé a kutató számára, ezért úgy terveztük, hogy őt felkérve látogassunk ki a temetőbe, hogy így könnyebben fellelhesük ebben a nagy kiterjedésű „halottak falujában“ a Kulin-síremlékeket.

A Kulin család

Régi nemesi család, mely úgy tartja, hogy Kulin bosnyák bántól származik, aki az okiratokban az 1180–1204 közötti években szerepel, és aki illir fejedelmekkel állott rokoni kapcsolatban. III. István magyar király Emanuel bizánci fejedelemmel vívott vesztes ütközet után, kénytelen volt Boszniát, Horvát-

országot és Dalmáciát a fejedelemnek átengedni, majd 14 év múlva, annak halála után, 1180-ban Kulin boszniai bán szabadítja fel és teszi függetlenné a Boszniai bánságot. A délszláv mondákban alakja évszázadokig élt. Fia, István, 1204-ben veszi át e bánság vezetését, melyet 28 éven át 1232-ig tölt be. Testvére, Mladin, osztrovciai birtokos. István fia, Sebislav, II. Endre magyar király alatt részt vesz a keresztes hadjáratban. A család Nagy Lajos (1326–1382) magyar királytól kapott adománylevelet a Csanád megyei Bánhegyesre, valamint a Gyula környéki pusztákra, innen a család előneve: bánhegyesi Kulinok. Kulin Demeter és rokonai 1628. augusztus 8-án Bethlen Gábortól pedig címeres nemeslevelet kaptak. Az évszázadok alatt házasságok, vezető szerepvállalások révén kirajzottak Északkelet-Magyarországra. Ung vármegyében 1807-ben, Borsodban 1826-ban igazolják nemességüket. De volt birtokuk Szabolcs, Bereg, Zemplén¹⁴² vármegyében. Szatmárban az 1754–55. évi nemesi összeírásban Kulin Gábor igazolja nemességét. A 18. században már szerepelnek Jármiban, ahol Kulin Istvánnak van nagyobb birtoka,¹⁴³ kúriájukat a Nyíregyház melletti Sóstó Múzeumfaluba telepítették át, ahol ma a sportot, gyógykezelést, szépségápolást szolgálja. Mátészalkán a 19. század derekán, Érendréden a 18. század végén jelennek meg,¹⁴⁴ valamint Papos községben is van Kulin-birtok. De a Dunántúlon Zala és Somogy vármegyékben is éltek Kulinok.

A család egyes férfi tagjai részt vállalnak a magyar szabadságharcokban: I. Péter Thököly Imre zempléni vicekapitánya, II. Péter Munkács várának védője, Thököly követe, Imre Rákóczi hadnagya, Az 1848–49-es szabadságharcokban is feltűnnek: III. Imre honvéd százados, IV. Imre hasonló rangban szolgált, elesett Erdélyben, Ignác honvéd főhadnagy, Ferenc önkéntes hadnagy Szatmárról indul, életét vesztí a vízaknai csatában,

¹⁴² Borovszky S. 595.

¹⁴³ Szirmay A. II. köt. 105.

¹⁴⁴ Az Érendrédi Református Egyház anyakönyve 1787–1866.

Gábor honvéd őrmester, de többen közkatonák, mint Lajos, Pál, György, Péter honvédek.¹⁴⁵

A család jogot végzettjei a különböző megyei bíróságokon, a megye vezetésében vállalnak, illetve kapnak állást: II. Imre 1807-ben Ung megyei alispán, III. Imre az 1900-as évek elején szatmári törvényszéki elnök, míg V. Imre erzsébetvárosi törvényszéki elnök. Az 1800-as évek végén Halmiban él, mint telekkönyvi hivatalnok Kulin János, felesége, Molnár Anna, aki 1891. október 28-án egy leánygyermeknek ad életet, a keresztségben Izabella nevet kapó kicsinyt Kulin Antónia tartotta a keresztség alá.¹⁴⁶

A család címere

Kék alapú, téglalap alakú, csücskös pajzs, melynek zöld talpmezéjében a fél lábon álló daru, csőrében nyílvezzőt, jobb lábával anjou-liliomot tart. A pajzsfő baloldali mezejét három hatágú arany csillag, míg a balt ezüst félhold díszíti. A pajzsra támaszkodó bordás páncélsisakot ötlevelű korona fedi. Sisakdísz: könyöklő jobb kar, melynek markolata hátrahajló kardot tart, rajta egy török fejfel. A pajzsot körülölelő takaró kék arannyal, vörös ezüsttel kombinált stilizált levelekből áll.¹⁴⁷ A sírkő pajzsalakja eltér a dokumentumokban ábrázolttól, mivel a pajzs oldala horpasztott, alja lekerekített talpú.

A Kulin család érendrédi ága

A református egyház anyakönyvében 1796-ban tűnik fel először a Kulin név, amikor is február 26-án Kulin Sándor házasságot köt Sipos Sárával, de a továbbiakban családalapításnak nincs nyoma, viszont az valószínű, hogy a Jármiből származó, 35. életévében lévő Kulin Imre, a fent említett rokon

---

¹⁴⁵ Borovszky S. 595.

¹⁴⁶ A Halmi Római Katolikus Egyház anyakönyve.

¹⁴⁷ Borovszky S. 595.

révén ismerkedik meg Ilosvay Gencsy Miklós Borbála nevű lányával. Miután elveszti feleségét, otthagyja erzsébetvárosi állását és hazatérve 1855. július 22-én összeházasodik a 23 éves fiatal lánnyal. A leány szülőfalujában, Endréden, a család főutcai kúriájában (ma átalakítva művelődési ház) rendezik be otthonukat, gazdálkodnak a hozományi birtokon, a férj egy időben a református egyházmegye gondnoka. Három gyermekük születik: Miklós 1856. augusztus 26-án, de a gyermek az egy hónapot sem éri meg, majd egy kislány, Borbála érkezik a családba 1859. június 22-én, de ő is csak 9 hónapot él. Két év múlva, 1861. március 1-jén jön a világra Imre, aki felnőttként Zala vármegyében telepszik le.¹⁴⁸

A Kulin-sírkert

A temető északkeleti szögletében dudvaktól benőve találunk rá e családi sírkertre, melyet rozsdásodott vaskerítés választ el a szomszédos síroktól. Két sírkő jelzi az ide temetetteket, de valószínű a gyermekként elhunytak is itt nyugszanak. Borbála asszony 40 évi házasság után 63 évesen hunyt el, fehér márvány sírkövének szövege a rátelepedett zuzmótól alig olvasható:

„ITT NYUGSZIK
A NŐI ERÉNYEK
PÉLDAKÉPE
BÁNHEGYESI
KULIN IMRÉNÉ
SZÜL. ILOSVAY
GENCSY BORBÁLA
ÉLT 63 ÉVET
MEGHALT 1894. XI.2.
ÉS GYERMEKEINEK EMLÉKÉRE“

---

¹⁴⁸ Az Érendrédi Református Egyház anyakönyve 1787-1861.

Az özvegyen maradt férj, Imre, idős voltára való tekintettel, rövid időn belül fiához Zalába költözik, ott hal meg 79 éves korában. 1898. március 29-én hazahozzák és felesége mellé a családi sírkertbe temetik. Sírján fekete gránitobeliszk állt, mely ma ledőlve darabokban hever a gyomok között, felirata alig olvasható, a címer is sérült.

„BÁNHEGYESI
KULIN IMRE
1819 - 1898“

A közelmúlt legnevezetesebb Kulin-személyisége a Bihar megyei Nagyszalontán született Kulin György (1905-1989) csilagász, akinek tiszteletére szobrot állított a város.

Kulin-családfatörredék

Kulin Miklós   Jármí Szatmár vm.
Gábor

Miklós n. Szombathy Zsófia

Sándor n. Laskodi Jármí Zsuzsa

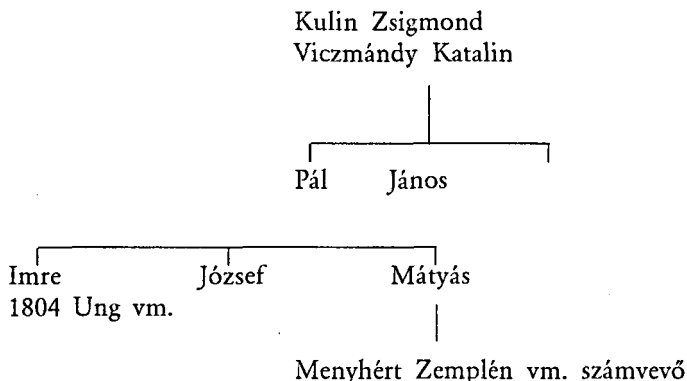
Miklós 1791. XII. 12. Jármí
n. Szilvásy Teréz

Barnabás 1833 Jármí
n. Kalmáry Várady Gizella 1865

Sándor 1864. VIII. 20. Jármí

Kempelen Béla után.

Kulin-családfatörök

Kempelen Béla után.

Pelekeszi – a Mensáros család síremléke

Az érendrédi sírkertől búcsúzva újabb célunk a Szilágyságinombok peremén elhelyezkedő kis falu, Pelekeszi, ahol a református templom cintermében Mensáros Károly és felesége, Péchy Mária síremléke előtt tesszük tiszteletünket, melyet egy egyesített családi címer díszít.

De nézzük először is mit mondhatunk el erről a településről. Pelekeszi, ez a Szödemezer községhez tartozó falucska még két faluból egyesülve is kis település, mely Peléből és Kesziből jött létre 1931-ben, mai hivatalos elnevezése Becheni. Pele első említése a Váradí Regestrumban fordul elő villa Perlu néven, majd a pápai tizedjegyzék 1334-es esztendejében. Nevét 1447 és 1475-ben Pelee, 1543-ban Pele, 1548-ban Peleh alakban írták.¹⁴⁹ A név állati eredetű, a rágcsálók családjába tartozó kisemlőstől, a pele (nagy pele, mogyorós pele) nevéből származik. 1475

¹⁴⁹ Várady J. 493.

körül a falu nevét felvett birtokosa, Pelei Albert, majd egy 1543-as okirat szerint ennek leszármazottai, Ferenc és Péter birtoka. A falu ekkor 8 kapu után adózott, de volt még 2 bíró, 2 szabados, 25 szegénycsalád. Pele jobbágyfalu, szemben Keszi-vel, melynek lakói kismanesek voltak.¹⁵⁰ A reformáció itt is korán teret hódított, melyet az 1535-ös évszámmal jelzett egykori 3 mázsás harang szövegéből tudhatott meg az utókor: „*INRI V CSR REX VENIT IN PACE JEZUS HOMO FACTUS EST. 1535*”; majd ezt a harangot kétszer átöntötték, a 364 kg-os nagyharangon ma a következő szöveg olvasható: „*A Pelekeszi Református egyház régi harangja, mely öntetett 1535-ben, újra öntetett először 1821-ben, másodszor 1929-ben. Egyedül Istené a dicsőség*”¹⁵¹

Az 1600-as évek elején a Peleiek mellett, mint birtokosok megjelennek a Csomaközök, majd e család fi-ágának kihalásával a falu felét felesége, Csomaköz Zsuzsánna révén 1754-ben giczei Diószeghy I. Sámuel öröklí, melyre 1780-ban adományt vesz úgy, hogy az csak fiú ivadékot illessen,¹⁵² majd az 1797-es országos nemesi fölkelés összeírásában a falu fő birtokosaiként két név jelenik meg: a Diószeghy Sámuelné és Mensáros Sándor utódaí.¹⁵³

A nagykereki Mensáros család

Nevüket hol Mensáros, hol Menszáros alakban írják. A család 1715-ben nyert címeres adománylevelet Nagykereki falura, mint részbirtokos.¹⁵⁴ E nagyközség a történelmi Magyarország Bihar megyéjének Biharkeresztesi járásában helyezkedik el, ma a határszélre esve Hajdú-Bihar területén találjuk.¹⁵⁵ E települést is a Váradi Regestrum említi először Keki, Egyházaskereki néven.

¹⁵⁰ Nagy I. VII. köt. 413.

¹⁵¹ Várady J. 494.

¹⁵² Nagy I. VII. köt. 413.

¹⁵³ Petri M. IV. köt. 228-230.

¹⁵⁴ Borovszky Samu: *Bihar vármegye*, Budapest, 1901. 639.

¹⁵⁵ RNL. Budapest, 1916. 226.

Az 1720–1730-as években a falu legnagyobb földesura, Joseph Kiczig császári hadibiztos, aki 1749-ben a részben romos kastélyt a hozzátartozó birtokkal eladja özvegy Mensáros Györgynek, id. Hodossy János kunkapitány második feleségének. Mensáros György leszármazottait nem ismerjük, csak valószínűsítjük, hogy Sándor és Dániel a gyermekei lehettek.

Birtokvásárlások és házasság révén a Mensárosok más megyékben is feltűnnek. Sándor Közép-Szolnok vármegyében Pelén, Péren, Kesziben, a Szatmár vármegyei Mezőpetriben és Szamosatárfalván bírt jelentős birtokokkal. Dániel és felesége, Szunyogh Klára szódemeteri birtokos, melyet az is bizonyít, hogy 1797-ben hadisegedelemre Szódemeteren összeírják többek között Mensáros Dániel utódait. Ezenkívül Belső-Szolnok és Zemplén megyében is ismeretes a család.¹⁵⁶

Nagykerekeli Mensáros Sándor és felesége, Szegedi Julianna birtokközpontként Pelét választja, itt rendezik be otthonukat, ahol négy gyermeket nevelnek: Mária Teréziát (szül. 1778. november 29.), Sándort (sz. 1781. október 17.), Florentinát (sz. 1783. október 2.) és Veronikát (sz. 1785. január 2.) Elsőként az elsőszülött, Teréz egy máramarosi Vajnágra való fiatalemberhez, a nemes, nemzetes Rácز Péterhez megy nőül 1796. február 28-án, de ekkor az apát már néhaiként említi az anyakönyv. Majd Sándor alapít családot, feleségül véve Miskolczi Juliannát 1781-ben, 1805. november 6-án leánygyermekük születik aki a keresztségben a Florentina nevet kapja, keresztszülei Gentsi László és özvegy giczei Diószeghy II. Sámuelné, kishédei Rhédey Susanna.¹⁵⁷

Florentina, az azonos keresztnévű nagynéni kezét (Csenger) Simából Szunyogi Korda István kéri meg 1804. március 4-én, de négy és fél hónap után a fiatalasszony elhalálozik.

Az idős házaspár, majd Júlia asszony özvegyiségében is a falu református egyházának kegyes támogatója is volt. Egy fenn-

¹⁵⁶ Petri Mór. IV. köt. 477. old.

¹⁵⁷ Pelei Református Egyház anyakönyvei 1770–1890.

maradt klenódium szövege a családra vonatkozólag a következőket mondja el: „*Néhai T. Mens(áros) S(ándor) úr és Hitv(ese) T. Szeg(edi) Jul(ianna asszony által) - 1801 - (esztendőben a pelei ref. szent Ekhlézsiának ajándékozott csészéből) a szent asztalra pótlással készítette, ezen tányért édes leányok Therésia T. Móvizz Sámuelné Szigeten, Máramaros 1804.*“ (Barabás Attila lelkipásztor közlése.)

Amint a fentebbi szövegből következtetni lehet, Teréz igen hamar megözvegyül, majd 1804-re már újabb házasságot köt. Hogy Sándor, az apa és a címeres sírkő alatt nyugvó Károly milyen rokoni viszonyban volt, az még számunkra ismeretlen.

Nagykerekéi Mensáros Károly 1789-ben született, s amint a pelei ref. egyház anyakönyveiből következtetni lehet, 1815 végén veszi feleségül a péchujfalusi Péchy család cikói ágából származó Mária kisasszonyt,¹⁵⁸ Péchy Károly kővárvidéki alkapitány és Sarmasági Krisztina leányát.¹⁵⁹ A család életét a tragédiák egész sora kíséri, mivel hét gyermekük közül csak kettő éri meg a felnőtt kort, öt pedig gyermek vagy serdülőként még a szülők életében meghal. Eszter (szül. 1816. augusztus 12-én), hosszú életet élt, ott állt öt testvére koporsójánál, Károly sz. 1818. április 3., mindössze hat napot élt, Lajos sz. 1819-ben, meghalt 1836. augusztus 21-én 17 évesen, Zsigmond (sz. 1821-ben), 1830. április 7-én, 9 éves, mikor halálával bánatot hoz a családra, Krisztina (sz. 1823. július 15-én) 1825. július 2-án, mikor még a két évet sem töltötte be, távozott az életből, akárcsak az őt követő Gábor, aki 1827. június 10-én született, s 1828. augusztus 26-án, 14 hónaposan kellett búcsúzzanak tőle. Két év múlva, 1829-ben újra gyermeksírás tölti be a házat, ekkor látja meg a napvilágot Albertina az utolsó szülött.

Az apa, Károly 1828–1831 között közép-szolnoki táblabíró, 1837–1838-ban derékszéki ülnök (törvénybírói ítélőszék).¹⁶⁰ Eszter, az elsőszülött és Albertina, az utolsó éri meg a felnőtt kort.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Petri Mór. VI. köt. 288.

¹⁶⁰ Szabó T. Attila: *Erdélyi Szótörténeti Tár*, Bukarest, 1978. II. köt. 332.

Eszter még a szülők életében a nagykereki birtokos, Pappszász család Lajos nevű fiához megy nőül, míg Albertina még leánygyermek, mikor a szülőket elveszti. Először az édesanyját, Mária asszonyt 1839. október 20-án, aki mindössze 43 éves, majd két év múlva 1841. december 12-én az édesapját, ő is csak 53 éves. A 12 éves kislány valószínű Eszter gyámsága alatt él, mígnem 1857. május 28-án a Heves megyei Ártányban sikeres házasságot köt egy távoli anyai rokonnal, a péchujfalusi Péchy Tamással, aki politikai pályájának csúcán – Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején – közlekedésügyi miniszter. Az ő nevéhez fűződik a vasutak ügyintézési nyelvének magyarrá tétele, valamint megindítja a vasút állami kézbe való vételét. 1880–1892 között a képviselőház elnöke volt. 1863-ig Szárazbrezón, majd Alsókázmárkon éltek (Abauj-Torna vármegye). Albertina tíz gyermekkel gyarapítja a családot, akik közül József (1863. január 4. Kázmárk –1885. szeptember 3. Pele), 23 éves korában „meglőtte magát” jegyzi be az anyakönyvbe Kis Pál tiszteletes. Pelében a családi sírba helyezik örök nyugalomra.¹⁶¹

A birtok az 1870-es években kerülhetett eladásra, melyre egy, az egyháztól kikért bizonylatból következtethetünk, ami szerint Mensáros Károlynak két leányörököse van: Eszter és Albertina.¹⁶² A lányok a további években is tartják a kapcsolatot a szülőfaluvall, így például Albertina férje emlékére egy ovális úrasztali óntányért készítettet, melybe a következő szöveget vésték: „*Drága jó férjem emlékére péchujfalusi Péchy Tamásnak, ki meghalt 1897. szept. 17-én. Bánatos özvegye Péchy Tamásné sz. Mensáros Albertina.*” Tamást Alsókázmárkon érte a halál, ahol a családi sírboltba temették.

A Mensáros címer: csak annyit tudunk róla, ami a kőről leolvasható, mivel sem grafikus ábrázolás, sem leírás nem maradt fenn, habár egyes források megemlítik, hogy a templom belsejében egy színes Mensáros-címer látható, ma erre már senki nem emlékszik.

¹⁶¹ Pelei Református Egyház anyakönyvei 1770-1890.

¹⁶² Uo.

Így elmondhatjuk, hogy a téglalapalakú csücskös pajzs két mezében tollas csákót viselő magyar huszár vágat, jobbában lobogó fáklával, a sisakot oszlopos fejpáncél alkotja.

Mivel a sírkövön két család egyesített címere látható, ezért a feleség, Mária asszony származásáról, rangjáról, címeréről is szólnunk kell.

A péchujfalusi Péchy család

Az Erdélyből származó család első megbízható adata Jóbra vonatkozik, aki 1231-ben eladta a Maros mellett lévő földjét. Századokat ugorva, a 16. század közepén László fiától, Gáspártól összefüggően vezethető le a családfa. Gáspár I. Ferdinánd király udvarnok, majd Gyula várának kapitánya, aki 1555. június 20-án Bécsben címeres nemeslevelet nyert, majd 1559. június 7-én öccsével, Mártonnal, a királytól adományt kapnak a Sáros vármegyei Eperjesi járásban fekvő Újfalura és több más szomszédos birtokra, melyek a hűtlenségbe esett Tarczay György birtokai voltak. Így vette fel a falu 1780-ban a Péchújfalu nevet, melyet a család előnévként használ. Az évszázadok alatt a család elterjedt Sáros, Abaúj, Bereg, Szabolcs, Szilágy, valamint Szatmár vármegyében, számos neves személyiséget adva a magyar társadalomnak.¹⁶³

Péchy Zsigmond 1741-ben alnádori kinevezést kap, mert ő fogalmazta meg a Pragmatica Sanctiot, amely a Habsburg-ház nőágainak a magyar trónra való igényét is tartalmazta. Péchy Mihály építész 1755-ben született, ő tervezi a debreceni Nagytemplomot és Kollégiumot.

Péchy István (1811–1863. márc. 7. Tiszabecs) honvéd őrnagy, zászlóaljparancsnok, előbb a szatmári önkéntes nemzetőr században, majd Bem tábornok seregében harcolt, s Bem léptette elő őrnaggyá. 1861-ben Szatmár várnagya lett.¹⁶⁴

---

¹⁶³ Gudenus János József. III. köt. 49.

¹⁶⁴ Bánó Attila: *A magyar nemes vitézsége*. Atheneum Kiadó, 2009. 355.

De még sorolhatnánk jó pár kiemelkedő személyiséget. A család kiterjedtségét szépen mutatja, hogy 198 nemes családdal volt rokoni kapcsolata.

A Péchy-címer: az ősi forma: kék mezőben zöld hármashalomban középsőjén felrepülni készülő természetes holló. Ez a címer látható a sírkövön is. Az 1555-ös címeres levelen a pajzsot már egy vörös pólya osztja két mezőre. Valamikor viszont címertörést hajtottak végre, így egy egészen sajátos címer jött létre: a pajzsot megdöntötték, itt is megvan a vörös pólya, az alsó kék mező alján viszont hármasszikla áll, melynek középsőjén kiterjesztett szárnyú holló áll. A sisak sem az eddig bemutatott sisaktípus, hanem az úgynevezett csórsisak, mely a pajzs bal sarkára támaszkodik. Sisakdísz: leveles koronán a pajzs madara ismétlődik. A takarót a pajzs mindkét oldalán vöröskék drapéria alkotja.¹⁶⁵

A síremlék

A cinterem jobboldalán nyolc kőoszlop tartotta fedél alatt elhelyezkedő impozáns gránit obeliszk, melyet a szülők két asszonylánya, Eszter és Albertina állíttatott szüleik és testvéreik, valamint Albertina, József nevű fia, az unoka számára. A sírkő szövege:

„ITT NYUGSZIK
A N-KEREKI MENSÁROS
CSALÁD FIU ÁGON UTOLSÓ TAGJA.
N-KEREKI MENSÁROS KÁROLY
SZÜL. 1789-BEN, MEGH. 1841-BEN
ÉS NEJE
PÉCHUJFALUSI PÉCHY MÁRIA
SZÜL. 1797-BEN, MEGH. 1839-BEN
VALAMINT HALÁLUK ELŐTT ELHUNYT

---

¹⁶⁵ Borovszky S. 603.

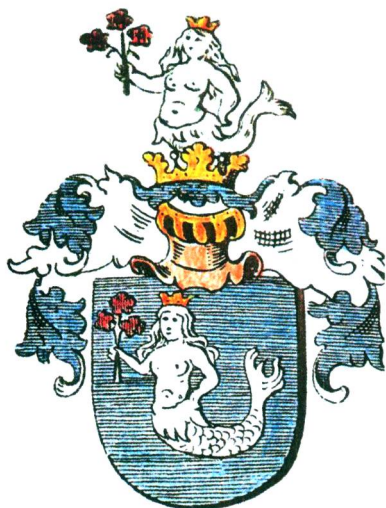
Pelekeszi – a nagykereki Mensáros család sírhelye a református templom cintermében

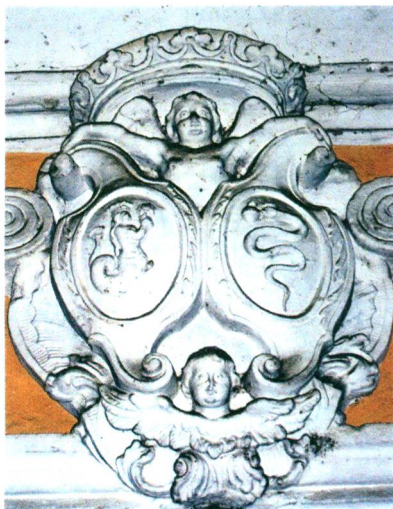
A család sírköve az egyesített címerrel

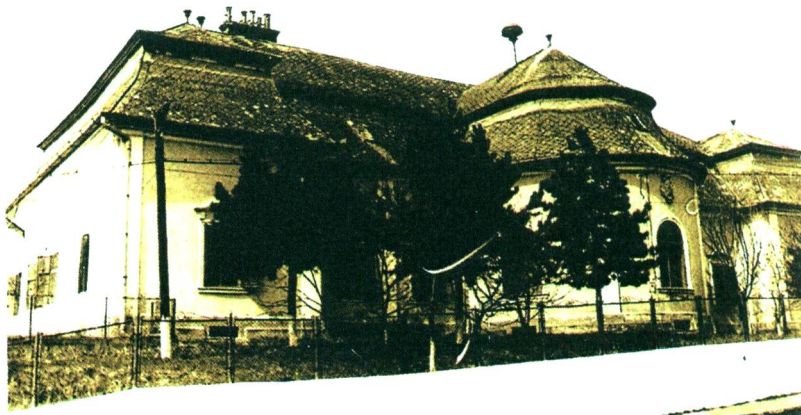
Az egyesített Mensáros- és Péchy-címer az obeliszken

A hadadi Wesselényi-címer
színes ábrázolása

Wesselényi II. Farkas
és Bethlen Júlia egyesített címere
a bárói kastélyon

A hadadi kastély utcai frontja

GYERMEKEIK
KÁROLY, LAJOS, ZSIGMOND, KRISZTINA, GÁBOR
ÉS UNOKÁJUK
PÉCSUJFALUSI PÉCHY JÓZSEF
ELHALT 1885-BEN 21 ÉVES KORÁBAN“

A coklira vésve:

„KEGYELETÜK JELEÜL EMELTETTÉK
HÁLÁS LEÁNYAI
ESZTER
ÖZV. PAPPSZÁSZ LAJOSNÉ
ÉS ALBERTINA
PÉCHY TAMÁSNÉ“

A sírkő egyesített címerei

A térhatású, kidomborodó, szögleteikkel érintkező Mensáros- és Péchy-címer két heraldikai szabályt is elmond a szemlélőnek. A címeregyesítésnél az első kérdés az, hogy melyik kerüljön a jobboldalra, mivel az a rangosabb hely. Ezt a két személy rangfokozata határozza meg. Ebben az esetben a Péchy címeré ez a hely, mivel Mária grófi családból származott, míg a Mensáros címer került a baloldalra, mert Károly csupán nemesi címmel rendelkezett. A második szabály, hogyha egy nemesi ág fiúörökös nélkül hal ki, a címert lefelé fordítva kell ábrázolni, mint ahogy az ebben az esetben is látható.

Hadad – a Wesselényiek sírkertje

Következő címeres síremlék-látogatásunkat a megye déli szögletébe, az úgynevezett Tövishátra tesszük, ahol a Szilágy-sági-dombokba vágódott Mázsa patak völgyébe települt Hadad temetője tartogat számunkra látnivalót. A községen át Szilágy-cseh felé haladó út baloldalán elhelyezkedő régi református temetőrészben, bozótoktól kissé benőve találhatunk rá a falu egykori birtokosai, a Wesselényiek sírkertjére, ahol több címeres sírkő állít emléket a múltnak.

A Wesselényi család

Magyarország és benne Erdély egyik legismertebb és széleskörűen elterjedt családja volt, melyet egyes genealógusok cseh-morva eredetűnek tartanak. Még a Zsibón élt III. István is, egyik levelében családját morva származásúnak véli. Nagy Iván (1824–1898), az ismert családfakutató viszont a Wesselényieket kétséget kizáróan Nógrád megyeinek tartotta, ahol egy Wesselény nevű puszta, mint a család ősi birtoka, még 1603-ban is Wesselényi Katalin Bessenyei Mihályné tulajdonában volt, s ahonnan a család nevét vehette. A Wesselényiek első ismert személye, a Nógrád megyei Szécsény ostromának harcaiban 1562-ben feltűnt Wesselényi Farkas, akitől a családfát a 20. századig le lehet származtatni. Feleségétől, Segnyei Dórától két fia, I. Miklós és I. Ferenc származott. Ez utóbbi az, aki 1575-ben Báthory István kegyeibe kerülve, kincstárnoki szerepet tölt be és birtokként Hadadot kapja, megalapítva ezzel a Wesselényiek hadadi ágát, majd 1582-ben pedig bárói rangot nyer. 1580-ban hitvese lesz Sárkándi Anna, akitől a leszármazottakat követve a családfa ágain említjük I. Istvánt és I. Pált (megh. 1610), az előbbi fia volt a híres Wesselényi Ferenc nádor (1605–1667).¹⁶⁶

---

¹⁶⁶ Nagy I. XII. köt.

II. Ferenc

A Wesselényiek legmagasabb tisztséget elért személyisége, II. Ferdinánd király idejében Fülek várának és az északi végváraknak kapitánya. 1644-ben azt a megbízatást kapja, hogy hódoltassa vissza Murány várát, melyet sikeresen végre is hajtott, sőt a vár egyik úrnőjének, birtokosának, a híresen szép Széchy Máriának szívét is elnyerte.¹⁶⁷

*„Mondj akármily utat, hogy hozzád mehessek,
Ha az alvilágon visz is az keresztül.
És ha ott leszek, ha láttalak: öless meg!
Szívesen veszem a halált is kezedbül.
Vessélényinek írj, vagy izenj, ha izensz,
Mert, ki előtted volt, Vessélényi Ferencz.*

Petőfi Sándor: Szécsi Mária¹⁶⁸

A daliás kapitány és Mária hirtelen támadt szerelme 1644. augusztus 5-én Murányalján ágyúdörgés mellett beteljesült, Ferenc hűséget esküdött a legendásan szép özvegynek (ekkor már Ferenc is mint özvegy, két fiút nevelt).

Tetteért a király Murány örökös grófja címet adományozza számára. 1655-től nádori tisztséget nyer, mely a király után a legmagasabb rang. A murányi kalandot és Széchy Mária, ahogy a költők nevezték a Murányi Vénusz kalandos szerelmeit (Wesselényi a harmadik férj volt) Gyöngyösi István, Petőfi és Tompa is megénekelte.

Wesselényi nádori tisztsége ellenére maga köré tömöríti a nemesi ellenzékét a magyar vallási és politikai szabadság eltörlésére irányuló császári udvar fondorlatai ellen.¹⁶⁹ Tanácskozásaikat ezen igen nehezen megközelíthető várban tartották, melyekről írásos feljegyzések is készültek. Wesselényi 1667-ben meghal, Murány várában temetik el, az összeesküvést a ha-

¹⁶⁷ RNL. XIV. köt. 113.

¹⁶⁸ Petőfi Sándor: *Összes költeményei*. Budapest, 1882. 101.

¹⁶⁹ RNL. XIX. köt. 539.

talom nemsokára felfedezi, sokakat letartóztatnak, 1671-ben Széchy Máriát is elfogják és az összes iratokkal együtt Bécsbe szállítják, a per 5 halálos és 300 börtönre ítélelssel, ugyanakkor jószágvesztéssel zárul. Mária is elveszti birtokát, s királyi kegyelempénzen éli tovább életét. 69 éves korában Kőszegen hal meg, 1679. július 18-án.

E kiterő után folytassuk a családfát: I. Pálnak a fia, II. István (1656) kinek felesége, Lónyai Anna, az aranyosmeggyesi vár birtokosa,¹⁷⁰ fia, II. Pál (1657–1694), ennek fia, III. István (megh. 1734), aki gr. Bánffy Katával köt házasságot. Nyolc gyermekük közül hadadi vonatkozásban az 1705. április 6-án Szebenben napvilágot látott III. Ferenc életútját kell követnünk, aki a 18. században felvirágoztatta Hadadot.

III. Ferenc¹⁷¹

A Rhédeyek grófi ágából Pálnak leányát, Zsuzsannát veszi nőül. 29 éves, amikor 1734-ben Közép-Szolnok vármegyében főispáni megbízatást nyer, mintegy folytatva a család I. István által megkezdett hatalmi sorozatát. Ez a szerepkör Közép-Szolnokban apáról fiúra szállva – kis megszakításokkal –, a 20. századig tartott. 1736-ban kamarási rangot nyer, mivel bizonyítani tudja, hogy 16 felmenője címeres nemesi származású. A Nagyenyei Collégium felkéri főgondnokául, melyet elvállalva, bőkezűen támogat is.

A bárói kastély

Ferenc 56 éves, amikor elhatározza, hogy a hadadi várrom peremi területére kastélyt építtet nyolcgyermekes családjá számára, melyre a debreceni Josif Litzmann építész hívja meg, akivel 1761. április 19-én egy emeletes, hétszobás, valamint ebédlőből, konyhából álló épületre köt szerződést. A főútra

---

¹⁷⁰ Csetriné Lingvay Klára: *Nagyasszonyaink*, 2004. *Lónyay Anna (?-1693)*, 44-45.

¹⁷¹ RNL. XIX. köt. 538-39.

néző előkertes építmény munkálatai igen elhúzódtak, így a megrendelő az 1770. március 29-én bekövetkezett halála miatt a befejezést nem érthette meg.

II. Farkas

Az épület befejezése fiára, Farkasra maradt. Ő nem lévén megelégedve Litzmann munkájával más mestereket hívott, új szerződéseket kötött, így 1774-ben Soldáti Antallal, aki a kastély-építést két év alatt be is fejezi,¹⁷² hogy a melléképületekre Farkasnak új mestert kellett keresni, az minden bizonnyal annak tulajdonítható, hogy időközben Soldáti felvállalta Szatmáron a Városháza, ahogy a nép nevezte a Tornyosház építését, melyet 1777-re el is készített.¹⁷³ A kastély építésére vonatkozólag az épület udvar felőli bejárata fölött két oldalon rokokó keretbe foglalt latin nyelvű tábla szövegéből az alábbiakat tudhatjuk meg.

Jobboldali tábla:

„Ehhez a szülők által megkezdett épülethez tetőzetet báró hadadi Wesselényi Farkas Szent Császári és Apostoli Királyi Fenségnak kamarása és Közép-Szolnok vármegye főispánja építette élettársával Bethlen Julianna grófnővel együtt 1776-ban.“

Baloldali tábla:

„Kevésből is jól él az, kinek szerény asztalán az ősi sőtartó csillog, könnyű álmát nem űzi el félelem vagy mohó kapzsiság.“¹⁷⁴

A táblák közé a Wesselényi és Bethlen kettős címert helyezték, míg az épület utcai homlokzatán a falba süllyesztve, a Wesselényi- és Rhédey-címer látható. Az építkezés teljes befejezése 1778-ban zárul. Az épületet berendezve, itt élt maga az

¹⁷² B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*, Bukarest, 1970. 171-189.

¹⁷³ Fazekas Lóránd: *Mozaiikkövek Szatmárnémeti történetéhez*, Szatmár, 2005. 9-7.

¹⁷⁴ Kulcsárné Mészáros K. 34.

építtető, itt születet fiuk, III. Farkas 1781-ben, aki br. Bánffy Máriát veszi nőül. Itt alapít családot fiuk, VI. Ferenc és felesége, gr. Seldern Kornélia, majd gyermekeik, IV. László és Johanna innen indulnak az életbe.¹⁷⁵

II. József és a grófi kastély

III. Ferenc másik fia a gróf Kendeffy családban találja meg párját, Rachel kisasszonyban. Ők is elhatározzák, hogy saját otthont építenek, így született a lenti kastély.

A község központjának egy mélyebb részén 1790–1810 között az előbbi jóval meghaladó impozáns kastély épült, az építtetők kilétét az épület frontján lévő Wesselényi és Kendeffy kettős címer bizonyítja. Az építtető házaspár öt gyermeke közül az egyedüli fiú, az 1809-ben született IV. Farkas telepszik itt le, 1834-ben feleségül kéri gr. Kendeffy Rózát, aki tíz gyermekkel népesíti be a hatalmas épületet. Közülük az 1840. február 13-án világra jött Józsefet említjük, akit Wesselényi Krisztina kisasszony, a későbbi Nagy Péter ref. püspök felesége tart a keresztvíz alá.¹⁷⁶ A húszas éveit járja, mikor feleségül veszi gr. Mikó Annát. A család azonban nem sokáig lehet boldog, mert József megbetegszik, és 34 éves korában, Pesten az idegklinikán meghal. A hadadi sírkertben nyugszik.¹⁷⁷

A helyiek azért nevezik grófi kastélynak ezt az épületet, mivel Farkas legkisebb lánya, a már 21 évesen özvegy Teréz, 1882. VII. 1-jén gr. Degenfeld Sándor neje lett.¹⁷⁸ Az erdőszádai (Ardusad) kastély is a Degenfeldek tulajdona volt, s nyáron a hadadit, télen az erdőszádait lakták.¹⁷⁹ Az államosítás után iskolaként működött, de miután a Németországban élő örökösök visszakapták, az iskola pedig új épületet kapott, megürülve, a

---

¹⁷⁵ A Hadadi Református Egyház anyakönyvei 1839-től.

¹⁷⁶ Nagy I. XII. köt.

¹⁷⁷ A Hadadi Református Egyház anyakönyve 1839-től.

¹⁷⁸ Uo.

¹⁷⁹ Kulcsárné Mészáros K. 40–41.

tulajdonosok a kastélyt kulturális és tudományos rendezvények, valamint gyermektáboroztatás céljára ajánlták fel.

II. Farkas VI. Istvántól született unokája, VII. Ferenc 1833. május 6-án II. József legkisebb lányával, Máriával, Hadadon lép frigyre.¹⁸⁰

A Wesselényiek zsidói ága

Nincs lehetőségünk részletesen foglalkozni Ferenc öccsének, VI. Istvánnak (1708–1758) ágával, akik Zsidó birtokosai voltak. De annyit mégis el kell mondanunk, hogy Istvánnak nejétől, báró Daniel Polixénától 12 gyermeke született, akik közül Miklóst kell kiemelnünk.

III. Miklós

III. Miklós (1750–1809. X. 29.) hatalmas termetével és erejével tűnt ki katonai pályáján. Egy kolozsvári útja alkalmával megismerkedik a hithű katolikus Cserei család lányával, a szépséges Helénával,¹⁸¹ aki viszonozza a fiú vonzódását, ezért a család a szebeni zárdába küldi. Miklós azonban nem tágít szerelmétől és a zárdából elrabolja,¹⁸² s a reverzális megadása után, 1777-ben feleségül veszi. Ezredesével szembeni engedetlenség és összetűzés miatt a hadsereg elhagyására kényszerítették. A szabadságeszmék lelkes híve, így összeütközésbe kerül a hatalommal, ezért hét év várfogságra ítélik, négy évet tölt Kufstein falai között és csak felesége közbenjárására valamint az akkor kitört francia forradalom hatására szabadul. Tizenkét gyermekükből csak a kilencedik, Miklós éri meg a felnőtt kort. Heléna asszony 1830. december 13-án hunyt el.¹⁸³

---

¹⁸⁰ A Hadadi Református Egyház anyakönyve 1839-től.

¹⁸¹ Csetriné Lingvaj Klára: *Cserei Heléna, Id. br. Wesselényi Miklós felesége*. In: Nagyasszonyaink, 2004. 120–139.

¹⁸² RNL. XIX. köt. 539.

¹⁸³ Nagy I. XII. köt.

IV. Miklós

IV. Miklós (1796–1850) apja termetét és éles felfogását, valamint eszméit öröklő, Széchenyivel való találkozása nagyban hozzájárul a fiatal gróf liberális gondolkozásához, akivel együtt az országgyűlési ellenzék vezéregyéniségei lesznek. Hírnevét az 1838-as pesti árvízkor tanúsított bátor életmentő tetteivel igazsággal öregbítette, hálából a Ferenciek belvárosi templomának falán bronz dombormű emlékezik hősiességéről. Róla írta Vörösmarty *Az árvízi hajós* című költeményét. Több műve jelent meg, legismertebb az 1834-ben kiadott *Balítéletekről* című,¹⁸⁴ mivel a kiadást a cenzúra üldözte, ezért a nyomtatás helyéül Bukarestet jelölték meg. Idős korára megvakul, ekkor veszi feleségül ápolóját, Lux Annát.

A Wesselényieknek állít emléket művében Kemény Zsigmond *A két Wesselényi Miklós* című művében, valamint Nyirő József az id. Miklós kalandos életét önti regénybe *A sibói bölény* címmel, Szilágy vármegye pedig az ifj. Miklósnak Fadrusz János által alkotott szoborcsoporttal állít emléket Zilah központjában.¹⁸⁵

A Wesselényiek Szatmárban

A család Szatmár megyei kapcsolatáról azért kell kiemelten szólnunk, mivel annak ellenére, hogy Hadad, Zsibó Közép-Szolnok megyéhez tartozott, a Wesselényiek több vonalon is kötődtek az akkori Szatmár megyéhez. Az első, legkorábról ismert, Szatmárba házasodott és élt Wesselényi I. Pál és Gyulaffy Zsuzsanna fia, IV. István, aki a három Lónyay lány közül Annát vette nőül, aki apjától, Lónyai Györgytől az aranyosmeggyesi várat kapta örökségül.¹⁸⁶ Házasságukból egy lány és két fiú született. A legkisebbet, az akkor már ismert erdélyi személyiség, Kemény János tartotta a keresztvíz alá. Még két

¹⁸⁴ Wesselényi Miklós: *Balítéletekről*, Téka, Bukarest, 1974. 200–205.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Csetriné Lingvaj Klára: *Lónyay Anna Kemény János fejedelem balsorsát megosztó hitvese*, In: *Nagyasszonyaink*, Nagyvárad, 2004. 45–53.

évet sem töltött be a kis IV. Pál, amikor a „Tekintetes és Nagyságos Wesselényi István Úr meghala 17. Julii. életének 37. Urunk 1656. Eszt.“ Tetemét vaskoporsóba zárva, a vár déli bástyájába a Lónyaiak érckoporsói mellé helyezték örök nyugalomra.¹⁸⁷ Annának özvegyiségében a család régi patrónusa, Kemény János volt segítségére, aki ekkor már II. Rákóczi György seregének fővezére, s így belesodródik a fejedelem lengyelországi kalandjába, ahonnan visszatérőben a krími tatárok fogságába esik, és csak két év után térhet haza. Rendszeres levelezéssel tartja kapcsolatát Annával, aki alig várja János hazatértét, hogy eleget tegyen a férfi kérésének, aki még a fogságban hitveséül kérte. 1859 augusztusában az aranyosmeggyesi várban lépnek frigyre, ahol az új házások a megpróbáltatások évei után néhány boldog hónapot töltenek együtt. Keményt 1661. január 1-jén a szászrégeni országgyűlésen Erdély fejedelmévé választják. Uralkodása rövid életű, mivel 1662-ben Segesvár mellett a törökkel vívott csatában elesik. Az özvegyet csapás csapás után éri, már évekkel ezelőtt elvesztette elsőszülött fiát, most férjét, majd 16 éves Borbála nevű lányát. Kisebbik fia, Pál, felserdülve Béli Zsuzsannával, a kolozsvári Lábasház örökösével lép házasságra.

Ebben az időben a szatmári vár helyőrsége rendszeresen zaklatta, fosztogatta a környék lakóit, ezért Anna a környék nemeseivel rajtaütött a portyázókon, sokakat lekaszabolva közülük (1669). Ezt megtorlandó, a hatalom hűtlenséggel vádolta, melyet súlyosbított Pálnak a Thököly-féle kuruc mozgalomban való részvétele. Birtokait a kamara vette át, a várat pedig lerombolták, bástyáit felrobbantották (1670). Anna Gerendre, a Kemény-kastélyba menekült, 30 évi özvegyesség után 1693-ban halt meg. Halála után az örökösöket részben kárpóolták, így Wesselényi Ferenc, a hadadi báró, 1740-ben kiváltotta a birtokot, a megmaradt várból várkastélyt építtetett, mintegy visszavarázsolva annak régi fényét.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Szirmay A. I. köt. 161.

¹⁸⁸ Borovszky S. 36-162.

Wesselényiek a hatalmas Lónyay-birtokból lassan-lassan nagy területeket váltottak meg, így volt birtokuk Avasújváros, Berend, Bikszád, Kányaháza, Komorzán, Ráksa, Kőszegremete, Kiskolcs, Szatmárudvari, Szinérváralja határában. Németi központjában házas telekkel bírtak, melyet Wesselényi Ferenc az egyháznak ajándékozott, e telekre épült a paplak 1832-ben, ezen ajándékozás emlékét őrzi az épület falán ma is látható Wesselényi-címer. Így kapta ez az utca és az ott lévő elemi iskola a Wesselényi nevet. Ezért vette fel a németi református nőszövetség Ferenc másodszülött lánya, Kata (1735–1788) nevét.

Említést teszünk még IV. Miklós Nagykárolyban, az Arany-szarvas fogadó nagytermében tartott megyei közgyűlésen az örökváltságról (az úrbéri tartozás a földesúrral szabad egyezség alapján való megváltása) mondott dörgedelmes beszédéről, melyben erősen elmarasztalta a Metternich-kormányt.¹⁸⁹ Ezért az erdélyi királyi tábla hűtlenség vádjával perbe fogta és börtönre ítélte, a védelmet Kölcsey látta el.

A Wesselényiek címerei¹⁹⁰

Az évszázadok során a család hűségéért újabb és újabb adományt, rangot és egyben címet nyert. A kérdés oly bonyolult, hogy Karácsonyi János történész 1899-ben külön tanulmányt írt róla.

I. Ferenc (1540–1594) kerekalpu ügynevezett doborpajzsán a címerkép egy oszlophoz láncolt, kiöltött nyelvű, halfarkú kutya. (A fantázialények a 15. század végén jöttek divatba.)

II. Ferenc, a nádor, a Habsburg-ellenes összeesküvő kék alapú címerpajzsán a címerkép egy kiöltött nyelvű halfarkú oroszlán, mely jobb elsőjében három szál rózsát fog. A nádornak még egy címere is volt, melyet Ferdinánd királytól nyert,

---

¹⁸⁹ Uo. 180.

¹⁹⁰ Karácsonyi János: *A Wesselényi család eredeti címerei*. Turul, 1899. IV. köt.

A hadadi temetőben még áll a Wesselényiek kriptájának keleti fala

Wesselényi III. Ferenc feleségének, Rhédey Zsuzsannának kőtáblája a keleti falban

A Rhédey család grófi címere

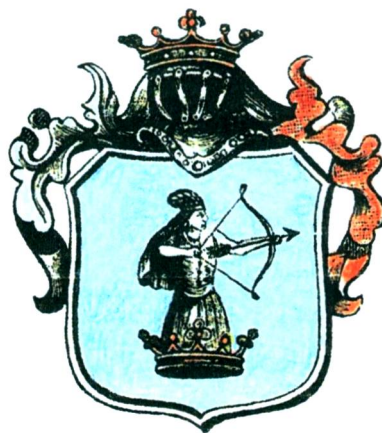
Rhédey Klaudia síremléke az erdőszentgyörgyi református templomban

Wesselényi IV. Farkas
és Kendeffy Rozália sírköve
a hadati temetőben

A sírkő egyesített Wesselényi
és Kendeffy címere

A malomvízi Kendeffy család
címerének színes ábrázolása

Az egyesített Wesselényi
és Kendeffy-címer a bárói kastélyon

ovális címerének pajzsa égszínkék, benne egy ágaskodó delfinnel, mely egy oroszlánfejet tart.¹⁹¹

A hadadi Wesselényiek címerképe viszont egy sellő, balra hajló halfarokkal, ő is jobb elsőjében három vörös rózsát tart, a sisakon a címerkép ismétlődik. Ezzel a címerrel találkozhatunk a hadadi kastélyokon, a temetői sírköveken, vagy Szatmáron a németi parókia falán.

A Wesselényiek sírkertje

A Wesselényiek évszázadokon át Hadadon a református templom alá temetkeztek, melyet az 1901-beli új torony építéskor talált 1500-as évek végi sírleletek is bizonyítanak. De az 1754-es felújítással, mivel a padlószintet megemelték, további temetkezésre már nem volt alkalom. Ekkor építtetett III. Ferenc, aki akkor már 50 éves volt, még a kastélyépítés előtt (1761), egy 48 négyzetméter területű, téglafalú, zsindeletetű temetői kriptát, melyet 1962-ben felgyújtottak, majd feldúltak, az érckoporsókat összetörték, azóta falai is részben bedőltek, a sírkertet bozót lepte el.

Szerencsére a keleti fal majdnem épségben megmaradt, melyen három halottról emlékező kőtábla olvasható: Wesselényi III. Ferencnek és feleségének, Rhédey Zsuzsannának latin nyelvű címeres síremléke és IV. Farkasé, mely magyar nyelvű és címer nem díszíti. A családi elhalálozás növekedésével, a kriptá északi oldalán kerítéssel körülvárt családi sírkertet hoztak létre, ahol ma három címeres és két csupán szöveges sírkövet találunk, valamint a család egyik barátjának, Balog Pálnak az obeliszkjét, melyet barátja, Wesselényi IV. Farkas állíttatott. Elsőként a kriptá falán lévő kőtáblákat mutatjuk be:

III. Ferenc síremléke: a fal jobboldalán kissé süllyesztve helyezkedik el, mérete 210×80 cm, két részből áll, anyaga szürkés erekkel tarkított fehér márvány, a latin szöveg sekélyen vésett, sok rövidítéssel, majuszkuláris (literae majusculae) és összeolvasz-

¹⁹¹ Petri M. I. köt. 413.

tott betűtípussal, ezért, valamint régies megfogalmazása miatt nehezen olvasható és értelmezhető, a felső táblarészben kapott helyet a három rózsát tartó sellős családi címer, melyet kétoldalt szöveg övez, mely az alsó részben folytatódik:

„D.O.M. QUISQUIS ADES EXILI HOC IN TUMULO
 MONUMENTUM CERNE VICTRICIS VIRTUTIS. ET IM-
 MORTALIS HERIS EXCELENTIS ACILLUS TRISSIMI. D
 FRANCISCI. VESSELENY L. B. DE HADAD S. C. R. ET. AP.
 MAJEST. CAM. STAT. CONAI. INCI.COMIT SOLNOC.
 MCOMITS. SUPREM. QUI. CERTUM. MAGNORUM
 MAIORUM. INCRENENTUM. PIETATE...DEUM.ANTIQUA.
 FIDE.IN.REGEM IN OMSSES. ANNOS. SIC. LXV. VIXIT.VT.
 OMNIBUS. ACCEPTUSEXPERTUR. NOVISSIME Q. A. D.
 MDCCCLXX. D. VIII KAL. APRIL CONGNATAM. COLEUM.
 ANIMAM: TERRAE VIRTUTES MORTALE QID QID. HA-
 BUIT. ULTRO. RESIPERETIC. TUMULUS. QEM. ORBATAN-
 TO MARITO CONIUX. COM. SUSANNA. RHEDEI. PERN-
 NIBUS. LACRIMIS. L. M. O. F. E.“

„ISTEN A LEGJOBB, A LEGHATALMASABB. BÁRKI, AKI
 ITT JELEN VAGY, NÉZD !, EZT AZ EMLÉKMŰVET, A
 FÖLDI ÉLETBŐL VALÓ TÁVOZÁSÁT EBBE A SÍRBA, A
 GYŐZEDELMES, ERÉNYES ÉS HALHATATLAN
 NAGYMÉLTÓSÁGÚ ÚRNAK, A HADADI WESSELENYI
 FERENCZNEK, A NAGYMÉLTÓSÁGÚ HÍRES SZOLNOK
 VÁRMEGYE ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJÉNEK, AKI
 MINDEN BIZONNYAL A BÁRÓK KÖZÖTT A LEGKI-
 EMELKEDŐBB BÁRÓ VOLT AKI EGYRE NÖVEKVŐBB
 KEGYELETTEL VOLT ISTEN IRÁNT, ŐSI HITTEL MIN-
 DENBEN A KIRÁLY IRÁNT, ÍGY ÉLT 65 ÉVET, AHOGY
 AZT TAPASZTALHATTUK MINDENKI ÁLTAL ELFOGAD-
 VA. VÉGÜL AZ ÚR 1770. ESZTENDEJE ÁPRILIS HAVÁNAK
 8. NAPJÁN LELKÉT AZ ÉGNEK ADTA, A FÖLDNEK PEDIG
 ERÉNYEIT ÉS MINDENT AMIVEL LEGUTÓBB REN-
 DELKEZETT.

EZT A SÍREMLÉKET KÉSZÍTETTE SZEGÉNY FÉRJÉNEK HÁZASTÁRSA RHÉDEI ZSUZSANNA, ÖRÖKKÉ SÍRATVA.¹⁹²

A második kőtábla II. Farkas 1781-ben született hatodik gyermekéé, aki az apja nevét viselte.

III. Farkas síremléke: nagyszüleinek síremlékei közé, középre helyezték el, mérete 130×80 cm, anyaga sötétszürke márvány, teteje timpanonban zárul, melyen a négy lyuk arra enged következtetni, hogy ott egy címeres plakett lehetett. A szöveg magyar nyelvű vegyes betűtípussal vésődött:

„Hadadi
idb. b. Wesselényi Farkas úr
ő exczeja
cs. K. Kamarás
val B Titkos tanácsos
és Közép Szolnok megye főispánja
a jó ember
A haza, mint király híve
nyugszik itt
Mehalt Augusztus 8-án 1851-ben
élte 70-dik évében.
Emlékezetét tisztelik
kesergő özvegye s gyermekei.
Béke poraira.“

A harmadik, a baloldali kőtábla:

Rhédey Zsuzanna síremléke: ezen emléktáblával a későbbiekben foglalkozunk.

A sírkert obeliszkjei

1. Elsőként a fiatalon elhunyt IV. Farkas és Kendeffy Rozália fiának, V. Miklósnak síremlékénél állunk meg, mely egy egy

¹⁹² Ft. Láng Pál fordítása.

méter magas, téglalap alakú, szürkésfehér márványoszlop, felső részén a Wesselényi-címerrel, melyet egy kidomborodó bárói korona fed. A kő szövege:

„B. WESSELÉNYI MIKLÓS
KI SZÜL. 1838. SEPT. 28-ÁN
ELHAL 1851. DEC. 28-ÁN
RÖVID ÉLETÉVEL SZÜLEINEK
S JÓ EMBEREINEK CSAK ÖRÖMÖT
HALÁLÁVAL PEDIG
FELEDHETETLEN
BÁNATOT OKOZA.
NYUGODJANAK PORAI!”

2. Másodikként egy címer nélküli obeliszkszövegét olvasuk el, megállapítva, hogy a kő mindkét oldala egy-egy halott-ról emlékezik. III. Ferenc a kastélyépítő, II. Farkas nevű fiának és Bethlen Júliának a fia és felesége nyugszik alatta.

A kő elülső részének szövege:

„MALOMVIZI / KENDEFFY RAKHEL / FÉRJÉTÁPOLÓ
HŰ NŐ / GYERMEKEIT IGAZÁN SZERETŐ ÉDESANYA /
MEGHALT MDCCCXL. ÁPR. 17-ÉN”

A hátoldal szövege:

„BOLDOG FELTÁMADÁS / REMÉNYE ALATT / IT
NYUGSZIK / HADADI B. WESSELÉNYI JOSEF / MÍG ÉLT
A CS. KIR. AP / FELS. ARANYKULCSOS HIVE/NEMES
KÖZÉP-SZOLNOK VÁRMEGYE / FŐISP. ADMINISZTRÁ-
TORA / A ZILAHAI ÉS SZATHMÁRI / GIMN. INSP. KURÁ-
TORA / MINT JÓ EMBER / IGAZ HAZAFI HÍV FÉRJ,
GONDOS ATYA, / OKOS GAZDA, TUDOMÁNYOK BA-
RÁTJA / S JOBBÁGYAI ÉDESATTYOK / ÁLDOTT EM-
LÉKEZETET / HAGYOTT MAGA UTÁN / ÉLETÉNEK
ÖTVENEDIK ÉVÉBEN / MIDŐN A MEGVÁLTÓ ERRE A
VILÁGRA / Ő A MÁSIKRA SZÜLETETT ÁLTAL / KAR.
HAVA 25-ÉN MDCCCXXVI. ESZTENDŐBEN.”

Érdekes mód a férj 14 évvel hamarabb hal meg, mégis a kő hátlapjára kerül, melyből arra következtethetünk, hogy a feleség halála után gyermekeik állíttathatták az obeliszket, s anyai tiszteletből édesanyjukat vésették az előlapra.

3. Szintén címer nélküli sírköve van IV. Farkas és Kendeffy Rozália lányának:

„ÖZVEGY BRANYICKAI/BÁRÓ JOSIKA ANDORNÉ / SZÜLETETT / HADADI BÁRÓ WESSELÉNYI ANNA / SZÜL. 1856. FEBR. 29-én. MEGH 1902. JAN. 6.”

4. Egy porladozó homokkő obeliszkről az anyakönyvek alapján csak sejteni lehet, hogy ki nyugszik alatta: Wesselényi Ádám (1843–1867), kit édesanyja, Rozália asszony és édesapja, IV. Farkas 24 évesen kísért el utolsó útjára. A kő felső részén a címer fölötti korona még kivehető.

5. Az előbbi házaspár sírkövét, mivel kettős címert tartalmaz, csak a következő részben mutatjuk be.

6. Különös mód, hogy a családi sírkertbe temették a család barátját, Balog Pált. Sírkövének szövege

„KUSALYI BALOG PÁL KI SZÜL. 1792. FEBR. 26-án. MEGH. 1864. OKTÓBER 16-án. HŰ BARÁTJÁNAK EMLÉKÜL B. WESSELÉNYI FARKAS.”

Minden valószínűség szerint II. Farkast és feleségét, gr. Bethlen Júliát is a kriptába temették, de erre vonatkozó adatokat az egyház nem őriz, viszont a kriptá belső falán kőtáblák nyomaira utaló mélyedések vannak, amiből erre következtethetünk.

A következőkben azon Wesselényi-feleségek családjával ismerkedünk meg, akiknek címeres sírjelei vannak a családi sírkertben.

Rhédey Zsuzsanna síremléke

A heraldika középkori szabályai szerint a női leszármazott az apa címerét viselhette vagy vihette magával a házasságba, vagy felvehette férjének címerét, de kérhettek címeregyesítést, melynek egyik módja a két család címerének együttes megjelenítéséből állt.¹⁹³ A hadadi temetőben az első és a harmadik esettel találkozunk, míg a két kastélyon három egyesített címert láthatunk, melyek a Rhédey, Kendeffy és a Bethlen családokat jelentik meg. Elsőként a legidősebb feleség, Rhédey Zsuzsanna révén, az ő családjával és címerükkel foglalkozunk.

A Rhédey család

Eredete az Aba nemzetségig vezethető vissza. A családi nevet a Heves vármegyei Nagyréde községtől vette, melyre Mátyás királytól 1466. február 6-án címeres adománylevelet nyertek. Az összefüggő családfát a 14. század elején élt Miklóstól lehet levezetni. Nincs alkalmunk és nem is célunk ezt a szétterjedt családot bemutatni, de annyit el kell mondanunk, hogy Rhédey Ferenc váradi kapitány, Bihar és Máramaros főispánjának fiát, III. Ferencet 1657. november 2-án Erdély fejedelmévé választották, mivel II. Rákóczi György kénytelen volt lemondani, de fejedelemsége igen rövid életű volt, mert Rákóczi 1658. január 13-án visszatér a trónra. Ferenc 1659. június 13-án grófi rangra emeltetett. Ez az ág azonban két nemzedék után kihalt. A leszármazást a család Ferenc kapitány III. Pál nevű testvére révén vitte tovább, akinek I. János és I. István nevű fia bontja két ágra a családot. János 1639-ben elcseréli testvérelével magyarországi birtokait erdélyiekre, majd Bethlen Gábortól adományt kap Erdőszentgyörgyre (Șângeorgiu de Pădure, Maros megye), mely a Rhédeyek egyik erdélyi fészkévé vált.¹⁹⁴

---

¹⁹³ Bertényi I. 16-17.

¹⁹⁴ Nagy I. IX. köt. 114-115.

A Rhédeyek neves női leszármazottai

A Rhédeyek a Wesselényiekkel III. Ferenc, a későbbi hadadi kastélyépítő révén jutnak családi kapcsolatba, aki Pálnak és Baros Borbálának a lányát, Zsuzsannát veszi nőül 1731-ben.

Rhédey Zsuzsanna

Rettegi György (1718–1786) korának emlékirója azt írja Rhédey Zsuzsannáról (1716–1777): *„Az asszony volt akkor 15. esztendőben járó noha szőke, fejér személyü volt, de csak el lehet mondani, hogy Erdélyben szebb asszony nem volt nála.”* Zsuzsanna nemcsak szép, de intelligens is volt, melyre abból is következtethetünk, hogy a 18. század könyvgyűjtő asszonyai közt tartják számon, valamint a verselésben is jártasságot mutatott.¹⁹⁵

Wesselényi Kata

Zsuzsanna másodszülött gyermeke, Kata (1735–1788), 15 éves korában, anyja János nevű nagybátyjának unokájához, a 29 éves Rhédey Zsigmondhoz (1722–1758) megy nőül. Az esküvő napján anyja egy díszes kötésű Szentírást ajándékozva, annak előzőek lapjára 1751. június 20-án, Kolozsváron (a Rhédeyeknek Kolozsváron a Főtér és a Jókai utca találkozásánál impozáns palotájuk volt) egy 20 soros verset jegyzett be. Ennek első négy sorát idézzük:

*„Rhédei Susanna Kedves Leányának
Kit szült Wesselényi Ferentz hív Párjának
És a Kereszttségben nevezett Katának
Könyveit ajánlja e szent Bibliának.”*

Öt évre házasságkötésük után 1756-ban Kata egy fiú gyermeknek ad életet, de örömét csakhamar gyász váltja fel. Mind-

---

¹⁹⁵ Deé Nagy Anikó: *Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században*, In. *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, EME kiadása.

össze 23 éves, amikor hétévi házasság után 1758-ban özvegyen marad, majd 1771-ben elveszti egyetlen, az akkor 15 éves fiát is, Ferencet. Anyja szellemiségét követve, férjével együtt ő is 16-17. századi kéziratokat, nyomtatványokat gyűjt. Fia halálakor 131-et a Vásárhelyi Református Kollégiumnak ajándékoz. Nevét kéziratos szakácskönyvek készítésével, különböző falvak számára úrasztali terítők, klenódiumok ajándékozásával is emlékeztetése tette. 1759-60-ban restauráltatta az erdőszentgyörgyi református templomot, mely számára 1760-ban Sipos Dávid kőfaragómestertől egy szószéket is rendelt, ahova a Rhédey és Wesselényi egyesített címerrel ennek emlékét is felirattatta: „ELKÖLTÖZVÉN A MENNYEI / TEMPLOMBAN N. MÉLT. GRÓF / KISRHÉDEI RHÉDEI SIGMOND / ÚR KEGYES FÉRJE SZÁNDÉKÁT TELJESÍTETTE EZEN / TEMPLOMOT MEGÚJJÍTOTTA. / L. B. HADADI VESSELÉNYI KATA / MDCCCLX ESZTENDŐBEN.“/

Bethlen Zsuzsanna

Kata egyedülletében egyre szorosabb viszonyt ápol az ötöd-szülött Mária nevű húgának, férjezett gr. Bethlen Domokos lányával, Bethlen Zsuzsannával. 1770-ben könyveinek egy részét neki is ajándékozta, 1788-ban bekövetkezett halála után pedig a könyvek nagy része a Zsuzsa birtokába kerül, melyek között 1750 kötetben a Rhédey Zsuzsanna bejegyzése olvasható, ugyanakkor vásárhelyi házáat is ő örökli, aki akkor már Teleki Sámuel felesége. Zsuzsanna férje is szenvedélyes bibliofil, ezért az örökölt házat felesége halála után egy könyvesházzal toldja ki. Még ennek elkészülte évében, 1802-ben megnyitja könyvtárát az olvasók előtt. Így született a vásárhelyi Teleki-téka, melynek alapja részben a három bibliofilia¹⁹⁶ Rhédey Zsuzsanna, Wesselényi Kata és Bethlen Zsuzsanna egymástól való örökléséből gyűlt össze.

---

¹⁹⁶ RNL. III. köt. 281.

Rhédey Klaudia

A család nevezetes női személyisége még Rhédey Zsigmond unokaöccse, II. Mihály és br. Bánffy Teréz unokája, Klaudia (1712–1741). Az 1807-ben épült erdőszentgyörgyi kastélyban született 1812. szeptember 20-án. Nagylánnyá cseperedve, szüleiivel egy farsangi bála Bécsbe utazott, ahol megismerkedik Sándor Pál Lajos württembergi herceggel, aki az első látásra szerelmi vonzódást érez az üde szépségű erdélyi grófkisasszony iránt. A herceg rövidesen kérőként jelentkezett a Rhédey-háznál, de az apa, Rhédey László, a rangkülönbség miatt nem adta áldását a fiatalokra. A herceg viszont kitartott elhatározása mellett, még azon az áron is, hogy lemond trónigényéről és morganatikus házasságot¹⁹⁷ köt a grófi házzal. A német jogrend tiltotta a magasabb nemesi körök alacsonyabb rendű nemesekkel való házasságát, vagy ilyen esetben morganatikus házasságot köthettek, mely törvényes ugyan, de polgári hatása korlátozott, vagyis ilyen esetben sem a feleség, sem az utódok nem öröklik a férj, illetve az apa rangját és nevét, nem örökölnék a családi vagyontól. A házasság végül is Klaudia édesapjának halála után, még abban az évben, 1835-ben megkötöttetett, s Klaudia Teck hercegnéje rangot kapta. (Teck német kishercegség, mely még a 14. században a Württemberg hercegségbe olvadt.) Klaudia egy fiú, Ferenc és két leány gyermeknek adott életet. Férje huszárcapitány lévén, 1841-ben Grazban gyakorlaton vett részt, ahova felesége szeptember végén Erdőszentgyörgyről látogatóba indult, de az úton kocsijuk felborult, s Klaudia negyedik gyermekével várandós lévén, súlyos vérvesztéseget szenvedett, s nyolc nap után, 1841. október 1-én Pettauban (szlovén kisváros, mai nevén Ptuj, Maribortól 25 km-re a Dráva partján) elhunyt. Utolsó kívánsága szerint Erdőszentgyörgyön a falu feletti északi dombon lévő családi mauzóleumba temették. A hazahozatal másfél hónapig tartott, az érckoporsót vivő hintót mindvégig maga Sándor hajtotta, sem a kocsisoknak, sem a menetet kísérő tisztársaknak 99

¹⁹⁷ Uo. II. köt. 504.

nem adta át. A visszaemlékezések szerint azt mondta: „Ő maga kért, hogy vigyem haza.“ A mauzóleumból később a református templom kriptájába helyezték át örök nyugalomra.

Fia, Teck Ferenc, az angol windsori királyi családba nősült, Mary Adeleidet véve nőül, leányuk, Mary Viktória V. György herceg, a későbbi király felesége lett.¹⁹⁸ Az unoka 1905-ben fekete márvány síremléket helyezett el Klaudia emlékére a templom belső falán. A kő felső részén a szöveg angol nyelvű, alatta pedig annak magyar megfelelője.

„RHEDEY CLAUDIA GRÓFNŐ
HOHESTEINI GRÓFNŐ
SÁNDOR WÜRTEMBERGI HERCZEG
Ő KIRÁLYI FENSÉG HITVESÉNEK EMLÉKÉRE
MEGHALT 1841. ÉVBEN.
EMELTETTE UNOKÁJA VIKTÓRIA MÁRIA
WELSI HERCEGNŐ“

Fiuk, VI. György, az apja a mai angol királynőnek, II. Erzsébetnek, akinek ereiben így 17 százalékban magyar vér folyik. A királyi család kérésére, 1935-ben azonosítás végett megvizsgálták a maradványokat, s megtalálták azt a medált, melyet Klaudia konfirmálása alkalmából kapott, s melyet idegenbe szakadása miatt állandóan hordott. Ekkor az 1905-ös táblát egy újabb angol nyelvűvel egészítették ki.

Wesselényi Ferencné Rhédey Zsuzsannához visszatérve, már az előbbi részekben elmondtuk, hogy 1761-ben Hadadon egy kastély építésébe kezdenek, ebben az időben minden valószínűség szerint a Szilágy megyei Drág-beli Wesselényi kastélyban lakhattak, mivel Zsuzsanna ott hal meg 1777-ben, viszont hamvait örök nyughelyként a hadadi családi kriptá fogadta be. A még ma is álló nyugati fal baloldalára helyezték el síremlékét, mely két részből tevődik össze: a felső részen láthatjuk a Rhédey-címert, alatta a latin feliratot:

---

¹⁹⁸ Uo. XVI. köt. 243-244.

„D. O. M. (DEO. OPTIMO. MAXIMO)
STA ! VIDE AMOREM. OMNIA. VINCERE. VICIT.
ET. MORTEM.VT. QUAE. PRIUS. FIDOS. DISIUNGERE.
TENTAT. AMANTES.
EA. NUNC. EOS. ET. ARCTIUS. ET. AETERNUM. IUNGAT
IP. SA. QUIPPE. EXCELLENTISSIMA. AC. ILLUSTRIMUM.
ANIMARUM. EXEMPLUM. ET

NORMA.
D.SUSANNA. RHEDEI COMES. DE. RIS. RHEDEI. ORBA.
EXCELLENTISSIMO. VIRO. ID. VOTIS. ID. AMORE. EF-
FECTIT.
V. T. AN. CH. MDCCLXXI. AET. LV.. CONUCCII. XXXIX.
ORBITATIS.
ALTERO. ELUM. ANIMAM. QUOD. MORTALE. HABEBAT.
HIC. TUMULUS“

„D. O. M. ISTENNEK. LEGJOBBNAK, LEGNAGYOBBNAK.
ÁLLJ MEG! LÁSD A SZERELMET, AMELY MINDENT LE-
GYŐZÖTT!
ÉS LÁSD A HALÁLT, HOGY AMELYIK AZ ELŐTT A SZE-
RETŐ HITVESEKET
SZÉTVÁLÁSSAL KÍSÉRTETTE
AZ MOST ŐKET MÉG SZOROSABBAN ÉS ÖRÖKRE
ÖSSZEKÖSSÉ. Ő UGYAN IS AZ A
KIVÁLÓ (grófnő) AKI A NEMES LELKEKNEK
PÉLDAKÉPE ÉS MINTÁJA VOLT.
D. RHÉDEI ZSUZSÁNNÁ GRÓFNŐ A RHÉDEI CSALÁDBÓL
KIVÁLÓ FÉRJÉVEL UGYANAZZAL AZ ESKÜVEL,
UGYANAZZAL A SZERETETTEL LETT EGGYÉ
KRISZTUSNAK 1771-İK, FÖLDI ÉLETÉNEK 55-İK, HÁ-
ZASSÁGÁNAK 34-İK ÉVÉBEN.
ODAÁT LELKÉT AZ ÉG, AMI HALANDÓ VOLT BENNE,
AZT EZ A SÍR FOGLALJA MAGÁBA.“¹⁹⁹

---

¹⁹⁹ Ft. Láng Pál fordítása.

A Rhédey-címer

A Rhédeyek, akárcsak a Wesselényiek az évszázadok során több címeradományt is kaptak, ezek közül az 1744-ben nyert grófi címert mutatjuk be, mely a hadadi kripta sírkövén is látható. Szemben az eddig bemutatott címerekkel, a sírkerti Rhédey-címerről is leolvasható a család rangja, a grófi cím.

E címerben a pajzs négyelt, vagyis négy kis mezőre osztott, s ezek közepén egy úgynevezett kis boglárpajzs helyezkedik el, melyben kék mezőben balra néző, meghajtott nyakú fehér hattyút láthatunk. A négy pajzsmező: 1. jobbra fent kék alapon égő fészkeről felemelkedő főnix-madár kitárt szárnyakkal. 2. és 3. vörös alapon, kifelé irányuló könyöklő páncélos kar egyenes kardot tart. 4. a bal alsó mező szintén kék alapú, benne egy ágaskodó, kétfarkú oroszlánnal. A nagy pajzsra három páncél-sisak támaszkodik, melyeken a címerképek ismétlődnek. A jobb-oldalin a főnix, a középsőn a kardot markoló kar, a baloldalin a hattyú. Ezeket egy grófi korona fedi. A takarót jobbra kék-arany, balra vörös-ezüst lecsüngő, stilizált növényi indák alkotják.

A grófi kastély utcai frontjára szüleinek tiszteletére az építkezést befejező II. Farkas egyesített Wesselényi-Rhédey-címert helyzetetett el, mely ma sajnos porladozó állapota miatt alig ismerhető fel.

A hadadi Wesselényi-sírkert kriptája mellé temettek legimpozánsabb obeliszkje Wesselényi IV. Farkas és felesége, malomvizi gr. Kendeffy Rozália emlékét őrzi. A kő felső harmadában egy egyesített címer látható, melynek kapcsán a Hadadra hozott feleség, Rozália, családjával is meg kell ismerkednünk.

A malomvizi Kendeffy család

A Kendeffyek ősi fészkének számító Malomvíz (Râu de Mori) nagyközség, a Hátszegi-medence déli részén, a Retyezát meredek oldalai közül kibúvó Râu Mare festői völgyében. 1359-ben említik írásos dokumentumok, de a Kendékkal kapcsolatosan már száz évvel korábban is megjelenik e név. A falu

fölött ott magasodnak Kolcvár még romjaiban is impozáns maradványai. Első tornyát a táj legnagyobb birtokosai, a Kendeffyek építették a 15. században, majd tovább bővítik két lépcsőben a 16–17. század idején. Lakhelyként csak a törökök garázdálkodása idején vették igénybe, mivel a családnak impozáns kastélya volt a faluban, viszont az őrség még a 18. században is lakta. A vár alatt egy görög szertartású kolostor állt, melyet II. József, a kalapos király rendelete szüntetett meg, az egyházi rendek felosztatásával. A zárda templomának romos falain a Kendeffyekre, a vadászatokra vonatkozó freskók voltak.²⁰⁰ A falu népessége 1878-as vallási nyilvántartás szerint 298 fő volt,²⁰¹ ez a szám közel 150 év alatt 4400-ra nőtt, ebből 79 magyar.

A táj évszázadokig vadban gazdag terület volt, melynek hírét a medve- és zergevadászatok adták, ezért kereste fel a családot 1881-ben Rudolf osztrák trónörökös is, hat napot töltve a kastélyban augusztus 1–6. között.

A Kendeffyek Erdély törzsökös családjai közé tartoznak, előnevüket lakóhelyüktől vették, s ezzel terjedtek el a Partiumban is. Egyes genealógusok a családot Kendtől a hét vezér egyikétől eredeztetik. 1236-ban említik először Malomvizen Kende fia, János nevét. Az erdélyi vajda 1406-ban mindenféle kenézi szolgálat alól mentesíti a családot. 1415-ben pedig már minden nemesi kiváltsággal rendelkeznek. II. János Zsigmond királytól (1368–1437) címeres adománylevelet szerez. Két fia által a család két részre bomlik, a Kendeffy és a Kenderessy ágra. Mindkét ág Mátyás királytól nyer ítélkezési, úgynevezett pallosjogot. Házasságok révén a család a Hátszegi-medencében hatalmas erdőségekre és szántókra tett szert.²⁰²

A család egyes tagjai Erdély politikai, gazdasági életében is jelentős szerepet tölthettek be, míg mások a fenséges környezetű Malomvizen gazdálkodva, birtokaikat távolabbi területvászár-

²⁰⁰ RNL. XIII. köt. 336.

²⁰¹ Dvorzák János: *Magyarország helységnévtára*, Budapest, 1877. 296.

²⁰² Nagy I. VI. köt. 191–194.

lásokkal is gyarapították. Így említhetjük a történelmi Szatmár megyében lévő Ilket,²⁰³ ahol a falu egyik birtokosa a Kendeffy család volt, akik a Csaholyiaktól vették zálogba 1461-ben a földeket. De még a 19. század elején is az Eördögh, Eötvös, Toldy családok mellett a Kendeffyek is a falu birtokosai. A 15. században Krasznaszentmiklóson (Sânmiclăuș, Szatmár m.) is részbirtokosok voltak,²⁰⁴ valamint Nyíracsad (Szabolcs vármegye) határának egy részét a 18. század második felében és a 19. század elején a Kendeffyek bírták.²⁰⁵

A család több tagja a hadsereg kiemelkedő személyisége volt. Kendeffy János Martinuzzi (érsek, államférfi, 1482–1551) utasítására 1550-ben az Erdélyt fenyegető románok ellen küzdött,²⁰⁶ 1603-ban a család három férfitagja, Gábor, Mihály és István a Bástá ellen vívott brassói csatában életüket vesztik. Talán mondhatni azt, hogy Kendeffy Elek (1740–1783) rövid élete ellenére a legkiemelkedőbb személyisége a családnak, aki Hunyad vármegye főispánja, majd erdélyi főkormányzói tanácsos. Mária Terézia 1762. május 17-én számára és utódainak grófi rangot adományozott. Elek János nevű fiától származó unokája, Ádám (1795–1834. február 12.) Wesselényi Zsigmond nézeteit vallva, a Szabadelvű Párt színeiben politizál, valamint nagy mecénása volt a sportnak. 1834. február 2-án bekövetkezett halálával a grófi ág kihalt. Ádám leánya, Katinka 1856-ban Párizsban a száműzetésben élő ifjú, gr. Andrássy Gyulához, a későbbi neves politikushoz ment férjhez. Budapesten hunyt el 1886. május 24-én.²⁰⁷

A család nőtagjai közül az 1798-ban elhunyt Kendeffy Rachelt, a grófi rangot nyert Elek testvérét, Teleki Mihály, majd ennek halála után mint Bethlen Gergely feleségét kell

²⁰³ Borovszky S. 86.

²⁰⁴ Uo. 157.

²⁰⁵ Borovszky Samu: *Szabolcs vármegye*. Budapest, 1900, 48.

²⁰⁶ RNL. VIII. köt. 130.

²⁰⁷ Uo. I. köt. 800.

még megemlítsük, aki a könyvgyűjtésben jeleskedett, ami abban a korban egy nő részéről sajátos és igen értékelendő szenvedély volt.²⁰⁸

A köznemesi ág viszont tovább élt, melynek egyik tagja, II. Ádám IV. Károly Habsburg király koronázásakor, 1916-ban ismét grófi rangot nyert a családnak.

Az évszázadok alatt a Kendeffyek négy településen építettek nemesi udvarházat, illetve palotát: elsőként épült a malomvízi kastély, majd 1777–1782 között Óraljaboldogfalván (Sântămăria-Orlea, Hunyad m.) gr. Kendeffy Elek rendelkezésére született a második, melyet később unokája, Ádám bővít tovább. Elek halála után felesége, bethleni Bethlen Krisztina Marosvásárhelyen a mai Bolyai utcában, a Teleki-tékával szemben, a már férje által megkezdett palotát 1789-ben fejezi be, melyet téli szállásként használ. Az épület előcsarnokában egy Bethlen-címeres tábla emlékezik meg az építetőről. Ez a Kendeffy-palota ma a bíróságnak ad helyet. A legfiatalabb a Kernyesden (Cârnești, Hunyad m.) 1871–1875 között épült kastély.²⁰⁹

A Wesselényiek III. Ferenc és Rhédey Zsuzsanna házasságából született fiuk, II. Farkas a hadadi kastélyépítő és felesége, gr. Bethlen Júlia gyermeke II. József révén kerülnek rokoni kapcsolatba a Kendeffyekkel, aki gr. Kendeffy Rachelt veszi feleségül. Ők építik Hadadon az alsó vagy bárói kastélyt. Fiuk, IV. Farkas, Rozália kisasszony személyében szintén Kendeffylányt, Ádám elsőszülöttjét veszi nőül. Ők nyugszanak a családi sírkertben.

Sírkukon a sírkert legimpozánsabb szürke márvány obeliszkje emelkedik, mely négy részből tevődik össze: alap (18 cm), cokli, mely három lépcsőből áll (139 cm), valamint az oszlop (300 cm) és a piramis, mely az oszlopot zárja le. A kő szövege:

²⁰⁸ Uo. XI köt. 455.

²⁰⁹ Sida Zsuzsa: *A Kendeffy család.*

„HADADI BÁRÓ
WESSELÉNYI FARKAS
SZÜL. 1809. OKT. 30-ÁN
MEGH. 1870. OKT. 15-ÉN
ÉS HITVESE
MALOMVIZI GRÓF
KENDEFFI ROZÁLIA
SZÜL. 1818
MEGH. 1877. SZEPT. 17-ÉN
SZERETŐ JÓ SZÜLEIKNEK
ÁLDOTT EMLÉKEZETÉRE
HÁLÁS GYERMEKEIK“

A sír a szülőkön kívül a fiatalon elhunyt III. József fiának (felesége gr. Mikó Anna) is helyet adott, akinek nevét a kő hátoldalára vésték.

„HADADI BÁRÓ
WESSELÉNYI JÓZSEF
SZÜL 1840. MÁRCZ. 3-ÁN
MEGH. 1874. AUG. 11-ÉN
EMLÉKÉRE
SZERETŐ TESTVÉREI“

A kő felső harmadát az egyesített Wesselényi-Kendeffy-címer díszíti, melyeket egy hétágú gyöngyszemes korona fog össze, mintegy jelképezve a két nemesi család egybetartozását.

A Wesselényi-címert e fejezet elején bemutattuk, így most csak a feleség címerével ismerkedünk meg.

A Kendeffy-címer

Az eddig bemutatott címerek közül talán ez a legegyszerűbb felépítésű. Szív alakú reneszánsz pajzs, melyben az ezüst mezőt (más források szerint kék) lebegő leveles koronából kiemelkedő, bal felé forduló lövésre emelt íjat tartó férfi alak tölti ki, a pajzsot gyöngyszemes koronás páncélszak fedti.

Takaróként a pajzsot jobbra ezüst, balra arany stilizált levelek övezik.²¹⁰

*

A címeres sírhelyek látogatása ezennel végéhez érkezett. Ennek során 12 településen 18 nemesi család családfájával, temetkezési helyével, címeres sírköveivel, kriptáival ismerkedtünk meg, melyeket korunk társadalma már kultúrtörténeti emlékként kell hogy őrizzen. Ez a feladat pedig minden esetben a temető gondnokságára hárul.

---

²¹⁰ Kempelen B. V. köt. 435.

VÁLOGATOTT IRODALOM

- Bánó Attila: *Régi magyar családok, mai sorsok*. Budapest, 1996.
- Berényi Iván: *Kis magyar címertan*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.
- Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Szatmárnémeti sz. kir. város*. Budapest, 1908.
- Bilkei Gorzó Bertalan: *Szatmár vármegye nemes családjai*. Nagykaroly, 1910.
- Éble Gábor: *Adalékok a Vásáros-Naményi Eötvös család történetéhez*. Turul, Budapest, 1894.
- Gudenus János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi geneológiája*. Budapest, 1998.
- Illéssy János: *Az 1754/55. évi országos nemesi összeírás*. Budapest, 1902.
- Karácsonyi János: *A báró Wesselényi család eredeti címere*. Turul, 1899/ IV.
- Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. Budapest, 1913.
- Kulcsárné Mészáros Kinga: *Hadad művészettörténeti emlékei*. Szatmárnémeti, 2007.
- Nagy Iván: *Családtörténeti értesítő*, 1899.
- Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedéki táblákkal*. Pest, 1860. 1863. 1865.
- Petri Mór: *Szilágy vármegye monográfiája*. Budapest, 1901.
- Szirmai Szirmay Antal: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*. Buda, 1810.
- Tempfli Imre: *Kaplony. Adalékok egy bonfoglalás kori település történetéhez*. Szatmárnémeti, 1996.
- Várady József: *Királybádogmellék református templomai*. Debrecen, 2004.
- Révai Nagy Lexikona* I–XIX. köt.

TARTALOM

Ajánló	5
Előszó helyett	7
A síremlékállítás rövid története	9
Tumbák - az ókort idéző síremlékek	11
Sátortető s tumbák	11
Nyeregtetős, háromszögű síkban záródó tumbák	16
Állókővel társított tumbák	21
Az örök csend kisbábonyi otthonában	37
Egy ugocsai magyar temető monografikus leírása	37
Az örök csend otthona	38
A kisbábonyi fejfák	40
Obeliszek a fejfák között	44
Temetői szokások	48
Címeres sírhelyek Szatmár megyében	51
Bevezetés a heraldikába	51
Ódon sírkertek ösvényein	57
Halmi - a címeres síremlékek falva	58
Az adorjányi Ráthonyi család sírkertje	58
A homoródszentpáli Szentpály család sírkertje	66
Sándorhomok – a berenczei Kovács család kriptája	72
Batizvasvári – a draveczi Draveczy család kriptája	80
Szatmárudvari – az óvári Szeőke család kriptája	86
Szatmárnémeti – Meszlényi Gyula megyés püspök címeres kriptája	89
Ombod – vásárosnaményi Eötvös Miklósné	
Debreczenyi Mária síremléke	94

A vásárosnaményi Eötvös család évszázadai	101
A szatmár-beregi gyökerektől a magyar tudomány fellegváráig	101
Vetés – a Szerdahelyi család kriptája	111
Kaplony – a Károlyiak kriptája	119
Nagy idők tanúja - gr. Károlyi Györgyné	147
Iriny - az irinyi Irinyi család temetkezési kápolnája	154
Érendréd - a Falussy család sírkertje	160
Érendréd - a Kulin család sírkertje	165
Pelekeszi - a Mensáros család síremléke	170
Hadad - a Wesselényiek sírkertje	180
Válogatott irodalom	209

A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában eddig megjelent munkák:

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bibar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félicsfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta - városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly - református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak - partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság - tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*
10. Dánielisz Endre: „Csonkatorony nyúlik a felbőbe...”
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika - Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum - a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk - A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskolatörténete*
16. Csílik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emődi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16-20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemény* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradi egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrásy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: „*Aki fényt hagyott maga után...*”
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)
32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*
33. Emődi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*

34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a balál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
36. Anzik Albert: *Livada - Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza - Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád - Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében.* Összeállította Thurzó Sándor
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Miske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében.* Összeállította: Dukrét Géza
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A Bölcsőtől a Síríg - 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóbý Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párbuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szecessziós építészet Nagyváradon*
67. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza*
68. *Római katolikus intézetek Nagyváradon*
69. Borzási Gyula - Dani Zoltán - Nagy Miklós: *Szalárd és vidéke, tegnap és ma*

70. Kupán Árpád: *Nagyvárad nagy változásainak vezéregyéniségei*
71. Dr. Szatmáry Ferenc: *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület székház-perének kilencéves története*
72. Makai Zoltán: *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből*
73. Sütő Éva: *Érmellék, szerelmem. Honismereti riportok*
74. Kovács Rozália: *Utak a múltba. Helytörténeti és néprajzi tanulmányok Érmihályfalváról*
75. *Megmaradásunkért. A Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság két évtizede*
76. Emödi János - Wilhelm Sándor - Sándor Mária: *A margittai fazekasság*
77. Kiss Kálmán: *Túrterebes földrajzi neveinek története*
78. Péter I. Zoltán: *A nagyváradai vár építészettörténete*

A Draveczy-címer

A Szerdahelyi-címer

A Károlyi család grófi címere